

КАПИЈЕ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

I УВОД

Војна архитектура, по својој главној функцији, офанзивној и дефанзивној, захтева посебну одговорност и озбиљност свог ствараоца и стално тражење нових сврсисходних решења. Проблеми који се јављају, не налазе се, или бар не у том облику, ни у једној другој, профаној или сакралној, архитектури.

И када је деловао у домену војне архитектуре, стваралачки геније није могао занемарити осећање за лепим у обликовању простора, али функција је, без сумње, првенствено морала да буде задовољена. Њој се није смело ништа подредити и угрозити безбедност и ефикасност у одбрани и нападу оних за које се пројектује и гради. Међутим, просторна решења која су остварена, а остала су до наших дана, сведоче ауторитативно да облици и односи маса нису само производ функције већ истовремено резултирају напорима ствараоца да победи простор и задовољи своја естетска осећања. Очигледно је да се није увек у том успевало. Некада су разни чиниоци, као што су брзина грађења, лоша материјална база и друго — утицали да се занемари естетски моменат, али када је било услова остваривана су и таква решења која задовољавају захтеве и најстрожег естете. Ова решења често изгледају као „апстрактна“ скулптурална дела.¹

Развојем технике ратовања, сасвим логично, развијала се и војна архитектура.² Најчешће је долазило до модификације старих утврђења за нове потребе ратовања, ређе су стара напуштана и подизана нова, па је остало мање „чистих“ решења, што отежава анализу линије развоја, али уједно даје том раду посебну драж.

У принципу, средњовековна одбрана је имала предност што је сваки део могао

себе да брани, док се код артиљеријског ратовања при одбрани морало рачунати на садејство бочне и фронталне одбране.³

Чињеница је, међутим, да системи и типови у области војне архитектуре имају неколико заједничких правила, без обзира на време грађења, место где се гради и која је врста утврђења. Та су правила произишшла из општих и неминовних законитости и односе се на решења основе, пресека и профила. Елементи, као што је куртина — континуирано зидно платно и фланка — истурени део утврђења, остају заједнички за све фортификације, без обзира на то што могу бити различито обрађени. Истурени делови — куле и барбакане, касније ће се формирати у бастионе и равелине, али сврха и једних и других је иста — тежња да се, зависно од технике ратовања и врсте оружја, избегну „мртви углови“, да се непријатељ држи на растојању и спречи да продре у утврђење.⁴

Бастиони систем, као један одређени тип, ефикасан је у време артиљеријског ратовања. Веома је скуп, и компликован, па захтева високо стручно знање не само пројектанта, већ и онога ко изводи и надгледа радове.⁵ Што се тиче целина које су се очувале до данас, на нашем подручју их нема много, мада знамо да је било изванредних примерака. За Београдску тврђаву, за упоредну студију, углавном би послужила Петроварадинска и донекле Нишка тврђава. Ова друга, иако је грађена у време турске управе, припада типу барокних утврђења. Њена реконструкција је вршена по пројектима и под надзором инжењера са Запада. С правом се може рећи да је ово у Србији најнижа тачка продирања бастионог утврђења.⁶

У војној архитектури, није занемаривана ни обрада детаља. За разлику од ванредно обрађених тимпана грчких храмова,

чипкастих катедрала готике искрене лепоте ренесансе, разиграног богатства барока или савршенства детаља дрвене архитектуре, на објектима војне архитектуре, поред ефеката полихромije, сретамо детаљ у виду венца, профилисане конзоле, обрађене нише, балкона, прозора или декоративно уобличеног натписа. Далеко скромнији у свом изразу, он не заостаје по валеру за декоративним детаљем из других огранака архитектуре, сакралне, цивилне итд. Место где декоративни елементи највише долазе до изражаја, свакако су биле капије војних утврђења.

Под појмом капије подразумевамо искључиво капије утврђења.

Посматрајмо, на пример, капије фланкиране кулама. Овај елемент веома је чест у време антике и преноси се и у средњи век. У току средњег века овако обликоване капије, а и друге, добијаће испред себе барбакане као заштиту. У време артиљеријског ратовања куле ће бити замењене, у општој концепцији, бастионима, а барбакане равелином. Значи, основна мисао се не мења већ имамо само варијације на једну јединствену и општу тему: капије треба добро бранити и тој одбрани посветити посебну пажњу.

По природној логици ствари ако смо констатовали да су капије места која се најпажљивије бране, онда је разумљиво да ће оне бити одраз свог времена. У случају прилагођавања постојеће фортификације новим условима (као, на пример, период прелаза из антике у средњи век или појава ватреног оружја), капије ће бити те које ће се прве модификовати или на било који начин обезбедити, већ према схватању ситуације, могућностима и способностима градитеља. На то ће несумњиво утицати и низ других фактора, заједничких за грађевинарство уопште.

II БЕОГРАДСКИ ГРАД И БЕОГРАДСКА ТВРЂАВА (табла I, II)

Када је у XVIII веку извршена велика реконструкција затеченог средњовековног Београдског града и утврђеног насеља које је настало на римском кастрому, тада већ сједињен и обухваћен новим бастионом-трасом, цео овај простор добија назив — Београдска тврђава.⁷

Овом приликом говорићемо о капијама Београдске тврђаве, не обухватајући капије Београдског града. Њих ћемо само поменути када то буде потребно ради бољег

сагледавања Тврђаве као целине и континуитета у развоју овог фортификационог комплекса.

Диспозиција Београдског града, једна од главних компоненти његовог стратешког значаја у средњем веку, у ери артиљерије је његова слаба тачка. Изванредна мета, добро сагледиво старо утврђење, морало је неминовно да се својим пружањем по хоризонтали постепено припреми за нову технику ратовања (табла 1, 2).⁸ При његовом коначном, новом обликовању констатујемо да је то један у низу примера „средњовековног града сапетог у барокни стезник“.⁹ За разлику од његовог дотадашњег развоја, када је увек остајала могућност за даља просторна ширења (Горњи град — Западно подграђе — Доњи град итд.), нови бастиони систем, као завршна целина, нема ту еластичност (табла 1, 2). Он је остао, а да није имао одушке ширења на било коју страну. У неку руку дошло је до „склеротизирања“ простора.¹⁰ Зато су средњовековни утврђени град и насеље предеформисани у модерну тврђаву — искључиво војно утврђење. Захваљујући тој чињеници овај бастиони оквир није доживео судбину утврђења око касније настале београдске вароши, које — као и код већине утврђених вароши широм Европе, нестаје по чистој неминовности. Сама варош их је збрисала у освајању нових терена при свом ширењу.

Затим, додајмо чињеницу да је бастиони систем, посматран у светлости развоја војне архитектуре уопште, био кратког века и релативно брзо је изгубио своју функцију. Не треба да заборавимо да су код Београдске тврђаве и неки политички моменти диктирали извесна рушења, али која су углавном извршена на утврђењу око београдске вароши.¹¹

Од више начина на који би се могло прићи даљем излагању, изабрали смо онај који базира на праћењу хронолошког развоја фортификације на овом тлу.¹²

1. Капије — утврђења Сингидунума

Постојање римског каструма и остаци који то потврђују, пружају нам слободу да верујемо како је аналогно осталим каструмима Лимеса и овај имао своје четири капије на крајевима главних саобраћајница. Даља испитивања, надајмо се, могла би дати и њихово убицање. Остаци куле и бедема под ескарпом североисточног бедема Горњег града и бедема у најнижим

зонама северозападног бедема Горњег града, били су до недавно једина сигурна потврда фортификације римског периода.¹³ Међутим, у току су испитивања Унутрашњег утврђења у Горњем граду која ће вероватно проширити наша знања и у вези с периодом римског грађења.¹⁴

С обзиром на то да пружање каструма засад још није фиксирано,¹⁵ а да се на решењу тог проблема ради, не би улазили ниукаква нагађања где су евентуално биле његове капије.

За прилично дуг градитељски период од престанка римске управе, па до доласка српских владара, остаје нам сада једино нада да ће резултати даљих испитивања, нарочито на самом терену, дати више података.

2. Капије Београдског града (табла I)

О времену деспота Стевана Лазаревића, када Београд први пут постаје престоница српске државе, Константин Филозоф нам даје заиста драгоцене податке када у свом опису Београдског града говори о капијама, а тај опис је далеко схватљивији него кад пише о граду у целини.¹⁶ Код Брокијера, међутим, не помињу се капије, али зато он недвосмислено фиксира пет делова, пет „утврђења“, и то „три на узвишењу“ (Горњи град, у њему Унутрашње утврђење и на Истоку Источно подграђе), док су два „на реци испод тих горњих“ (Западно подграђе и Доњи град).¹⁷ За горњоградски плато знамо да је имао своје Унутрашње утврђење а на Западу и на Истоку по једно подграђе, с тим што се Западно подграђе шири преко платоа крај река и формира Доњи град (табла I).

Од четири капије Горњег града које Константин помиње, једино би могли веровати да се до данас задржала капија на источној страни звана Диздарева. Остале три не би се могле датирати у XV век. Уопштено, извесна веза између данашњег стања и поменутог текста постоји, јер и данас свака страна горњоградског платоа има по једну капију (табла I, II).

Унутрашње утврђење у Горњем граду свакако је имало своје капије. У току су археолошка ископавања на овом локалитету. Она ће вероватно или потврдити или негирати оно што знамо о улазној капији, капији у зиду који се налазио између два дела Унутрашњег утврђења, као и о капији према Дунавској падини (табла I).

Источна капија Западног подграђа из периода средњег века откривена је недавно на простору Великог аустријског барутног магацина.¹⁸ У старим плановима ово Подграђе је имало још две капије — Југозападну капију и Капију савског пристаништа. Надамо се да ће даља испитивања на овом сектору моћи да потврде овај податак (табла I).

Приобални потез Доњег града и његове евентуалне капије из средњег века, констатоване у плановима, не можемо да пратимо у терену, јер их је сменила нова фортификација. Било би корисно да се изврше испитивања, тим пре што већ сада знамо за један пролаз у остацима старог средњовековног приобалног бедема у близини куле Небојше.¹⁹

Други потез, тј. североисточни бедем Доњег града који иде правцем од куле Небојше до северозападног бедема Горњег града, датиран је у XV век и видљив у свом највећем делу. У њему су, непосредно под Дунавском падином, остаци Источне капије I настале када и сам бедем.²⁰ Друга капија, откривена у бедему, а близу Војничке кујне, била је функционално везана за средњовековно унутрашње пристаниште²¹ (табла I). То је Капија Великог пристаништа.

Утврђена капија на источној страни Горњег града, данас звана Зиндан капија, датирана је у прву половину XV века. Концепцијски је слична капији у Доњем граду, Источној капији II која се налази у подножју Дунавске падине, испред поменуте Источне капије I. Осим сличности везује их и исто време настанка. Датирање је резултат последњих археолошких испитивања²² (табла I).

III КАПИЈЕ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ (табла II)

Схвативши сву сложеност директног преправљања старих елемената одбране за нове функције артиљеријског ратовања и осетивши да од овог постоје много боља решења, на крају се приступило изради и реализацији плана који представља, свакако, изванредан пример крајње проучености затеченог стања и духовитости у решавању односа старо — ново.

Доследна француско-италијанској школи, колико је било могућно, јер се морало прилагођавати конфигурацији терена, нова бастиона траса замишљена је и изведена као чврст оквир затеченог града. Не може

се рећи да је овакав третман окружавања новом фортификацијом средњовековног града изузетан пример. Штавише, то је уобичајени начин примењивања у највећем броју случајева (табла I, II).

Тај нови оквир је јединствен, али смо га, ради лакшег лоцирања појединих капија, бедема, бастиона и сл. — поделили на секторе, односно фронтове, јер је реч „фронт“ уобичајена у терминологији код бастионих система одбране. Изгледало нам је логично да подела на фронтове има ближу ознаку дату према странама света. Међутим, пошто је Североисточни фронт прилично велик и захвата како горњи плато Тврђаве, тако и онај доњи, то смо га поделили на Североисточни фронт Горњег и Североисточни фронт Доњег града. У приложеној ситуацији ова подела је шематски приказана (табла III).

Сасвим је јасно да су при радикалној реконструкцији биле изграђене и нове капије као елементи фортификације, а старе су мање или више реконструисане. За нас је интересантан однос диспозиције старих и нових капија. Углавном се поштују старе прилазне трасе, па се и капије формирају на њима (табла II).

Источна страна Горњег града задржала је своју стару прилазну трасу и сада се, у низу од две капије, поставља и трећа — Леополдова капија. Она је споља брањена равелином Североисточног фронта Горњег града.

На западној страни Горњег града налази се Краљ капија — веза са Доњим градом. Старија капија Београдског града могуће да је била на овом месту. Евентуални одговор можемо да очекујемо тек после будућих испитивања.

Јужни појас Горњег града у ово време већ је измењен. У прве радове на модернизацији Београдског града спадају они који су изведени на овом сектору и о томе имамо поуздане податке.²³ Нова реконструкција условила је измену ранијих интервенција из периода прилагођавања.

Југоисточни фронт, с куртином између два бастиона, као и централним равелином званом Еугенов равелин, развијен је на најпогоднијем месту због тога што је ту био приближно раван терен. У куртини је Унутрашња Стамбол-капија насупрот старије Сахат-капије затечене у југоисточном бедуу Горњег града. Истурен у поље, равелин има своје две бочно постављене капије. Не треба сумњати колико је про-

јектанту било јасно да је овај део утврђења био веома осетљив када се тицало безбедности од напада споља.

Нестанком источног бедема Западног подграђа и старог приобалног бедема, нестају и њихове капије, а у Горњем граду, са Унутрашњим утврђењем, губе се и његове средњовековне капије.

На Савској падини изграђује се бастиони систем и два степенишна пролаза, а под падином су Мрачна и Спољна Сава-капија. Оне су на путу поред Саве, а на правцу који води кроз Јужну капију Западног подграђа која је замењена новом Сава-капијом. Приликом велике реконструкције у XVIII веку проширује се доњоградски плато према североистоку и формира Североисточни фронт Доњег града. Он повезује Североисточни фронт Горњег града с новим приобалним појасом. Састоји се од куртине и два шупља бастиона. У куртини је, у односу на бастионе, симетрично постављена Видин-капија.

Нови приобални бастиони систем има две нове капије Прву водену и Другу водену капију, а за реконструисано средњовековно пристаниште изграђује се Дунав капија, заштићена равелином према води.

У североисточном бедуу Доњег града је нова барокна капија, саграђена пред крај аустријске управе — Капија Карла VI, која преузима функцију главног пролаза од средњовековне Источне капије I и Источне капије II (табла II).

1. Имена капија Београдске тврђаве

Насупрот оскудним подацима о именима капија Београдског града, новија епоха преко планова и текстова даје и по неколико имена за једну исту капију. Покушаћемо да направимо мало упоређење, без претензија да исцрпимо све податке.

Није тешко констатовати да спољне капије углавном добијају име већ према томе куда из њих води пут. Међутим, један пут једном је, на пример, називан Смедеревским, други пут Видинским или Вишњичким, па је и капија сваки пут другачије називана. Знамо да су на главним путевима биле и капије утврђене вароши Београда, па је наспрам Стамбол-капија градских била варошка Стамбол-капија називана и Винтербершком. Као пример навешћемо и Видинску капију у вароши на Видинском путу, који се завршавао Видин-капијом у Тврђави.

На називе капија утицала су и смењивања управљача Тврђавом, што се, уосталом, може видети из овог упоредног прегледа, а исто тако и низ других чињеница. Називи су често произашли из односа капије према Тврђави, из функције коју обавља итд.

а) **К р а љ — к а п и ј а** — Крајем XVII века овде је Мала капија, а у првој половини XVIII века налазимо у плановима назив *Bresch Thor*. Из друге половине XVIII века су називи Шабачка капија, Тајна капија, Сакривена босанска капија и Огрун-капија или Босанска капија, која је стално затворена. Из средине XIX века је назив Двојна (чифте), Водена (Су) капија и назив Краљ-капија који усвајамо. Понегде је означена и као Сава-капија.²⁴

Тајна капија, Мала капија и *Bresch Thor* су називи који су настали из односа капије према Тврђави. Пошто се налази окренута према стрмој Савској падини, она је по страни, што ће рећи скривена, тајна. Назив који потиче од речи „бреша“, односно провала, пролом или је настао због оштећености капије или се, можда, односи на познату брешу која је овде настала још при борбама у време турског освајања 1521. године.²⁵ Могућности за претпоставке су велике, па ово питање остаје за посебну обраду. Шабачка капија и Босанска су називи који сасвим одређено указују на правац пута на којем се капија налазила, док је објашњење уз назив да је „увек затворена“ могао произићи из разлога што је капија била или строго контролисана, те готово увек затворена или је једноставно пролаз у то време био занемарен и мање коришћен. С обзиром на то да пролази кроз два бедема и да има двоја врата, логично је што су је називали Двојном капијом. Однос капије према околини учинио је да добије име и Сава-капија по реци Сави у чијем правцу је ишао пут кроз капију.

б) **Д е ф т е р д а р о в а к а п и ј а** — Средином XVIII века називана је и Малом и Комуникационом капијом, а у другој половини XVIII века налазимо је у плановима са именом Капија Горњег града, Гебшана капијица и Барутна капијица. Понегде је она Капијица Горњег града, а назив који усвајамо — Дефтердарова капија — је из средине XIX века.

Називи као што су Капија Горњег града и Капија за Доњи град показују место капије унутар Тврђаве као целине. Називана је „малом“, вероватно због њених скромних димензија а како је на комуни-

кацији између Горњег и Доњег града логично је да је „комуникациона“. После изградње Великог аустријског барутног магацина у Доњем граду²⁶ који је у неким плановима обележен као Одвијеров барутни магацин и налази се на крају пута који иде кроз капију, она је по њему постала Барутна капијица и Гебшана капијица, што је погрешно интерпретирана реч цебехана која значи место где се држи цебана — барут. Дефтердарова капија је назив који је настао од речи турског порекла „дефтердар“ што значи звање службеника који води главне књиге, посебно финансијске. То је било веома високо звање и због своје одговорности службеник веома поштован, тако да се у плановима налази често и „стан дефтердара“, односно обележено место становања ове уважене личности. У плановима Београдске тврђаве имамо „дефтердареву низбрдицу“ на падини под капијом и то нас наводи на помисао да се у Доњем граду налази објект у којем је становао дефтердар, али није искључено да му је стан био и у Горњем граду.

в) **С а х а т - к а п и ј а** — Углавном, на овом месту, на Стамболском путу, у плановима је или Стамбол-капија, или Цариградска, или Констатинопољска што сматрамо истим називом. С обзиром да имамо две Стамбол-капије у Тврђави, радије прихватимо назив Сахат-капија, јер је испод Сахат-куле.

г) **У н у т р а ш њ а С т а м б о л - к а п и ј а** — И овде се јављају три назива који су, у ствари, синоними, а то су: Стамбол, Цариградска и Констатинопољска капија. Крајем XVII века има назив Нова капија. Пошто је на истом правцу пута за Стамбол и капија у Еугеновом равелину, то ћемо њу звати Спољном а ову Унутрашњом Стамбол-капијом. Овакав назив се може срести и у плановима XVIII и XIX века.

д) **С п о љ н а С т а м б о л - к а п и ј а** — Колико нам је познато, и ова је капија називана Стамболском, Цариградском и Констатинопољском. Како је раније речено, усвајамо назив Спољна Стамбол-капија.

ђ) **К а р а ђ о р ђ е в а к а п и ј а** — Назив Заздана капија свакако сведочи да је била искључена из комуницирања, а тада је у плановима и без моста. Њено паралисање је можда узрок појачане сигурности, свођењем на један улаз у овом делу Тврђаве, а можда се ова комуникација показала у једном периоду као суви-

шна. Позната је и као Ороспи-капија²⁷. Не улазећи у то да ли је кроз њу прошао Карађорђе у борбама 1807. године, задржаћемо њен уобичајени назив Карађорђева капија, с обзиром да је његово име везано за прошлост Тврђаве.

е) Капија Савске падине. — Налази се у равелину пред Краљ-капијом, а на путу ка Сави, па је зато добила назив Савска капија или Скривена капија; међутим, у плановима је понекад тешко утврдити да ли се натпис односи на њу или Краљ-капију, о којој је већ било речи.

ж) Леополдова капија. — Као трећа капија у низу, после Диздареве и Зиндан-капије, а на истом правцу пута који је усмерен ка Смедереву и Видину, ова капија је у XVIII веку Смедеревска или Видинска. У XIX веку зову је и Горња видинска капија. У поменутом низу — Диздарева, Зиндан и Леополдова капија, она је на неким местима обележена и као Трећа видинска капија. Због тога што је заиста истурена у поље у североисточном фронту Горњег града у плану из средине XIX века је назив за њу Нападна капија. Због иницијала ЛП на главној фасади, а који се односе на Леополда I, коме је посвећена, називамо је Леополдовом капијом. (Leopoldus Primus, аустријски и немачки цар (1658—1705).

з) Видин-капија. — Капија Водене вароши је назив који означава овај излаз из доњег платоа Тврђаве, из Доње вароши, а у правцу Североистока. Писац пута је према Вишњици, Смедереву и Видину, па су отуда називи Вишњичка, Смедеревска, Видинска, затим Унутрашња видинска и Доња видинска. Када је у плану обележена Горња видинска, онда је ова Доња, а назив Унутрашња је вероватно настао да се ближе значи капија у односу на Видин-капију у вароши.

и) Дунав-капија. — Називана капијом аустријског пристаништа у стручној литератури, ова је капија углавном без имена а у легендама планова често су само објашњења о њеном изгледу, односно решеткастој прегради за пропуштање бродова и сл. Ређе се помиње као Дунав-капија, али ћемо ипак усвојити овај назив као најприкладнији.

ј) Друга водена капија. — После Дунав-капије идући узводно је Друга водена капија. Она је у првој половини XVIII века Нова капија; а међутим, врло често срећемо и назив *Stuck Thor*. Нова

је вероватно и била у време настанка планова. Реч „нова“ у плановима који су пројекти значи новопројектована, а новоизграђена у плановима који приказују постојеће стање Тврђаве. Назив *Stuck* је везан за обраду фасаде у штуко-малтеру. С обзиром да је близу куле Небојше, логичан је њен назив Небојшина капија. Познати назив СУ-капија је из времена турске управе и значи Водена капија. Усвајамо назив Друга водена капија, за разлику од капије која је више узводно и коју називамо Првом воденом капијом.

к) Прва водена капија. — Рекли смо да се налази узводно од Друге водене капије, а уједно и ближе некадашњем Савском пристаништу из средњег века. У првој половини XVIII века и она има назив Нова капија, а крајем тог века и касније назив СУ-капија и Водена капија. Међутим, у XVIII веку називају је и Диздарева и Гидар-капија. Гидар је вероватно деформација речи „диздар“. Диздар је титула управника утврђења. Назив за капију је свакако настао у времену када је у близини био диздарев стан. Прва водена капија је назив који коначно усвајамо.

л) Сава-капија. — Шире посматрано, овај излаз из Тврђаве водио је ка Сави, заправо на пут крај њене обале, а даље према варошкој капији називаној Шабачком, односно Босанском. Зато је и настао назив Шабачка и Босанска капија због пута према Шапцу и Босни; такође налазимо и назив Рацка капија, због српског насеља на овом потезу. Сада је порушена, а за њу усвајамо назив Сава-капија.

љ) Мрачна капија. — На истој траси где је Сава капија, а у бастиону који се у турским плановима означава као Мрачна табија, обележавана је у плановима као Савска, Шабачка и Босанска капија. Међутим, она је често у плановима Мрачна капија или Каранлик, што је синоним. Реч је турског порекла. Назив „мрачна“ одговара зато што је заиста пролаз мрачан, а и због њене опште диспозиције.

м) Спољна Сава-капија. — У аустријским плановима ова капија има назив Једна формална капија. Налази се под великим степенишним силазом Савске падине. Зваћемо је Спољном Сава-капијом за разлику од порушене Сава-капије, о којој је било речи.

н) Капија Карла VI. — Дуго је називана капијом Принца Еугена или Еугеновом капијом. Међутим, према најно-

виој документацији, треба да носи назив Капија Карла VI, јер је посвећена Карлу VI.²⁸ (Карло VI, римско-немачки цар (1711—1740).

Ако покушамо да резимирамо наведене капије по броју видимо да их из периода XVII—XVIII века има на горњем платоу осам, једна је на Савској падини и осам на доњем платоу. У односу на средњовековне капије Београдског града, оне су данас и бројније и много боље очуване.

До недавно, ситуација је била још гора, али су последњих година испитивачки радови у Тврђави извукли из анонимности неке мање целине Београдског града,²⁹ па у њиховом оквиру и старе капије; но, и поред свега, старе и новије капије су у бројном нескладу и било би нереално очекивати да се у том смислу постигне равнотежа. То не значи да се и даље неће улагати напори да старије епохе, које су данас мање заступљене, буду откривене и презентирани на најбољи могући начин, а међу осталим елементима и старе капије.

2. Писани извори о капијама Београдске тврђаве

Пре но што би прешли на појединачне анализе капија осврнули бисмо се на податке из писаних извора и литературе. Овакав начин излагања чини нам се прихватљивијим, јер су писани подаци толико скромни да их је боље груписати у једну целину и издвојити из архитектонске анализе где ће свака капија посебно бити обрађена.

Период XVII века, пре радикалне реконструкције коју су извршили Аустријанци од 1717. до 1721. године, сматраћемо периодом прилагођавања у односу на изградњу фортификације, а посебна градитељска активност је везана за другу половину XVII века.

Било да се тиче Београдског града или Београдске тврђаве са описима капија из пера путописаца и уопште из писаних извора, не можемо бити много задовољни. Добија се утисак да посматрача нису посебно импресионирале капије у поређењу с кулама, бедемима, унутрашњим утврђењем и диспозицијом града о којој посебно, готово обавезно, налазимо речи похвале. Опис капија је најчешће онда дат кад се жели објаснити куда су ишле комуникације, и то је, углавном, прилог детаљнијем упознавању целине. Мање су то импресије које су код посматрача изазвале капије као архитектонска остварења. Томе се не

треба чудити, јер вероватно нису ни имале такву снагу да посебно, а и дуже задрже пажњу посматрача и он их, према томе, није могао јаче доживети. Можемо једино да се помиримо са чињеницом и зажалимо што су подаци више него скромни.

Свесни смо да већину извора нисмо могли да исцрпимо, па зато и истраживања у овом правцу не сматрамо завршеним. Овај, у ствари, шири осврт на београдске капије XVIII века не дозвољава нам да сувише залазимо у детаље и оптерећујемо текст. Имамо податак³⁰ да је после напада Лаудона на Београд, 1789. године, Осман-паша био принуђен на мир. Тада су Турци били у обавези да по потписивању уговора буду предате „Стамбол-капија на Горњем граду и обе капије на води у Доњем граду“.

Свакако да је реч о главној тврђавској капији — Унутрашњој Стамбол-капији. Што се тиче капија „на води“ или је реч о Воденим капијама или о главним прилазима копненим путем у Доњи град.

Податак о натпису са Капије Карла VI је с почетка XIX века³¹. Текст је следећи: „Карло VI, римски цар, Август, поборник праве вере против хришћанских непријатеља подигао је ова врата, величанствено дело, после освајања славног Београда, 1736“.

Наводимо податак из Милошевог времена³² где се помињу градске капије. Сматрамо да су градске капије као термин капије Тврђаве, за разлику од варошких капија. Кнезови Суда београдског извештавају Кнеза Милоша: „... да се капије градске све изнова тврдим гредама праве...“

Јадно стање Тврђаве кад ју је посетио Јоаким Вујић, почетком XIX века, навело га је да помене њене мостове, јер је свакако оправдано страховао при прелажењу тих, како сам каже, дотрајалих „ћуприја“. Наводимо његов текст:³³ „... Јербо само до горњег града доћи, има се посла, што ћуприје и путови јесу скоро сви порушени, па једва може се ићи...“

Не много касније други путопис потврђује лоше стање мостова:³⁴ „... Затим се упутимо капији која је од горњег града водила у горњу варош... главни шанац преко кога води од поменуте капије рђав мост... У унутрашњости капије која испод главног бедема води у варош била су велика удубљења као неке ћелије у којима стража лежи пушећи...“

Мислимо да се у првом делу текста описује Сахат-капија а у другом Унутрашња Стамбол-капија.

За Мрачну капију имамо податак из 1836. године³⁵: „...Под пространим над истим вратима сводом стајаше прва турска стража по већој части необувена... Неки лежаше у највећој нечистоћи, поред места где ватру ложе под стеном од столетија неокреченом но од дима у највеће гадило обученом...“

Између осталих, у једном опису Тврђаве из XIX века наводи се следеће:³⁶ „... Она има пет главних улаза од стране тврде земље Смедеревска врата, Цариградска (Стамбол-капија), Бањалучка или Варошка капија, Шабачка или Савска врата, а врх тога се може још и од стране дунавске или савске на више места у њу ступити, који су уступи сви под водена врата (Су капи) познати...“

Кад се говори о „пет главних улазах“ који су веза са залеђем, наводе се само четири и не сасвим прецизно у односу на Горњи и Доњи град, док на рекама помиње Водене капије.

Према истом тексту који дајемо у наставку, на воду се излази на три места. Данашња Друга водена капија има срушен свод, а овде у опису она је такође „одозго отворена, посве разваљена“. Кућа која се помиње, могла је бити над Првом воденом капијом, а трећи излаз у овом појасу вероватно је Дунав-капија. Ево тога текста: „... Кроз овај беденчић пребродивши од стране земунске улести се може у три места, на једна и то одозго отворена, посве разваљена, а на друга једном плетарном и дашчаном старом кућом покривена врата у доњи град. Сва три ова улаза од водене стране, под именом водених (Су-капи) долазе...“

У следећим описима говори се о капији Карла VI која је са „лепим аустријским гарбом“ а врата Смедеревске са „подземницама“ је Видин-капија и њени казамати, као и откривени пролаз према равелину код капије с њене спољне стране: „... Долази се к вратима лепим аустријским гарбом нарешеним која се већ од западног краја улице виде, а кад се кроз њих прође долази се у такозвану „ногату утврђу“ где се на находећеме се мосту доста широки простор указује... из овог дворишта излази се с лева оставивши још доста добро очуване подземнице кроз једна звана смедеревска врата, а затим кроз једна откривена из тврђаве напоље...“

Од капија Горњег града помиње се Диздарева, са називом Видинска, а свакако се мисли и на Зиндан-капију јер су њих

две целина. Сахат-капија носи назив Цариградска врата, а Сахат-кула над капијом је обновљена. Трећа врата, која имају назив Су и Водена, по нашој оцени је Дефтерова капија, а због тога што је од ње сагледивост далеко боља него од Краљ-капије која би исто тако могла да се узме у обзир јер је и она у близини пашиног конака који се у тексту наводи: „... између којих посебито Диздар кула на видинских вратих да буде поменута заслужује... цариградска врата (стамбол капи) варху који су настањени пре скоро разорен бивши, но 1840. лепо поправљени урни торањ види... из горњег града изишав из дворишта пашиног таки на лево иде се у долњи новии тврђавски део на један кроз високи и тврди бедем у кули начињена названа „водена врата“ (су капи). Кад се на ова врата изиђе дражесно ти је пред собом нову касарну, бојни оток (Кригсинсел)...“

Тридесетих година XIX века аутор претходног текста пише о једном налогу Јусуф-паше, а из времена владе Мехмеда II:³⁷ „... даде неколико лепих стражара начинити, мостове скоро посве порушене бивше поправити зеленом и црвеном бојом побојити...“

Један податак о Горњем граду, средином XIX века, указује на велику запуштеност, сем што су џамије и пашин конак у реду:³⁸ „... пошто се прође други суви мост уђе се у тврђаву. Велики сквер формиран је од рушевина зграда...“

Да ли је далеки путник ушао у град са истока или с неке друге стране, није могућно утврдити, јер је свуда било више од једног моста кад се прилазило.

Средином XIX века помиње се вероватно Дунав-капија. У свом опису М. Катанчић пише:³⁹ „... за дунавску капију каже се...“

По нашем мишљењу, и следећи текст односи се такође на Дунав-капију:⁴⁰ „... између Небојше куле и Видин-капије у њиховој непосредној близини налази се јака каменита капија која је сада у блату огрезла...“

Из новијег времена навешћемо и следећи податак:⁴¹ „... у град се улазило од варошке стране на три капије. Један је улаз био према Сави а други на Дунавској страни. Ова два улаза била су споредна, а главни је био на средини куртине бастионог фронта где се и данас налази...“

Дајемо следећи текст који је веома сличан претходном:⁴² „... у тврђаву се ула-

зило на три капије. Једна се налазила на Сави, друга на Дунаву, а трећа и најважнија на Калемегдану...“

У опису из 1860. године помиње се пет главних капија које су водиле за Смедерево, Видин, Бањалуку, Стамбол и Шабац и биле везане са капијама утврђене вароши. Опис улаза у тврђаву гласи:⁴³ „... затим смо прешли преко веома неравног моста Стамбол-капије на чијим су угловима вешали само истакнуте људе којима су хтели да укажу посебну част и преко два сува шанца дошли до његове унутрашње капије са огромном сахат кулом...“.

Од истог путописца имамо и занимљив опис казамата поред Видин-капије: „... Најзад нас је љубазни Куршид-пашин ађутант одвео до казамата на Видин-капији. Тамо смо нашли јунаке ужасне драме цилада која је 1859. била узбудила читаву Европу...“

Приложени цртежи уз текст о казаматима не одговарају диспозицији ентеријера великих казамата, јер светлост споља пада са десне стране и управно на правац пружања свода. Казамати, међутим имају кружне прозорске отворе над улазима и кроз њих светлост може да буде усмерена само паралелно са правцем пружања свода.

Дајемо опис казамата из 1873. године:⁴⁴ „... Казамати тврђаве представљали су чудовишну тамницу — влажни, мрачни и пуни воде казамати, у којима су пацови сужњима глодали кости...“

Из времена када су у овим казаматима били Друзијанци који су поменути у ранијем тексту као „јунаци ужасне драме цилада“ — имамо опис: „... У доњим казаматима највећег четвороугаоника на источној страни дође тврђаве нашли смо триста шездесет друзијских затвореника, чији је број у међувремено јако опао, јер су страшна тврђава, мрачна пештара исто тако лоше као она у Калкути...“ Навешћемо још један цитат истог писца: „... Разведрио сам се тек кад је Калемегдан остао иза мене и кад сам се нашао пред капијом тврђаве. Прешао сам преко два лоше одржавана моста који су се дизали изнад два суха можда тридесет стопа дубока откопа. Онда сам се опет нашао пред једном капијом пред којом су два турска војника чувала стражу са пушком о рамену. Засвођен ходник са успоном одвео ме је кроз једну капију на главни трг унутрашњег дела тврђаве...“

Ово је вероватно опис улаза у Тврђаву с Југа. Наводимо један други опис казамата који гласи: „... Отишли смо у радио-

нице. Оне су биле смештене у три велика казамата које су преко зиме загревале велике пећи. Затвореници су ту обављали све столарске и коларске радове...“

Ово је био опис казамата Видин-капије, док се следећи односи на казамате Унутрашње Стамбол-капије: „... После тога попели смо се опет завојитим каменим степеницама да у горњој тврђави обиђемо казамате... У међувремену смо стигли до спољне капије тврђаве... Дуг ред казамата који су испуњавали дубину бедема гледао је на једну зелену раван. Сви осуђеници су се још налазили напољу...“.

Када већ наводимо текстове о капијама желимо истовремено да дамо и неколико писаних података о натписима на капијама. Податак из 1860. године гласи:⁴⁵ „... И све монументалне грађевине горњег града: велика џамија, Сахат кула, Шабачка, Цариградска, Видинска и Смедеревска капија носе упркос плавим пољима доцније унетим, са султановим позлаћеним иницијалима, несумњиво велики печат бечке неимарске епохе...“

Други податак истог аутора из 1897. године је следећи: „... Исто тако је и са сурога „града тврђаве“ нестала украсна лазурна боја Истока. Ушли смо без стрепње...“

У једном опису Тврђаве из 1870. године пише:⁴⁶ „... На многим местима тврђаве још постоје натписи из Корана и остаће овде за успомену...“.

IV АРХИТЕКТОНСКА АНАЛИЗА И ТИПОЛОШКИ ПРЕГЛЕД КАПИЈА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

Нисмо желели да постојеће стање капија детаљно описујемо јер, с обзиром да дајемо техничке прилоге о њима — непотребно би оптеретили текст. Зато су описи архитектуре сведени на оно што је неопходно и тиме избегнут већ превазиђени начин излагања када се у тексту понављало оно што сам цртеж довољно презентира.

Зиндан-капија и Источна капија II (слике 1, 2. и 3) претрпеле су веће реконструкције у XVIII веку. Пошто су детаљно обрађене у стручној литератури, то се на њима нећемо задржавати.⁴⁷ Уосталом, оне су капије Београдског града, а већ раније смо нагласили да ћемо се ограничити искључиво на капије Београдске тврђаве што значи на капије које су део барокне фортификације, односно капије барокног типа.

Потрудили смо се да капије групишемо по извесним карактеристикама које их повезују и тако прикажемо.

О било каквом шаблону по којем су грађене, не може бити речи. Покушај да се на неки начин групишу не треба схватити као типолошки преглед у буквалном смислу те речи. Капије повезују само неке евентуалне сличности, па су ти оквири веома слободни и широко третирани што ће се, уосталом, видети у следећем излагању.

*

Прва група обухвата капије чија је основна сличност у решењу типа основе која се модификује, односно сажима од сложеног решења ка једноставнијем.

Овој групи капија на Београдској тврђави припадају: Унутрашња Стамбол-капија, Видин-капија, Мрачна капија, Спољна Стамбол-капија, Карађорђева капија и Спољна Сава-капија.

1. Унутрашња Стамбол-капија (слике 4, 5, табла IV)

Ова капија има неке елементе који јој дају право да буде на челу једне групе где је основна сличност у решењу основе, а и код обраде фасаде. Наиме, Унутрашња Стамбол-капија има најразуђенију основу и најбогатије обрађену фасаду.

Оно што је, такође, заједничко код капија ове групе без сумње је што су засведене полуобличастим сводом од опеке (дим. 35×15×8) што је, изузев Видин-капије, код осталих на унутрашњој фасади лук од опеке и што се апсолутно на свим главним фасадама јавља исти тип конструктивног лука над улазом. Облога у камену унутрашњих зидова код свих капија је до почетка лука према бочним просторијама. Овај лук је свуда од опеке и истог типа, преломљен на оријентални начин. Камини у бочним просторијама су слични, мада нису свуда уграђени. Што се тиче плитко рељефних декорација на фасадама, припадају, без сумње, једном истом типу. Све те капије имале су испред себе и мостове.

Основа унутрашње Стамбол-капије је симетрична, са бочним колонадама и четири бочне просторије иза њих. Функција тих просторија, као и код капија уопште, била је да ту борави стража. Засведене су, а сводови су од опеке.

Свод над главним пролазом има на средини ојачавајући лук, а код оба отвора

свод је надвишен, јер су вратнице биле на обема фасадама. Отвори врата и просторија код бочних просторија лучно су засведени, док се преломљени лук јавља код колонаде, на главној фасади и бочним нишама, лево и десно од главног улаза.

Ову капију сматрамо главном капијом Београдске тврђаве као што је, по нашем мишљењу, главна капија Београдског града била на североисточној страни Горњег града.

С обзиром на то да се налази у средини куртине Југоисточног фронта Горњег града, има с обе стране казамате. Они пролазе и кроз оба велика бастиона који се налазе на овом потезу. Овој групи припада Видин-капија која је такође у казаматираној куртине, али Савероисточног фронта Доњег града, с тим што су њени казамати само с једне стране.

Главна фасада Унутрашње Стамбол-капије рађена је у камену, са пуно мере и укуса. Главни отвор је фланкиран снажним пиластрима а на крајевима камене фасаде су стражаре. Веома је тешко утврдити да ли је фасада претрпела реконструкцију, при којој је једноставно обрађени отвор касније обогаћен новим елементима. Међутим, важно је уочити да је лук директно над отвором идентичан са луковима на осталим капијама из ове групе, а плитко рељефна пластика такође се везује за ову групу.

Поред декоративних розета у камену, на фасади је била и правоугаона ниша изнад темена отвора; њене данашње димензије негирају претпоставку да је ту била мермерна плоча са турским натписом, коју је Лаудон однео у Беч као ратни трофеј⁴⁸. С краја XIX века на овом месту је елипсаст мотив што указује да је можда тада на томе месту била тугра — знак султановог достојанства (слика 4).

2. Видин-капија (слике 6, 7, табла V)

По решењу основе нешто је једноставнија. Симетрична је и има по две бочне просторије отворене према средњем пролазу. Речено је да има казамате слично Спољној Стамбол-капији.

3. Мрачна капија (слика 8, табла VI)

Код ове капије основа је још сажетија, а њена симетрија се губи због саме диспозиције капије.

4. Спољна Стамбол-капија (слика 9, табла VII)

Карађорђева капија
(слика 10, табла VII)

Ове две капије имају још једноставније основе са по једном бочном просторијом на свакој страни. Свакако, да је општа диспозиција ових капија у склопу Тврђаве диктирала неправилност основа бочних просторија.

5. Спољна Сава-капија (слика 9, табла VI)

За разлику од осталих капија из ове групе Спољна Сава-капија нема бочне просторије и решење њене основе могло би се сматрати најсажетијим. Међутим оно битно што њу везује за ову групу јесте лук на главној фасади, а и плиткорелефна декорација.

Капија се налазила у бреду који је био под Савском падином, али како је он већим делом порушен данас је капија с једне стране слободна. Сем тога што је била први и најистуренији улаз у овом сектору Тврђаве она је штитила и степенишни силаз на Савској падини кога називамо Велики степенишни силаз.

Када је већ реч о Спољној Сава-капији напомињемо да смо Сава-капију због тога што је сасвим срушена ставили међу капије које не припадају по типу ни једној од група о којима ће бити речи у овој анализи. За сада имамо само техничке податке о Сава капији и то основу на ситуационом плану Тврђаве из 1789. године, један подужни пресек из 1790. године⁴⁹ као и архитектонски снимак спољне фасаде из времена Првог светског рата.⁵⁰

*

Другу групу капија формирали смо по критеријуму који се заснива на обради главне фасаде. То су капије које носе елементе барока. Код њих је барокна декорација примењена негде у потпуности, а негде само делимично.

Најизразитији представник ове групе је Капија Карла VI чије су обе фасаде са барокном обрадом, а настале су истовремено са градњом саме капије. Прва водена капија имала је барокну фасаду, за коју се не зна да ли је плод каснијег дограђивања. Код Краљ-капије, Мрачне капије, Леополдове капије и Капије Савске падине, барокне фасаде су, по нашем мишљењу, накнадно додате.

У ову групу спадају: Капија Карла VI, Леополдова капија, Капија Савске падине, Прва водена капија, Мрачна капија, Краљ-капија и Дефтердарова капија

1. Капија Карла VI (слике 12, 13, 28, табла VIII)

Самим тим што је у неку руку тријумфална капија и симбол победе хришћанства над исламом имала је посебан третман, тако да по свом решењу представља одраз једне инспирације мајстора барока и може се издвојити као посебан тип. Огроман напор и материјална средства уложена су при реконструкцији Тврђаве у XVIII веку, али је у тој строгој утилитарној архитектури нашла своје место ђујна декорација фасаде Капије Карла VI. Но, тај симбол победе саграђен је непосредно пред поновни улазак истог непријатеља у Тврђаву — Турака, о чему је одлучио политички моменат.

За разлику од свих осталих, Капија Карла VI је једина на Тврђави чију изградњу можемо прецизно датирати. Настала је 1736. године, о чему постоје писани подаци.⁵¹

С обзиром да је већ у два маха писано у стручној литератури о овој капији не бисмо се дуже задржали на њеној архитектонској анализи.⁵²

Кад смо већ поменули барокну фасаду можемо рећи да је, без сумње, рађена по пројекту инжењера тзв. „бечке школе“. Он је за сада анониман као и код осталих капија Тврђаве, где је примењена барокна обрада, али постоји могућност да се сазнају имена аутора и то далеко већа могућност него када су у питању старије капије.

У доба када су настале барокне фасаде Београдске тврђаве, барок је у Бечу већ био на свом врхунцу. Рођен у Италији, нашао је у бечкој средини погодан тле за свој развој.⁵³ Одатле је он зрачио и путевима политичких струјања инфилтрирао се и код нас. На капијама Београдске тврђаве видимо периферни одсјај барока који је примењен с мање или више успеха, а у периоду од 1717—1739. године.

2. Леополдова капија (слика 15, табла IX)

Налази се у бреду од опеке чије су доње партије грађене у камену; ти камени делови су остаци зида настали у периоду

после 1690. године, пред велику реконструкцију Тврђаве.

Капија има свод зидан од правилних камених тесаника. Од капија XVIII века камени свод има још само Капија Савске падине. Барокна обрада фасаде дошла је у XVIII веку на старију капију.

На пресеку из 1790. године нема данашњег надзитета који је над обема фасадама. Зграда над капијом такође је касније саграђена, а данас је срећом више нема.⁵⁴

Испред капије налази се равелин који је био њена заштита и уклопљен у Североисточни фронт Горњег града.

3. Капија Савске падине (слика 14, табла IX)

У благом луку ова капија пролази кроз равелин и има нагиб који је једним делом савладан и степеништем. Зидана је у камену.

На спољној фасади имамо веома неубичајену обраду коју не налазимо ни код једне друге капије. Лук је од правилних квадера који се наизменично увлаче и испуштају, а у завршцу је био декоративни детаљ. Изнад лука је хоризонтални камени венац.

4. Прва водена капија (слике 16, 17, 18, 19, табла X)

Знамо да је главна фасада ове капије била обрађена у барокном стилу. Од ње данас једва да има трага, а доње партије засуте су земљом. Изградња пруге је свакако докрајчила остатке ове врло интересантне фасаде.

Над капијом је, према подацима из XIX века, (стр. 164) била стара кућа од плетара и дасака. У том опису се вероватно мисли на оштећену али од чврстог материјала подигнуту кућу о којој има података. Највероватније да је зграда настала одмах после изградње капије и за разлику од зграда које су ницале над другим капијама, ова има фасаду очигледно обрађену са тенденцијом да се архитектонски повеже са изгледом капије. За време првог светског рата зграда је већ у рушевинама а данас од ње више нема трагова.

5. Мрачна капија (слика 8, табла VI)

Налази се у подножју Савске падине и то између Сава-капије која је данас порушена и спољне Сава-капије. Главна

фасада је грађена у камену, а по концепцији могућно је да је настала у две фазе. Првој фази би припадао унутрашњи део који се састоји од лука каквог видимо код неколико капија Горњег и Доњег града, о чему је раније било речи. У темену лука је декоративна розета, а изнад лука ниша правоугаоног облика са чије обе стране су прорези за механизам покретног дела моста. Као друга фаза може се сматрати спољна барокна обрада. Испод прага пружа се хоризонтални венац који је сада испод нивоа терена. Свакако је био видан што је још један доказ о постојању моста пред капијом.

Две капије су накнадно у XVIII веку добиле барокне фасаде, а по диспозицији припадају старом језгру, односно Београдском граду. То су Краљ-капија и Дефтердарова капија.

6. Краљ-капија (слика 20, табла XI)

Краљ-капија пролази кроз два бедема. Део капије који се налази у међупростору та два бедема и у спољашњем бедему, дозидан је. Као последњу фазу у хронологији настанка капије сматрамо израду барокне фасаде.

7. Дефтердарова капија (слике 21, 22, табла XI)

Настала је после рушења Унутрашњег утврђења. Ово потврђује низ података добијених при археолошким радовима на овом локалитету.⁵⁵

Капија је зидана у две фазе. На месту спојнице која дели недвосмислено старији од новијег дела и иде кроз зидове и свод, мења се правац подужне осе капије.⁵⁶ Сматрамо да је унутрашњи део капије старији. Он делимично затвара лице Турске чесме⁵⁷, објекта из XVI века који је вероватно имао слободну и трећу фасаду што би вредело испитати (табла XI).

У обе фазе изградње капије свод је зидан у опеци, а зидови у камену.

Спољна фасада је под утицајем барокног обликовања, а настала је у време кад су и друге капије Београдске тврђаве добиле барокну декорацију.

*

Сада прелазимо на опис капија за које смо раније казали да их нисмо уврстили

ни у једну групу и да ћемо их посматрати појединачно.

Сава-капија
(табла X)

Срушена је у току последњег рата експлозијом која се десила у непосредној близини и сада је немогућа било каква анализа на самом објекту.

Према плану из 1789. године, у којем је уртана њена основа, може се констатовати да је имала једну већу и две мање бочне просторије, а евентуално и једну бочну нишу. Ове податке делимично потврђује и пресек из 1790, дат у прилогу где се виде двоја врата лучно засведена која воде у бочне просторије.

Упоредном анализом поменутог пресека и цртежа фасаде капије (цртеж нема никакво објашњење којој капији припада, а потиче из времена 1916—1918. године) дошло се до закључка да цртеж приказује спољну фасаду Сава капије.

Сахат-капија
(слика 23, табла XII)

Под Сахат-кулом из XVII века данас се налази улаз у Горњи град са југоистока — Сахат-капија. Очигледно је да она није првобитни средњовековни улаз на овом сектору.

Део основе капије, онај старији, умногосте подсећа на решење основе Краљ-капије и Сава-капије. Не треба заборавити да ове три капије, по своме месту, припадају старом језгру — Београдском граду (табла X, XI, XII).

Као и код Краљ-капије, техника зидања је у камену, а кроз бочне ходнике засведене прилазило се бочним просторијама. Ако посматрамо данашњу основу одмах учавачемо две фазе изградње капије. Сем тога, део њеног свода над главним пролазом који је ближи спољној фасади надвишен је и зидан у камену, а после се зидање наставља у опеци. Део свода уз фасаду, према Горњем граду, вероватно је најмлађи и зидан је у камену. Ови подаци свакако ће бити важни када се буде обрађивао југоисточни бедем Горњег града. Испитивања су у току и после њих ће се сигурније моћи говорити о променама на капији и када су оне настајале.⁵⁸ Биће, такође, потребно да се испитају бочне просторије, оне које су затрпане земљом.

Јасно је да нема јединства у декорацији фасаде и да је она плод више интер-

венција. Што се пак тиче вратница, вероватно да су биле истог типа као на осталим капијама.

Капија уз Сахат-капију
(слике 23, 24, табла XII)

Настанак ове капије, непосредно уз старију Сахат-капију, датирамо у XVIII век. Она је резултат симетричне шеме при пројектовању и реконструкцији целог Југоисточног фронта Горњег града. Тај нови пролаз је у продужетку подужне симетрале Унутрашње Стамбол-капије. Изграђен је у опеци и има низ бочних ниша са обе стране, као и бочне просторије. Пресек кроз средњи засведени пролаз, који дајемо у прилогу, показује да је споља затворен према рову већ 1790.⁵⁹ То би значило да тада није служио као пролаз. Међутим, данас на месту евентуалне спољне фасаде, крпеж у опеци у зиду указује да је могао постојати на овоме месту пролаз.

Дунав-капија
(слике 25, 27, табла XIII)

Као капија аустријског пристаништа из XVIII века добила је по намени свој непоновљен облик на Тврђави. Има средњи отвор, засведен полуобличастим сводом и кроз њега је пролазио водени канал док су бочни пролази били за пешаке. Између корита канала и пешачке стазе био је подзид од камена. Канал је долазио до спољњег лица североисточног бедема Доњег града где је формирано пристаниште. Вега с реком била је поред поменутог равелина.

Свакако да је за време турске управе уграђена тугра у нишу на унутрашњој фасади. Претрпела је оштећење, па је део каменог оквира измењен у левом доњем углу, док је оштећење на самој тугри и данас видљиво. Могуће је да је била бојена, али трагова боје нема (сл. 27).

У ову фасаду су уграђени и блокови камена са плитко рељефним декоративним розетама.

Средњи отвор је имао покретну гвоздену решетку за затварање пристаништа.

Друга водена капија
(слика 26, табла XIII)

Издвајамо је такође ван свих група јер је претрпела велике измене, тако да је уз сва оштећења веома тешко доћи до њене

реконструкције. Сматрамо да је бочна просторија капије касније дозидана, али је налазимо већ у плану из 1789. године.⁶⁰

Основа је вероватно била симетрична. Мишљења смо да се ова капија помиње као пролаз за топове.⁶¹ Врло је вероватно да је баш ова капија послужила за тајни улаз Карађорђевих устаника.⁶²

Што се тиче моста пред капијом можемо претпоставити да је био преко рова, али немамо података у плановима.

Вратнице

Вратнице капија биле су дрвене конструкције, споља обложене гвозденим тракама причвршћеним ексерима чије главе, ритмично распоређене, делују и декоративно. Овакав тип вратница познат је много раније него што су ове настале. Ми их на капијама Београдске тврђаве не датирамо пре XVIII века. То не значи да оне нису настале по узору на старије (сл. 29, 30).

Мостови

До сада су у појединачним анализама више пута поменути мостови, а сада би смо дали један мали резиме.

Према плановима Београдске тврђаве може се констатовати да су без мостова биле Дефтердарова капија, Леополдова капија, Капија Савске падине, Спољна Сава-капија и Дунав-капија.

Данашњи мостови су новијег порекла и логично је да се стари нису одржали, с обзиром да су били од дрвене грађе.

Пред Краљ-капијом данас имамо мост бетонске конструкције, пред Карађорђевом и Сахат-капијом, дрвене мостове, а пред Диздаревом и Зиндан-капијом је реконструкција од комбинације дрвета и челика.

Тешко је говорити о типу конструкције и покретном механизму мостова Београдског града; наиме, остаци камених конзола поред прагова капија углавном говоре о покретним деловима мостова, али су недовољан податак за целокупну реконструкцију, јер је у средњем веку било више типова мостова и више врста механизма за покретање.⁶³

У великом броју планова Београдске тврђаве покретни делови моста су учртани ужи од ширине моста, а негде имају шематску ознаку две укрштене линије. Веома су драгоцени технички подаци о изгледу

и конструкцији мостова из 1790. који се налазе у Бечком архиву.⁶⁴

Отвори у фасадама капија који данас постоје, служили су за функционисање механизма за подизање покретних делова мостова и сматрамо да би било веома корисно обрадити питање система који је био примењиван; но, ми се овом приликом не би смо задржавали на тој теми.

Мостови Београдске тврђаве су углавном на дрвеним стубовима или зиданим у опеци. Један такав мост, са зиданим стубовима, био је пред Зиндан-капијом. Данашњи стубови од опеке на том месту нису оригинални, плод су касније реконструкције.

На крају, не улазећи дубље у анализу, дајемо у техничким прилозима детаље плитко рељефне пластике са неколико капија. Њихово оријентално порекло чини нам се уверљивијим, а кад је као мотив коришћен полумесец или полумесец са сунцем, онда је јасно да су у питању исламски симболи.

Занимљив је детаљ птица у плитком рељефу у каменом луку Карађорђевог капије.⁶⁵ Детаље са барокних фасада капија нисмо обухватили, а најбогатије фасаде Капије Карла VI већ су обрађене у стручној литератури.

Приличан број розета, како се у прилозима види, очигледно је у фасаде касније уграђен, а често и без икаквог реда и смисла за симетрију или неки ритам. Кад их налазимо у конструктивном луку, онда се намеће питање — да ли су настале с њим истовремено. Тешко је замислити да је неимар накондно интерполовао завршац и друге квадере у луку са декорацијом да би постигао ефекат. Чини нам се логичније да су вршене преправке капија и тада унети декоративни елементи. Није искључено да су и преломљени луци, оријенталног типа на улазу у бочне нише или просторије, код капија које су, без сумње, део аустријске фортификације настале у једном даху, плод каснијих интервенција. Поставља се питање — да ли су розете, са строго геометријском формом, могле бити пренете и са цртежа аустријског инжењера.

Чињеница је да се не ради о обради квадера после њиховог уграђивања у фасаду, јер рељеф излази из површине њихових равни. Не би било никаквих дилема када би детаљи били уклесани, односно удубљени у већ постојеће елементе фасаде и тада би знали да је архитектура једне епохе попримила детаље које јој је,

према свом укусу и схватању, дао нови господар.

Разумљиво је што су капије место где онај који је сагради или освоји жели да остави свој знак да би свакоме, већ ту код улаза, било јасно ко управља градом, утврђењем, замком и сл. Због тога и сретамо на капијама грбове, натписе, тугре, а често лик или скулптуру свеца, заштитника града. Све се то углавном односи на важније капије у склопу утврђења.

У Београдској тврђави како смо већ раније казали, сачувао се грб на Капији Карла VI, на једној и симбол Хабзбурговаца, на другој фасади (сл. 28, табла VIII), а на Дунав-капији тугра, симбол другог освајача (сл. 27), но није тешко замислити на репрезентативној Унутрашњој Стамбол-капији у време дугогодишње турске управе китњасту и обојену тугру као ни у ниши Источне капије Београдског града — српске престонице, лик његове заштитнице „пречисте Богородице“.

НАПОМЕНЕ

¹ Francois Enaud — *Les chateaux forts en France* — Paris 1958.

² А. Дероко — *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 17.

Б. Бошковић — *Архитектура средњег века*, Београд 1957, 227.

Арх. Иван Здравковић, *Средњовековни градови у Србији*, Београд, 1970, 6.

³ Auguste Choisy — *Histoire de L'architecture II*, Paris 1964, 444.

⁴ Camille Enlart — *Architecture militaire et navale*, Manuel d'archeologie francaise, Paris 1931, 498, 501.

⁵ Lewis Mumford — *Град у историји*, Загреб, 1968, превод Владимир Ивир, 402.

⁶ Арх. Никола Добровић, — *Урбанизам кроз векове* — Југославија, Београд, 1950, 54.

⁷ Ову терминологију усвојили су сарадници Завода који раде на проблемима Београдске тврђаве.

⁸ Приложене табле исцртао за штампу, према плановима из документације Завода, техн. Милинко Ивановић. Архитектонски снимци арх. Ј. Нешковића. Фотоси данашњег изгледа капија су из документације Завода. Снимао М. Дедић.

⁹ Lewis Mumford — *Град* op. cit. 280.

¹⁰ Lewis Mumford *Град*... op. cit. 280.

¹¹ Поповић Мирјана — *Преглед развоја Београдске тврђаве кроз литературу и планове*, Саопштења Завода за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1964, св. 2, 19.

¹² Највише о фортификационом развоју Београдског утврђења писао арх. Д. Јовановић; наводимо следеће:

Арх. Драгољуб Јовановић, *Београдска тврђава*, Уметнички преглед, Београд, 1940.

Арх. Драгољуб Јовановић — *Београдска тврђава, Ратна прошлост Београда*, Београд 1954, 17—35.

Арх. Драгољуб Јовановић — *Споменици културе СРС, Београдска тврђава*, Београд 1951, 49—66.

Арх. Драгољуб Јовановић — *Из збирке гравира старог Београда*, Годишњак Музеја града, Београд, 1954, 99—104.

Арх. Драгољуб Јовановић — *Заштита и уређење Београдске тврђаве*, Годишњак Музеја града, Београд 1954, 404—406.

Арх. Драгољуб Јовановић — *Београд у турском периоду, Ослобођење градова у Србији од Турака 1862—1967*, Београд 1970, 563—579.

¹³ Арх. Мила Вујичић—Вуловић — *Конзерваторско-рестаураторски радови на Београдској тврђави у периоду 1961—1968*, Саопштења Завода за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1970, св. 8.

W. Unverzagt — *Neue Ausgrabungen in der Festung Belgrad*, Forschungen und Porschritte, XXI, 1—6.

¹⁴ Марија Бирташевић — *Археолошки преглед* 13, 91—94.

¹⁵ Арх. Драгољуб Јовановић — *Оснивање и развој Београда*, Београд — Генерални урбанистички план 1950, 22, 39.

Др В. Кондић — *Римске војне јединице и утврђења на територији Београда*, Историја Београда САНУ, Београд, 1971.

Др Ј. Тодоровић, Др В. Кондић — *Келтски и римски Сингидунум*, Београд, 1971.

¹⁶ *Старе српске биографије XV и XVI века*, превод Ј. Марковића, Београд 1936, *Живот Деспота Стевана Лазаревића*, 85.

¹⁷ Bertrand de la Brokier, *Путовање преко мора*, Београд 1950, 131.

¹⁸ Гордана Марјановић-Вујовић — *Археолошки преглед* 13, 101—103.

¹⁹ Гордана Марјановић-Вујовић — *Приста ништа Београдског града*, Саопштења Завода за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1970, св. 11, 33.

- ²⁰ Марко Поповић — *Средњовековне капије Североисточног бедема Београдског града*, Саопштења Завода за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 1970, св. 11, 19.
- ²¹ Арх. Драгољуб Јовановић — *Извештај са ископавања у Београдској тврђави године 1947*, Старинар књ. I, Београд 1950, 243—245.
- Гордана Марјановић-Вујовић — *Присташишта... оп. cit.* 27—28.
- ²² Марко Поповић — *Средњовековне капије... оп. cit.* 21, 37.
- ²³ Др Рајко Веселиновић — *Београдска тврђава од 1521—1946*, Београдска тврђава кроз историју, Галерија САНУ, Београд 1969.
- ²⁴ У документацији Завода за заштиту споменика културе града Београда налази се одговарајућа сигнатура планова у којима се јављају називи капија поменутих у овом тексту. Углавном се тиче планова из Бечког ратног архива.
- ²⁵ Јованка Калић-Мијушковић — *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 99.
- ²⁶ По Каницу, аустријски барутни магацин саграђен је 1719. године — F. Kanitz — *Serbien*, Leipzig 1904.
- ²⁷ Назив Ороспи-капија помиње др Душан Ј. Поповић — *Београд кроз векове*, Београд 1964, 65, 70, 330.
- ²⁸ Марија Бирташевић — *Један нов документ о капији цара Карла VI у Београду*, Годишњак града Београда 1956, 121—124.
- ²⁹ Радови се финансирају из средстава Фонда за заштиту и уређење Београдске тврђаве.
- ³⁰ Протић — *Одломци из историје Београда* — Годишњица Николе Чупића IX 1887, 116.
- ³¹ Марија Бирташевић — *Један нов документ... оп. cit.*
- ³² Државни архив СРС, КК XIII, 8 Кнежева канцеларија, стр. 117. Овај податак ми је љубазно уступио М. Целебџић, виши саветник Завода за заштиту споменика културе града Београда.
- ³³ Јоаким Вујић — *Путешествије по Србији*, књ. I СКЗ Београд 1902, 29.
- ³⁴ Ото Дубислав Пирх — *Путовање по Србији у години 1829*, Београд 1899, 25.
- ³⁵ Прота Стаматовић, — *Српска пчела* за 1836.
- ³⁶ Рукопис Стјепана Марјановића о Београду, Даница Илирска за 1842, VIII, 30—31.
- ³⁷ Рукопис Стјепана Марјановића... оп. cit. 44—46.
- ³⁸ Andrew Archibald Paton — *Servija*, London 1845, 57.
- ³⁹ М. Катанчић — *Спомен Београда некадашњег Сингидунума*, Гласник друштва српске словесности, Београд 1853.
- ⁴⁰ Гаврило Витковић — *Прошлост, установа и споменици краљевских угарских шајкаша*, Гласник СУД књ. 67, Београд 1887.
- ⁴¹ Тодор Стефановић-Виловски — *Метармофозе Београда*, Београд 1911.
- ⁴² Душан Ј. Поповић — *Београд пре сто година*, Београд 1935, 14.
- ⁴³ Београд у деветнаестом веку, Ф. Каниц — *Краљевина Србија и српски народ*, превод Радослав Јанковић, Београд, 1967, 212, 215.
- ⁴⁴ Београд у деветнаестом веку, Густав Раш — *Светионик истина*, превод Маргита Јанковић, Београд, 1967, 80, 83, 84, 227.
- ⁴⁵ Београд у деветнаестом веку, Ф. Каниц... оп. cit. 203, 206.
- ⁴⁶ Београд у деветнаестом веку, Јан Неруда — *Слике из туђине*, превод Слободанка Урошевић, Београд, 1967, 52.
- ⁴⁷ Марко Поповић — *Средњовековне капије... оп. cit.*
- ⁴⁸ F. Kanitz, — *Serbien*, Leipzig, 1094, 18—21.
- Арх Д. М. Јовановић — *Стамбол капија у Београду*, Старинар 1952, 193, 194.
- Мехмед Делић — *Битка код Гроцке*, БОН 1939, бр. 11, стр. 721—722.
- Бранка Скакић — *Службе евиденције и документације споменика културе* — Зборник заштите споменика културе 1970/711, 34,34.
- ⁴⁹ Souterrin plan von der Festung mit einer Erklörung vom Jahre 1789 KAW Ausl. № 4.
- ⁵⁰ Приложени фотос је из документације донете из Мађарске од стране М. Целебџића.
- ⁵¹ Марија Бирташевић — *Један нов документ... оп. cit.*
- ⁵² Мила Вујичић-Вуловић — *Конзерваторско-рестаураторски радови... оп. cit.* 57—67.
- ⁵³ Andre Michel — *Histoire d l'art, tome VII*, Paris 1925.
- Werner Weisbach — *Die Kunst des Barock*, PKG, Berlin, 1924, 85.
- ⁵⁴ Plan von der Festung Belgrad 1970, KAW G i b 44—1.
- ⁵⁵ Како се већ раније помињало радови-ма руководи Марија Бирташевић, кустос Музеја града Београда.
- ⁵⁶ Мила Вујичић-Вуловић — *Београдска тврђава, Конзерваторски и испитивачки радови у 1960. години*, Саопштења IV Републичког завода за заштиту споменика културе, Београд 1961, 26.
- ⁵⁷ Мила Вујичић-Вуловић — *Београдска тврђава... оп. cit.* 203—206.
- О датирању Турске чесме и уделу Мехмед-паше Соколовића у њеном подизању писао је: Андреј Андрејевић — *Удео Мехмед-паше Соколовића у подизању Београда*, Зборник Филозофског факултета, књ. XI — 1, 431—442.
- ⁵⁸ Радовима руководи Марко Поповић, стручни сарадник Завода за заштиту споменика културе града Београда.
- ⁵⁹ Plan von der Festung Belgrad wie solhe A 1790 in Monat September, nach eingestellten — Bau bestanden, KAW Ausl. I № 3.

⁶⁰ Souterrin plan von der Festung mit einer... 1789... op. cit.

⁶¹ Др Рајко Веселиновић — *Београдска тврђава од 1521—1946*... op. cit.

⁶² Стојан Новаковић, *Васкрс српске државе*, Политичко-историјска студија о Првом српском устанку 1804—1813, Београд, 1954, 90—93.

⁶³ August Choisy — *Histoire de l'architecture*... op. cit.

Такође о механизму за подизање мостова пише и: Лукша Беритић — *Утврђење града Дубровника*, Загреб 1955.

⁶⁴ Као пример наводимо план у којем је покретни део моста у основи сужен: Souterrin plan von der Festung mit einer... 1789... op. cit.

Сигнатура поменутог плана из 1790. године дата је под бројем 59) у примедбама овог текста.

⁶⁵ Птица као мотив са сличном стилизацијом била је и на бившој Видин-капији Нишке тврђаве. Фотос Ј. Шурдиловића објављен у „Градини“, 7—8, Ниш, 1971, 107, а у вези са текстом арх. Милорада Војновића — *Архитектонска низија и ток реконструкције споменика на Чегру*.

LES PORTES DE LA FORTERESSE DE BELGRADE

Мила Вуловић

Si l'on considère le développement de l'architecture militaire en tant que branche à part de l'art de bâtir, on voit que les portes, en tant que partie inhérente de la fortification, suivaient ce développement, vu qu'elles forment, évidemment, un élément fort important aussi bien du système offensif que du système défensif.

Ce sont les portes de la Forteresse de Belgrade qui constituent le thème principal de ce texte. Il y est question des portes de la fortification romaine qui se trouvait en ce site et de la ville fortifiée du Moyen Age qui s'y trouvait ensuite, que dans la mesure où c'est indispensable pour préserver la continuité. La Forteresse de Belgrade selon le type d'une fortification moyenâgeuse s'est développée sur les ruines du Castrum romain (Planche I). Autour de l'ancien fort s'élève au XVIIIème siècle une fortification destinée aux combats d'artillerie, c'est-à-dire un système de bastions (Planche II).

Il est ensuite brièvement question des noms des portes, qui changent avec le temps, ce qui est dû à divers facteurs; des extraits d'écrits les mentionnant y sont donnés.

L'analyse architectonique et l'aperçu typologique sont accompagnés de plans et de photographie.

Le premier groupe est constitué par les portes qui ont vu le jour au XVIIIème siècle, et qui, malgré certains détails, sont quand même rattachées les unes aux autres par la similarité qui existe quant au type de leur base. Celles-ci sont: la Porte de Stamboul intérieure (Illustrations N 4, 5, Planche IV), la Porte de Vidin (Ill. 6, 7, Planche V), la Porte obscure (Ill. 8, Planche VI), la Porte de Stamboul extérieure

(Ill. 9, Planche VII), la Porte de Karageorges (Ill. 10, Planche VII) et la Porte de la Save extérieure (Ill. 9, Planche VI).

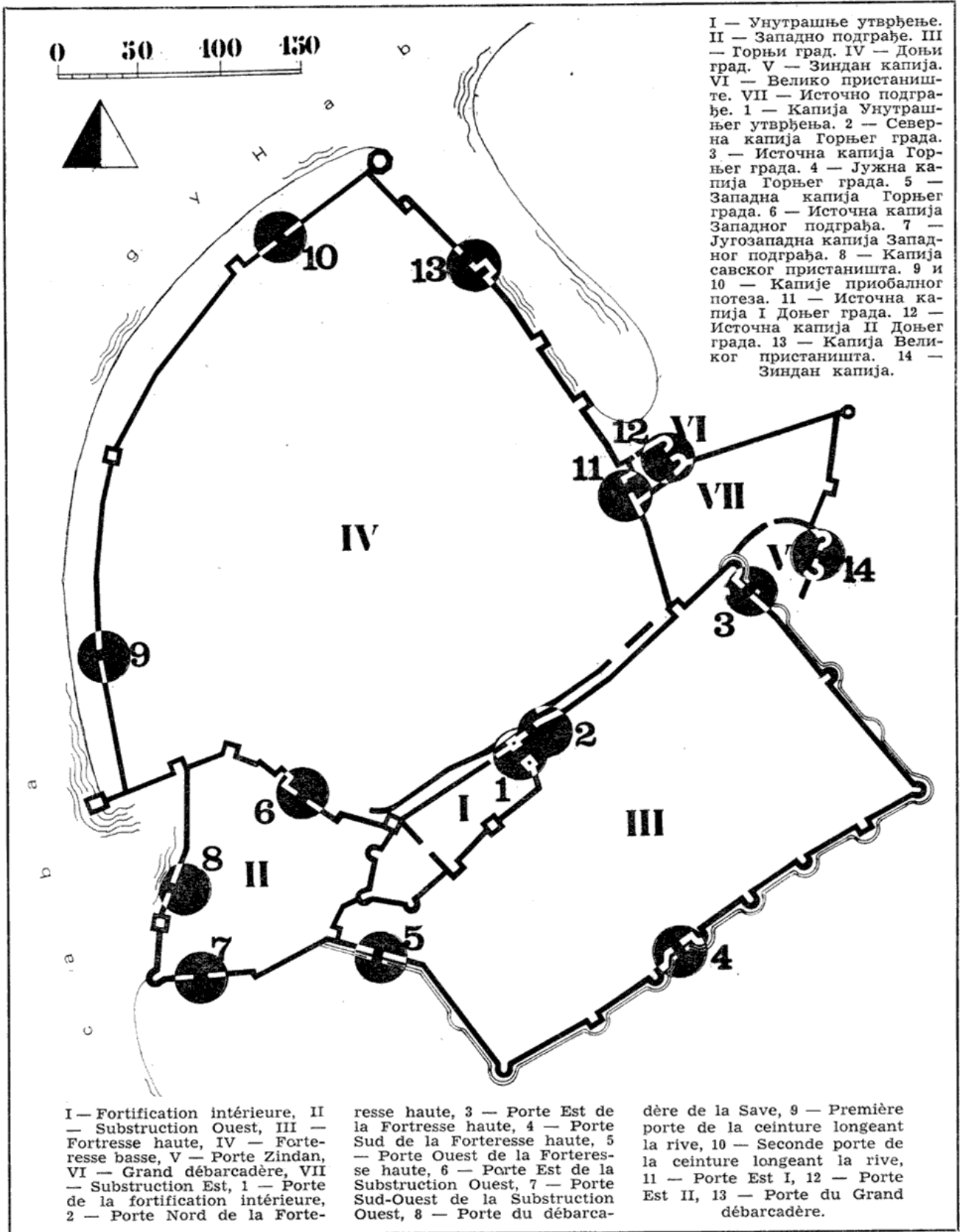
Le deuxième groupe est constitué par les portes aux façades baroques. Ces dernières furent construites au même temps que les portes ou bien ajoutées plus tard. Ce sont: la Porte de Charles VI (Illustrations N 12, 13, 28, Planche VIII), la Porte de Léopold (Ill. 15, Planche IX), la Porte du versant de la Save (Ill. 14, Planche IX), la Première Porte de l'eau (Ill. 16, 17, 18, 19, Planche X), la Porte obscure (Ill. 8, Planche VI), la Porte Roi (Ill. 20, Planche XI) et la Porte du Defterdar (Ill. 21, 22, Planche XI).

Le plan des fondements de trois portes qui se trouvent à l'intérieur de la Forteresse de Belgrade du Moyen Age, dont une est complètement détruite, sont semblables. Ce sont: la Porte de la Save (Planche X), qui n'est connue que de plans, la Porte de l'Horloge (Ill. 23, Planche XII) et la Porte Roi (Ill. 20, Planche XI).

Enfin, quelques unes des portes ont été analysées séparément, car elles n'appartiennent à aucuns des groupes mentionnés. Ce sont: la Porte à côté de la Porte de l'Horloge (Ill. 23, 24, Planche XII), la Porte du Danube (Ill. 25, 27, Planche XIII) et la Seconde Porte de l'Eau (Ill. 26, Planche XIII).

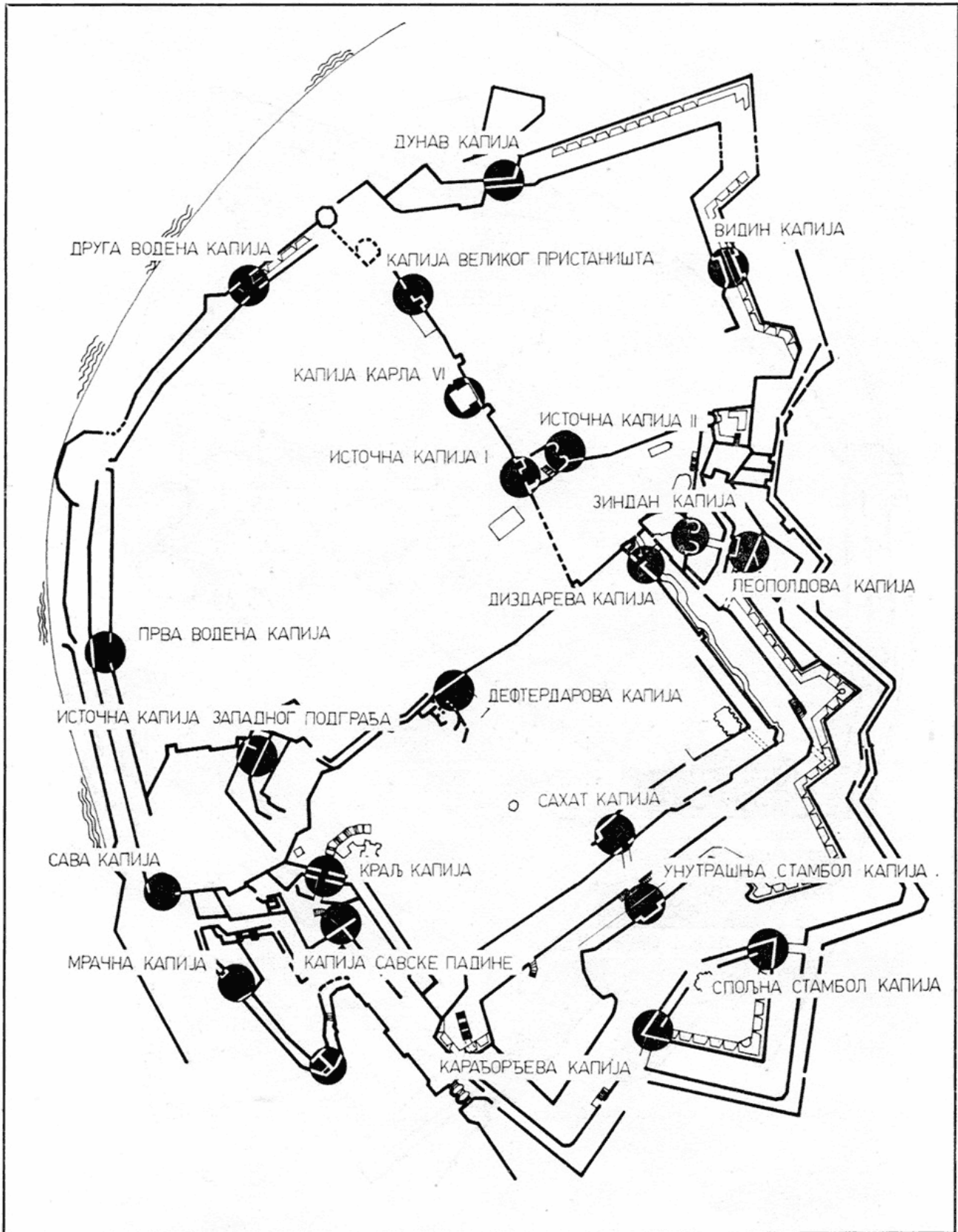
Les éléments d'architecture islamique (arabesques, détails des rosaces etc.) datent sans doute du temps de l'administration turque.

Les portes ont été construites au XVIIIème siècle, excepté la Porte Roi, la Porte de l'Horloge et la Porte de la Save, qui datent certainement d'une époque antérieure à la grande reconstruction autrichienne qui avait duré de 1717 à 1739.

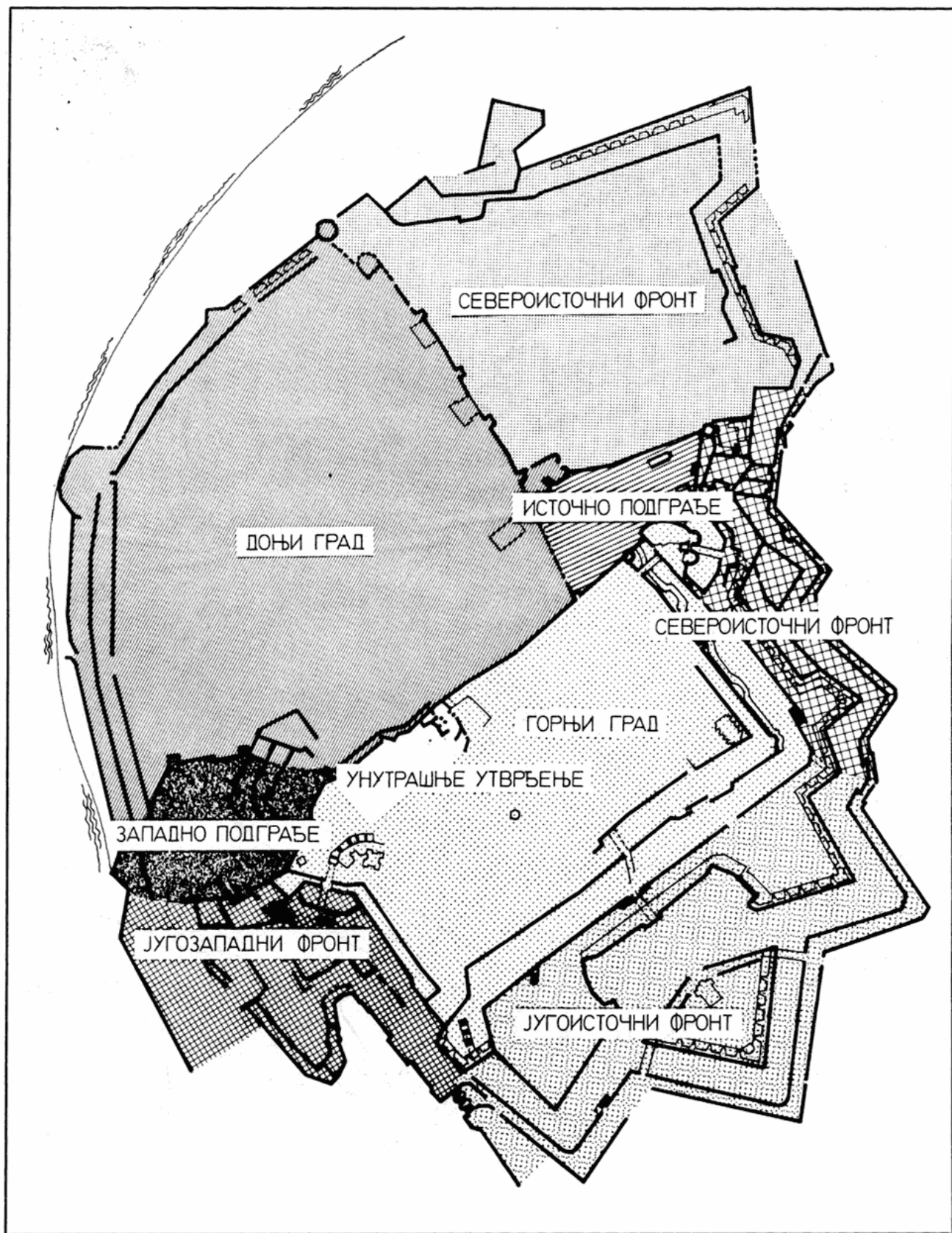
Табла I — Могући ситуациони план Београдског града

Pl. I — Plan vraisemblable du site de la Forteresse de Belgrade

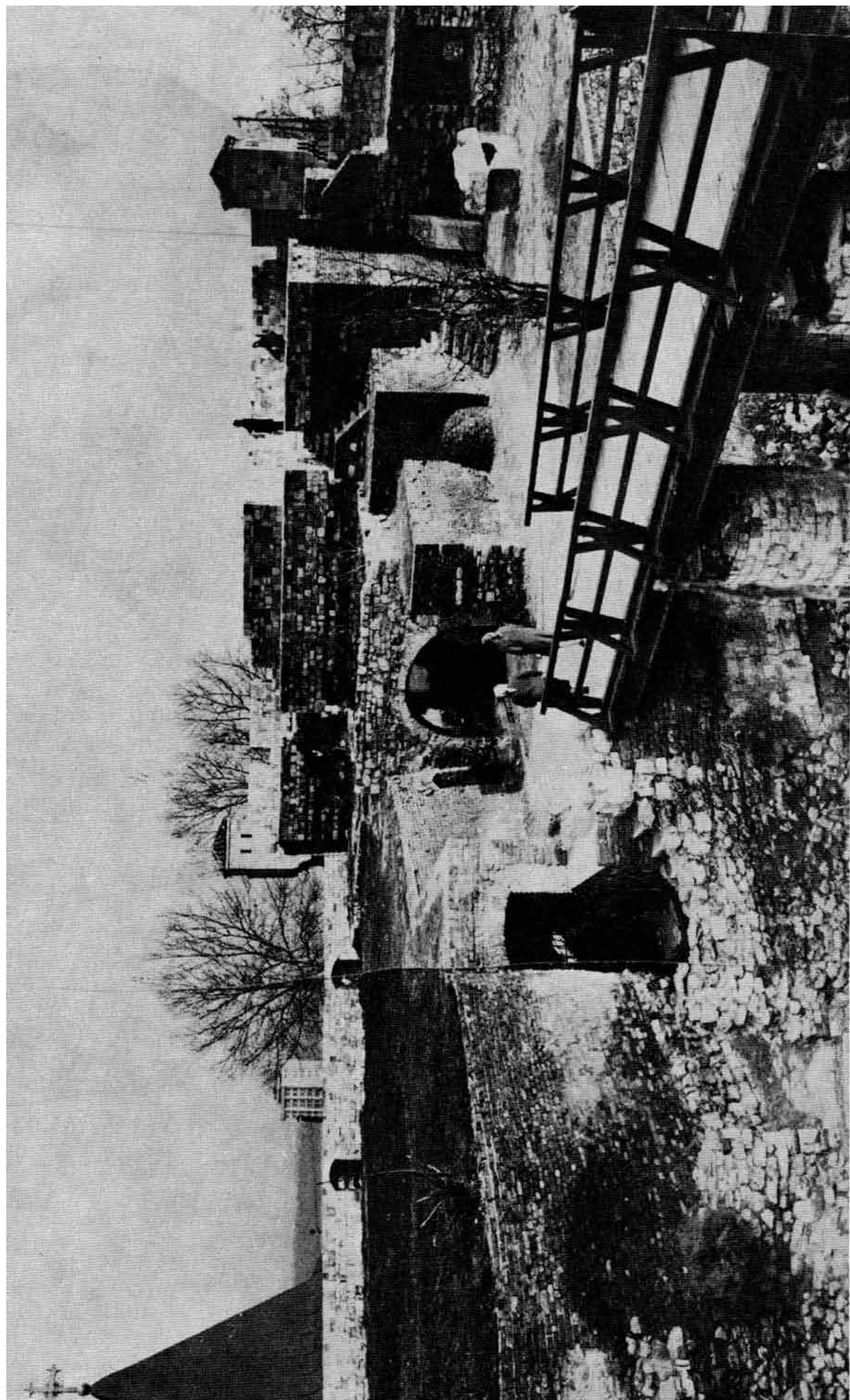

Табла II — Ситуациони план Београдске тврђаве са назначеним капијама

Pl. II — Plan du site de la Forteresse de Belgrade avec indication de l'emplacement des portes

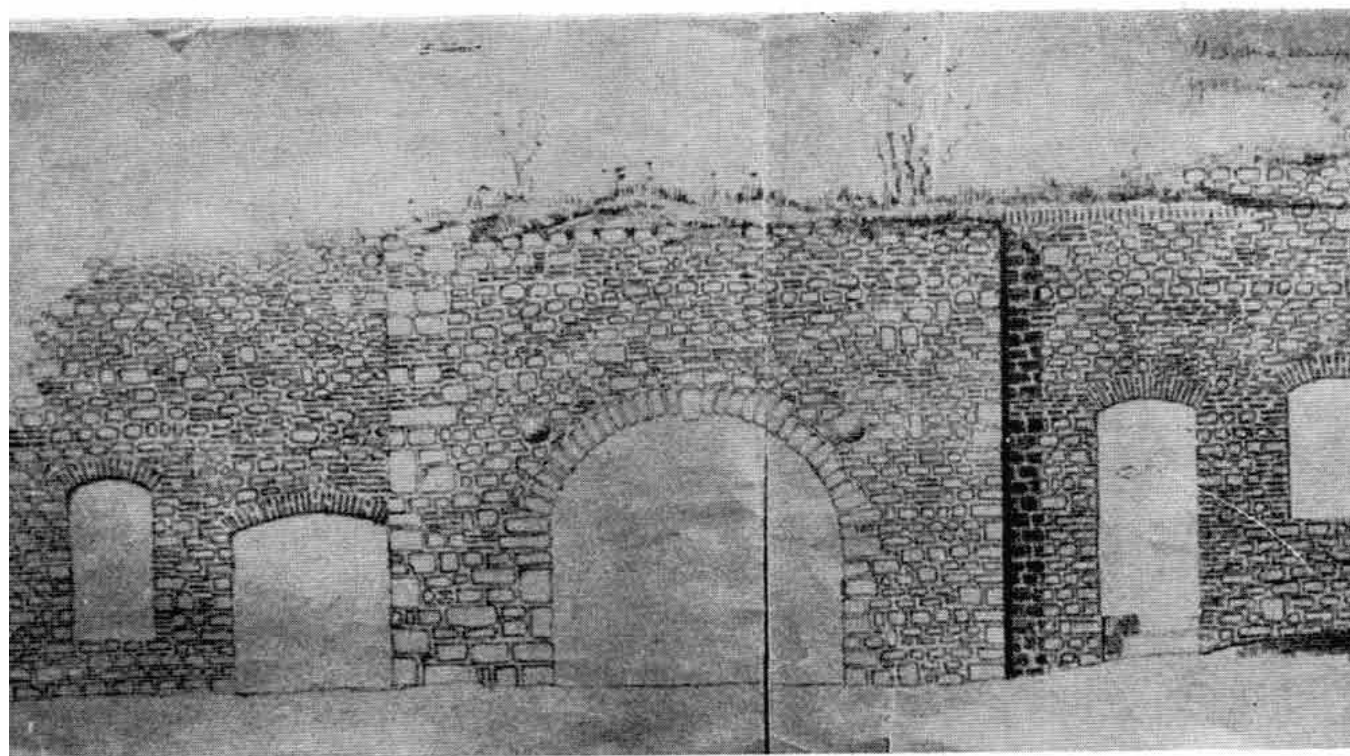
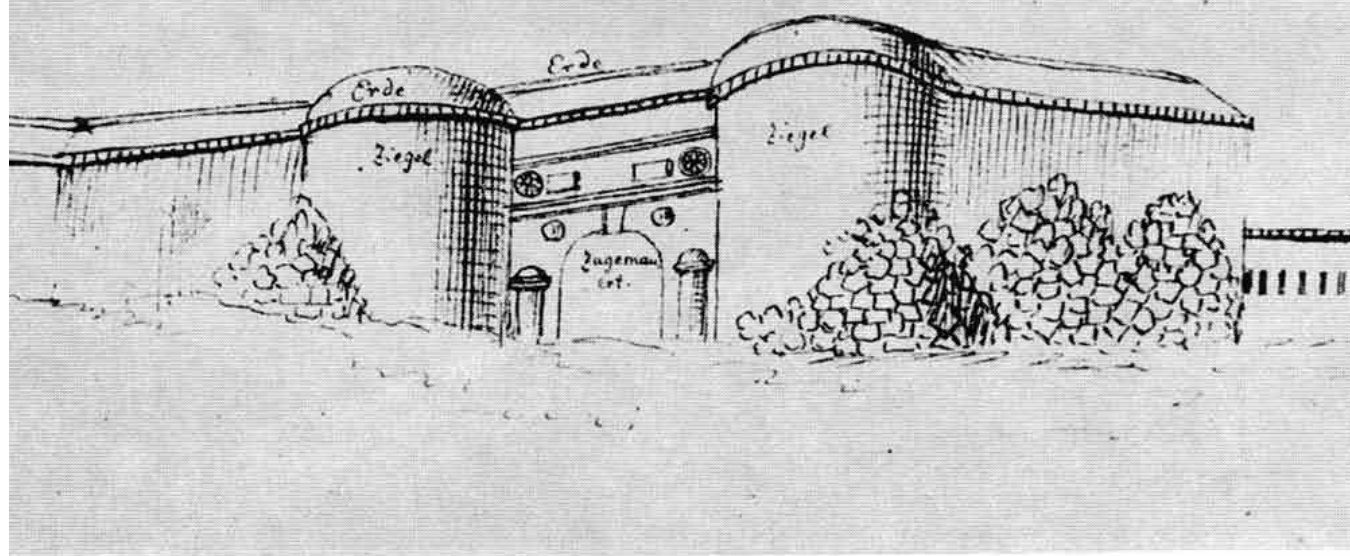
Табла III — Ситуациони план Београдске тврђаве са приказом поделе на секторе
Pl. III — Plan du site de la Forteresse de Belgrade montrant sa division en secteurs

Сл. 1. — Зиндан капија. Западна фасада са деловима реконструисаним у XVIII и XX веку. Постојеће стање.

Porte Zindan. Façade Ouest avec les parties qui ont été reconstruites au cours du XVIIIème et XXème siècle. Etat actuel.

Brillions in Ann. Gumbrecht.

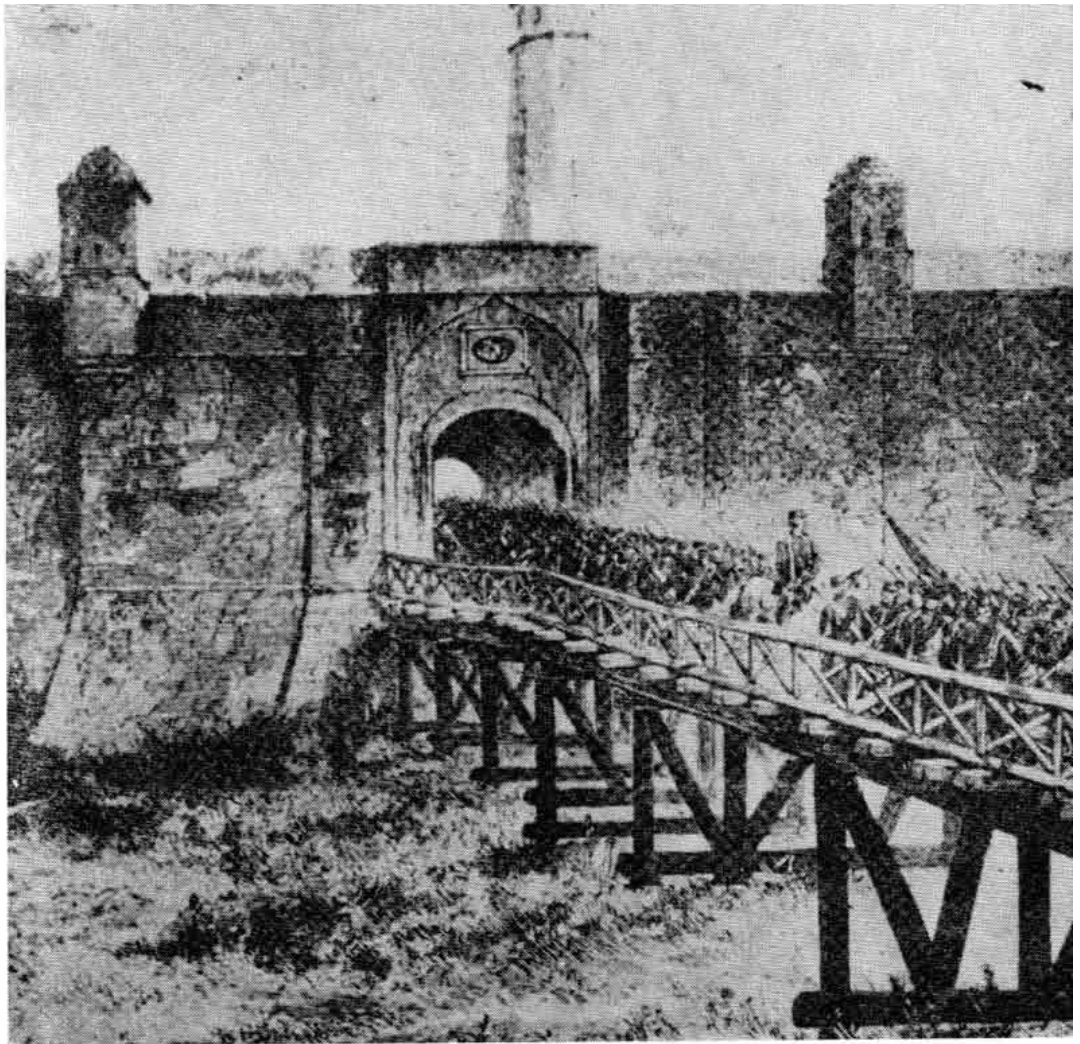

Сл. 2. — Источна
капија II. Главна
фасада — цртеж
с краја XVIII
века
(слика лево горе)

Porte Est
II. Façade
principale —
dessin de la fin du
XVIIIème siècle
(Fig. gauche au
dessus)

Сл. 3. — Источна
капија II. Западна
фасада настала у
XVIII веку.
Цртеж арх.
Штаудингера из
1930. год.
(слика лево доле)

Porte Est II.
Façade ouest qui
date du XVIIIème
siècle. Dessin de
l'architecte
Staudinger,
de 1930
(Fig. gauche au
dessous)

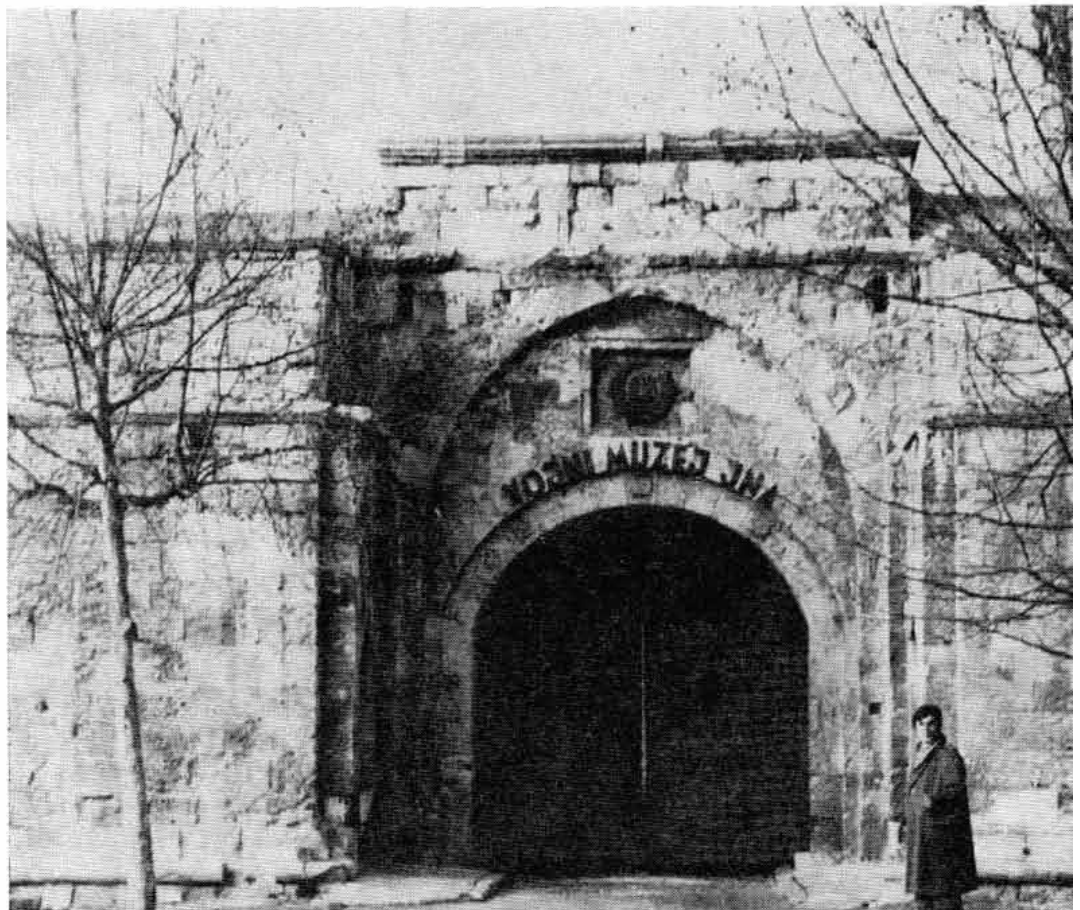

Сл. 4. — Унутра-
шња Стамбол
капија. Главна
фасада 1876. год.
(слика десно,
горе)

Porte de
Stamboul
intérieure.
Façade
principale
en 1876

Сл. 5. — Унутра-
шња Стамбол
капија. Главна
фасада. Постојеће
стање.
(слика десно,
доле)

Porte de
Stamboul
intérieure.
Façade
principale.
Etat actuel

Сл. 6. — Видин
капија. Главна
фасада 1917. год.
(слика лево, горе)

Porte de Vidin.
Façade
principale
en 1917
(Fig. gauche au
dessus)

Сл. 7. — Видин
капија. Главна
фасада. Постојеће
стање.
(слика лево доле)

Porte de Vidin.
Façade
principale.
Etat actuel
(Fig. gauche au
dessous)

Сл. 8. — Мрачна
капија. Главна
фасада. Постојеће
стање.
(слика десно,
горе)

Porte obscure.
Façade
principale.
Etat actuel
(Fig. droite, en
haut)

Сл. 9. — Спољна
Сава капија.
Главна фасада.
Постојеће стање.
(слика десно,
доле)

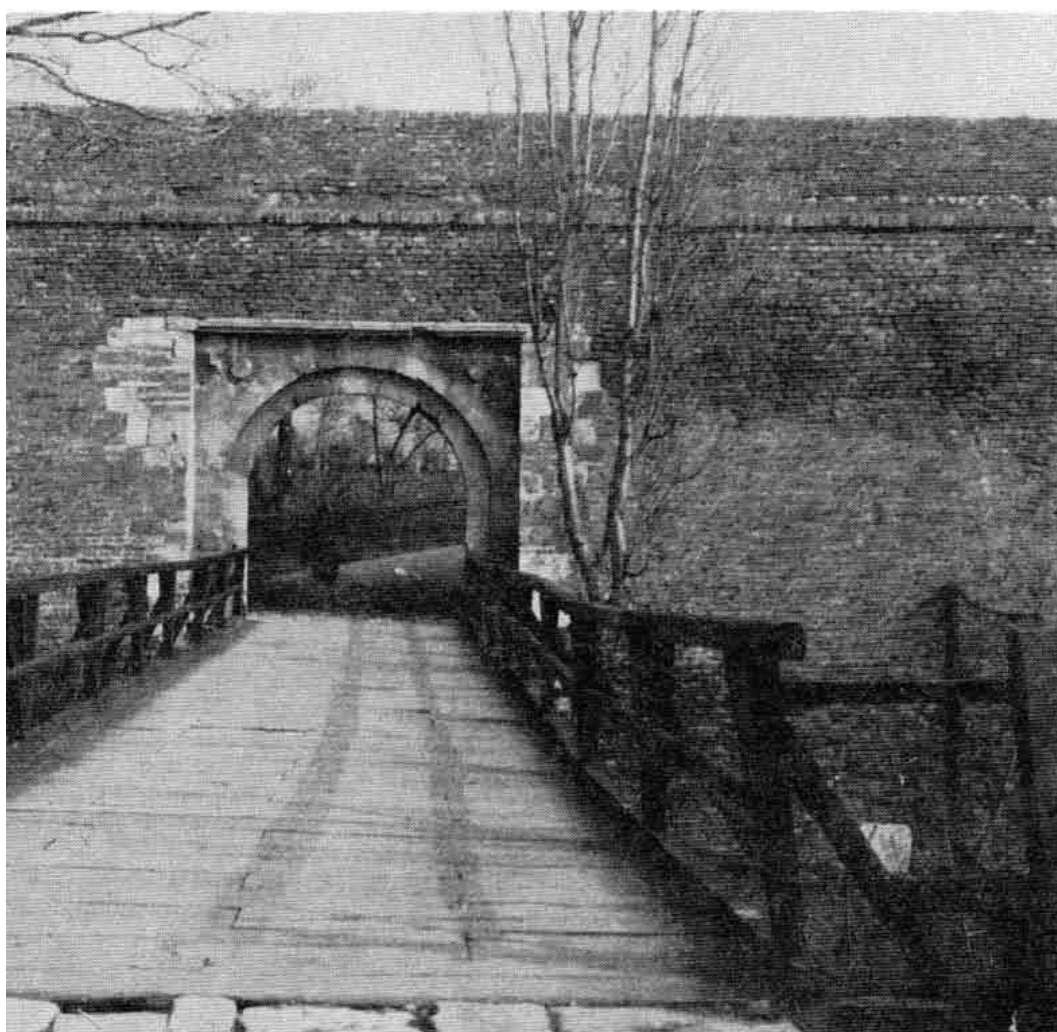
Porte de la
Save extérieure.
Façade
principale.
Etat actuel
(Fig. droite, en
bas)

Сл. 10. — Спољна
Стамбол капија.
Главна фасада.
Постојеће стање.

*Porte de
Stamboul
extérieure.
Façade
principale.
Etat actuel*

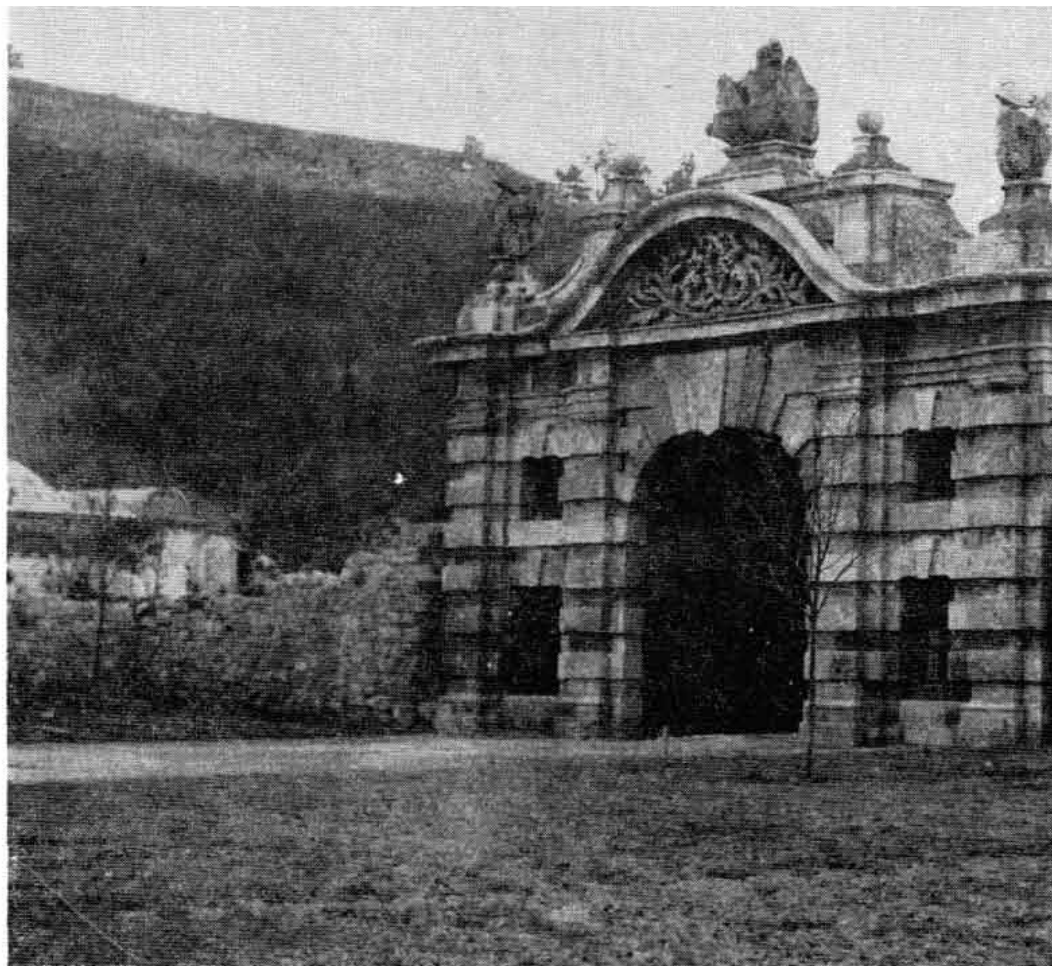

Сл. 11. — Кара-
ђорђева капија.
Главна фасада.
Постојеће стање.

*Porte de
Karageorges.
Façade
principale.
Etat actuel*

Сл. 12. — Капија
Карла VI.
Североисточна
фасада. Постојеће
стање.

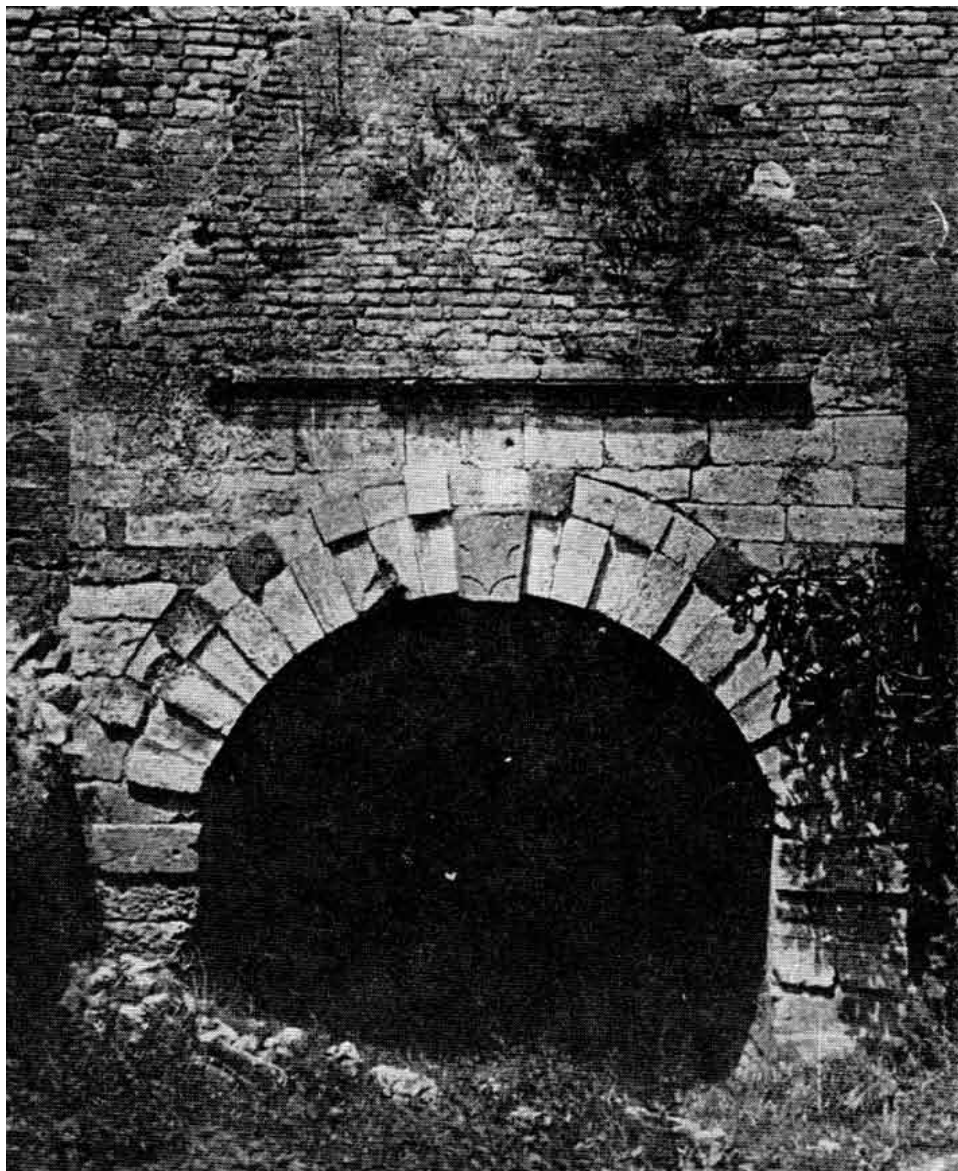
*Porte de
Charles VI.
Façade
nord-est.
Etat actuel*

Сл. 13. — Капија
Карла VI.
Југозападна
фасада. Постојеће
стање.

*Porte de
Charles VI.
Façade
sud-ouest.
Etat actuel*

Сл. 14. — Капија Савске
падине. Главна фасада
1917. године.
(слика лево, доле)

Porte du versant
de la Save.
Façade principale
en 1917
(Fig. gauche, en haut)

Сл. 15. — Леополдова
капија. Главна фасада.
Постојеће стање.
(слика лево, доле)

Porte de Léopold.
Façade principale.
Etat actuel
(Fig. gauche, en bas)

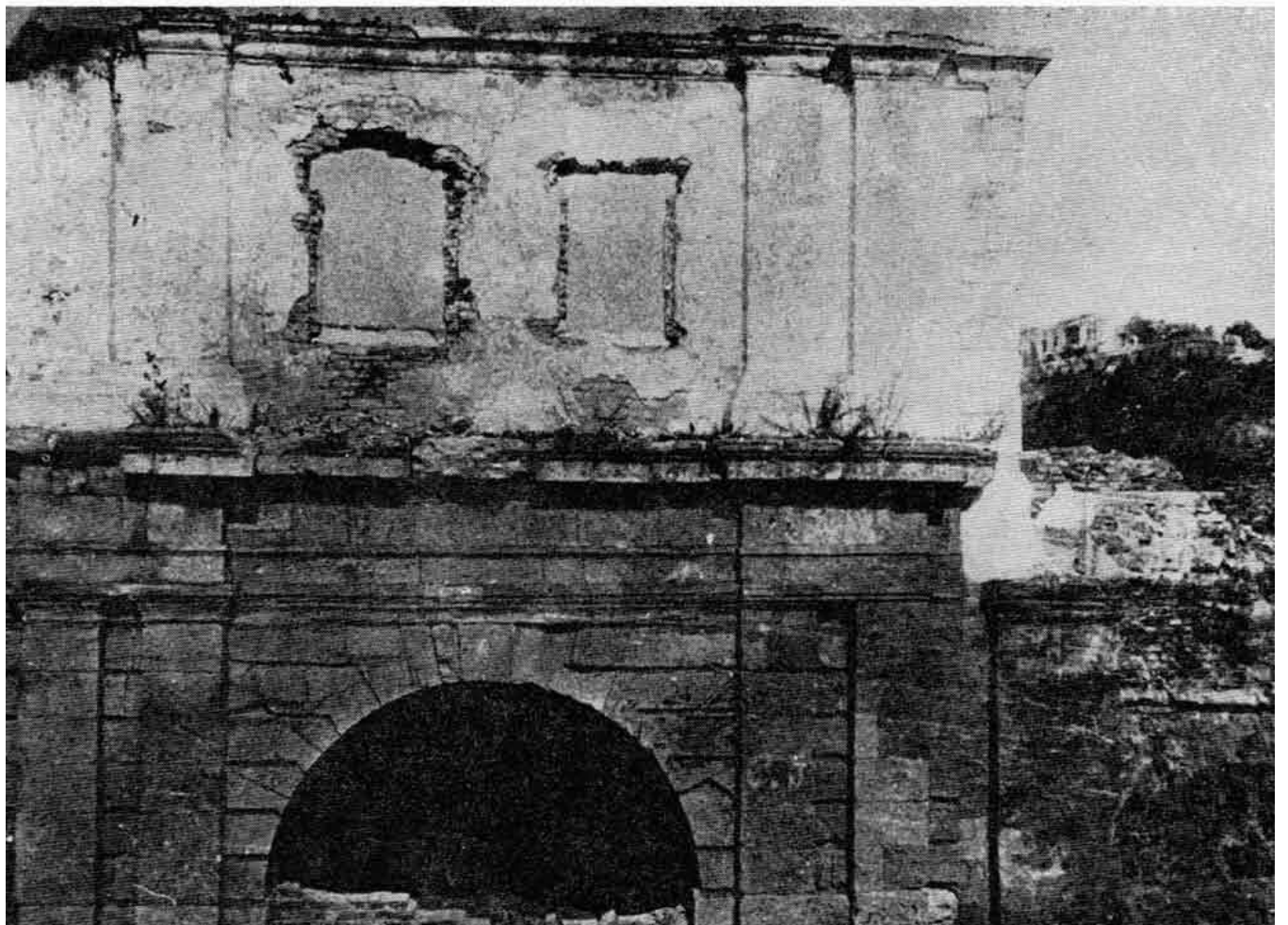
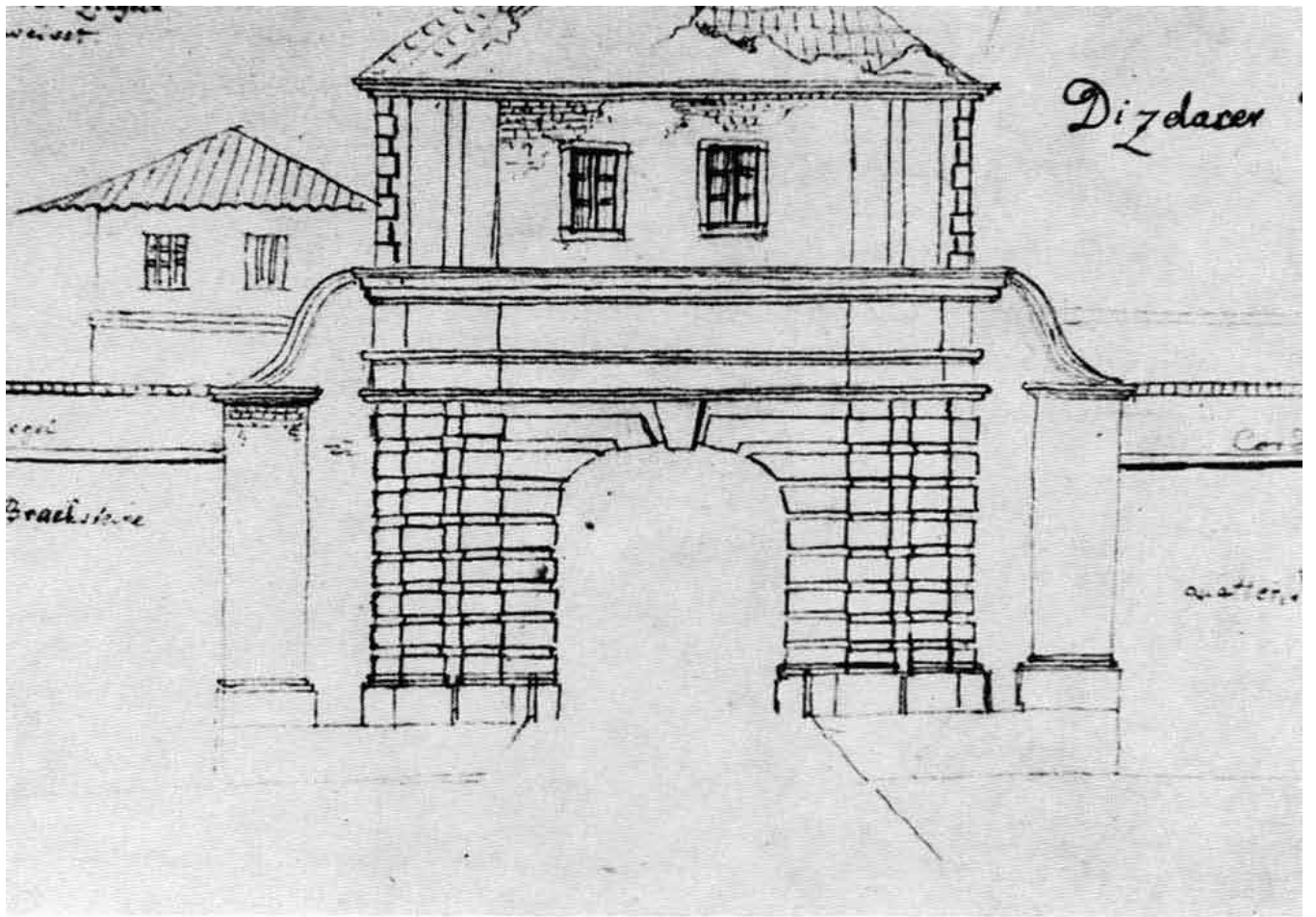
Сл. 16. — Прва Водена
капија. Главна фасада.
Цртеж с краја XVIII
века.
(слика десно, горе)

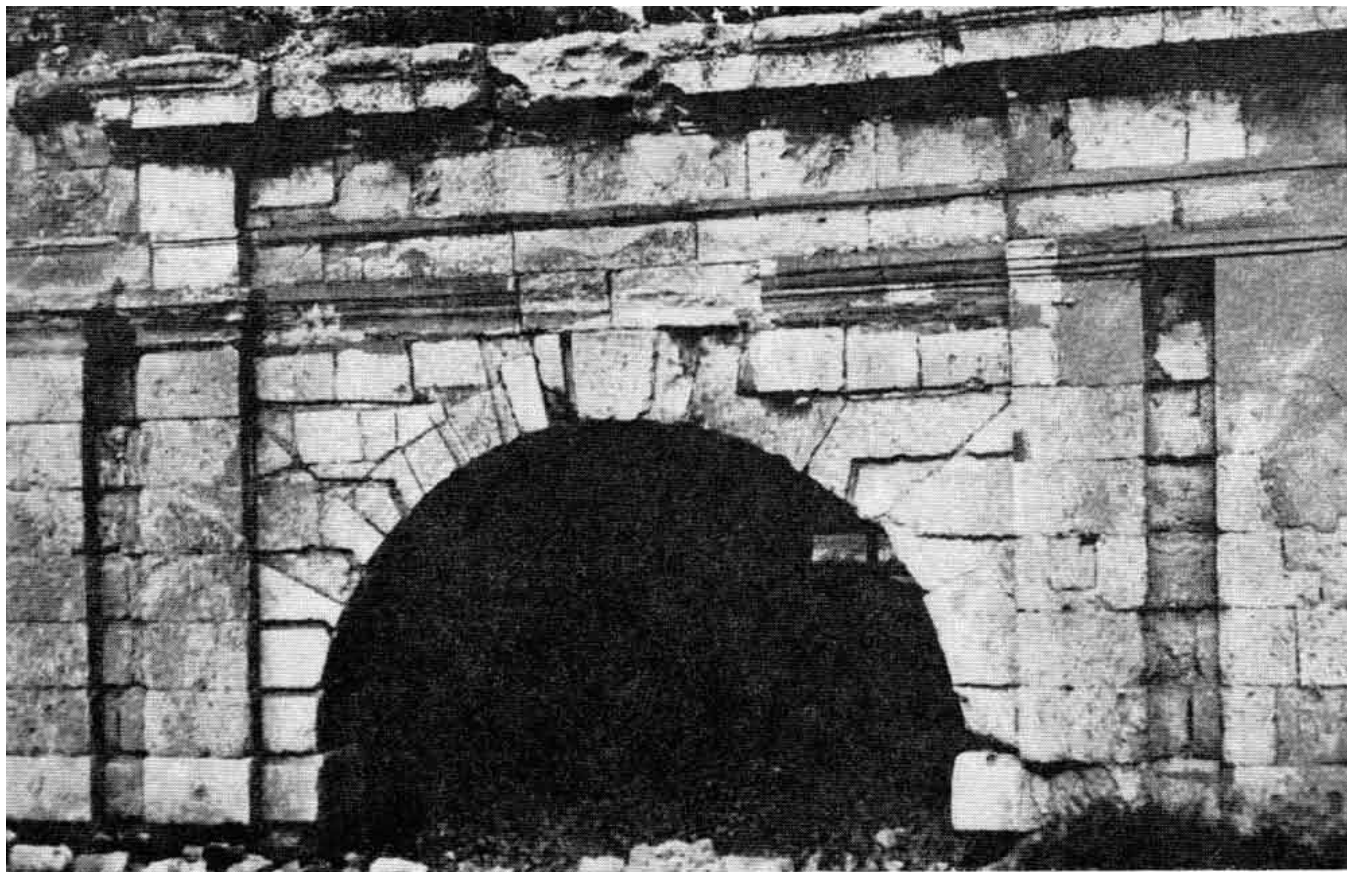
Première porte
de l'eau.
Façade principale.
Dessin de la fin du
XIIIème siècle
(Fig. droite au dessus)

Сл. 17. — Прва Водена
капија. Главна фасада.
1917. године.
(слика десно, доле)

Première Porte
de l'eau.
Façade principale
en 1917
(Fig. droite au dessous.)

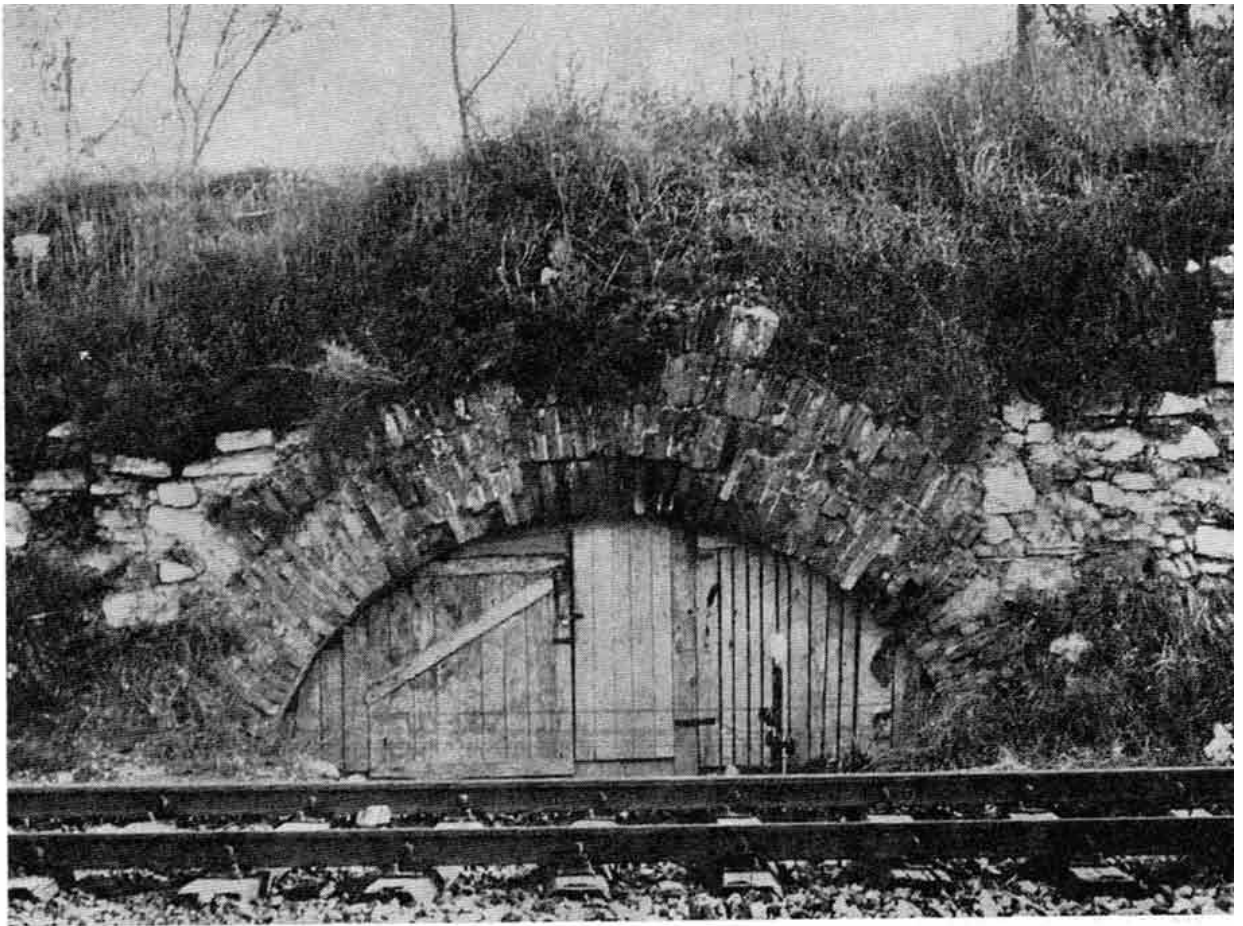

Сл. 18 — Прва Водена капија. Главна фасада из 1943. године (снимак арх. Д. Јовановића).
Première Porte de l'eau. Façade principale en 1943 (photo prise par l'architecte D. Jovanović)

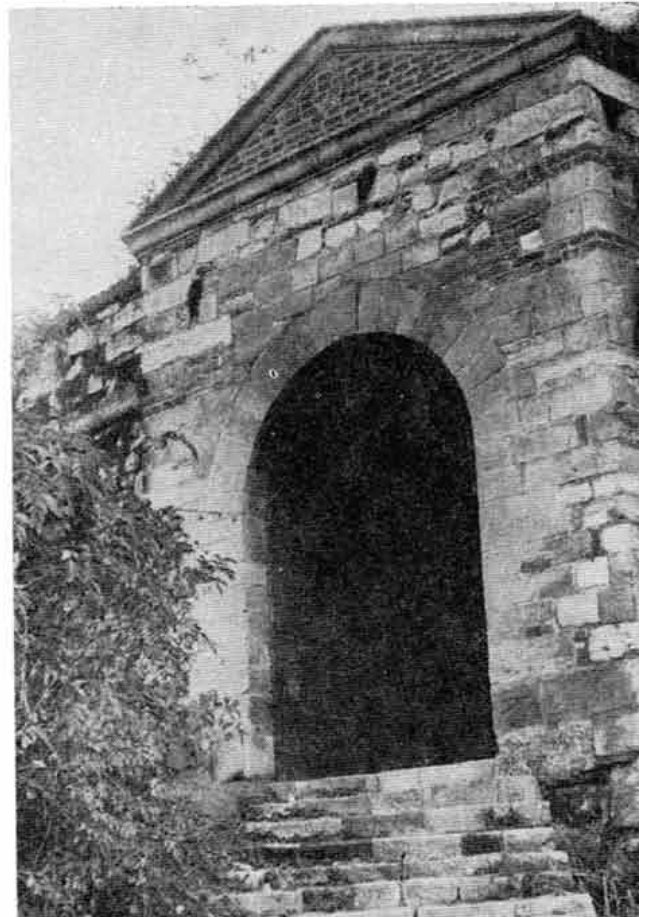
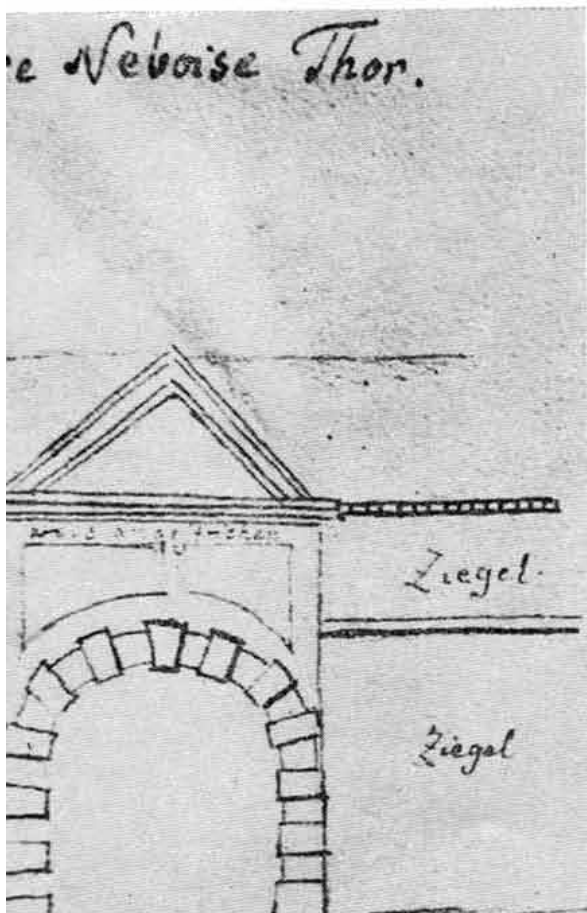
Сл. 20. — Краљ капија. Главна фасада. Постојеће стање.
Porte Roi. Façade principale. Etat actuel

Сл. 19. — Прва Водена капија. Главна фасада. Постојеће стање.
Première Porte de l'eau. Façade principale. Etat actuel.

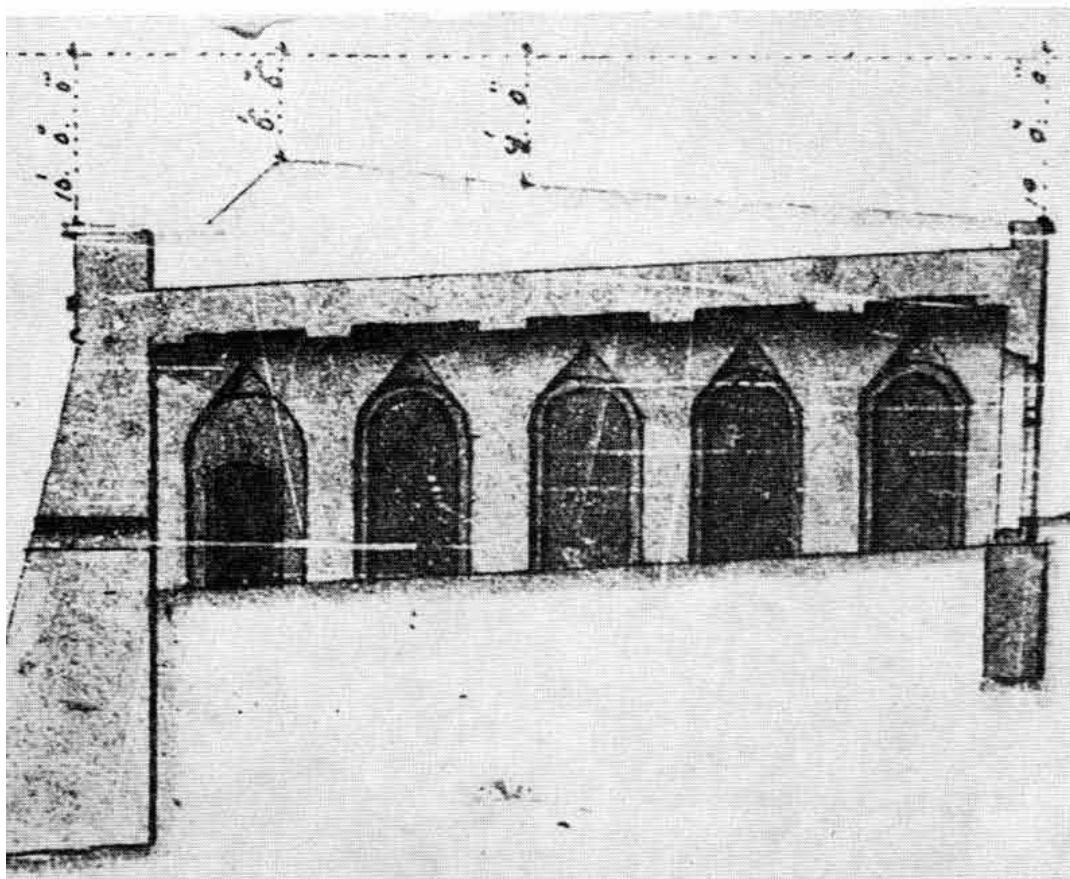
Сл. 21. и 22. — Дефтердарова капија. Главна фасада — цртеж с краја XVIII в. и постојеће стање)
Porte du Defterdar. Façade principale. Dessin de la fin du XVIIIème siècle et etat actuel

Сл. 23. — Сахат
капија. Главна
фасада.
Постојеће стање.
Лево је опеком
заидана Капија
уз Сахат капију.

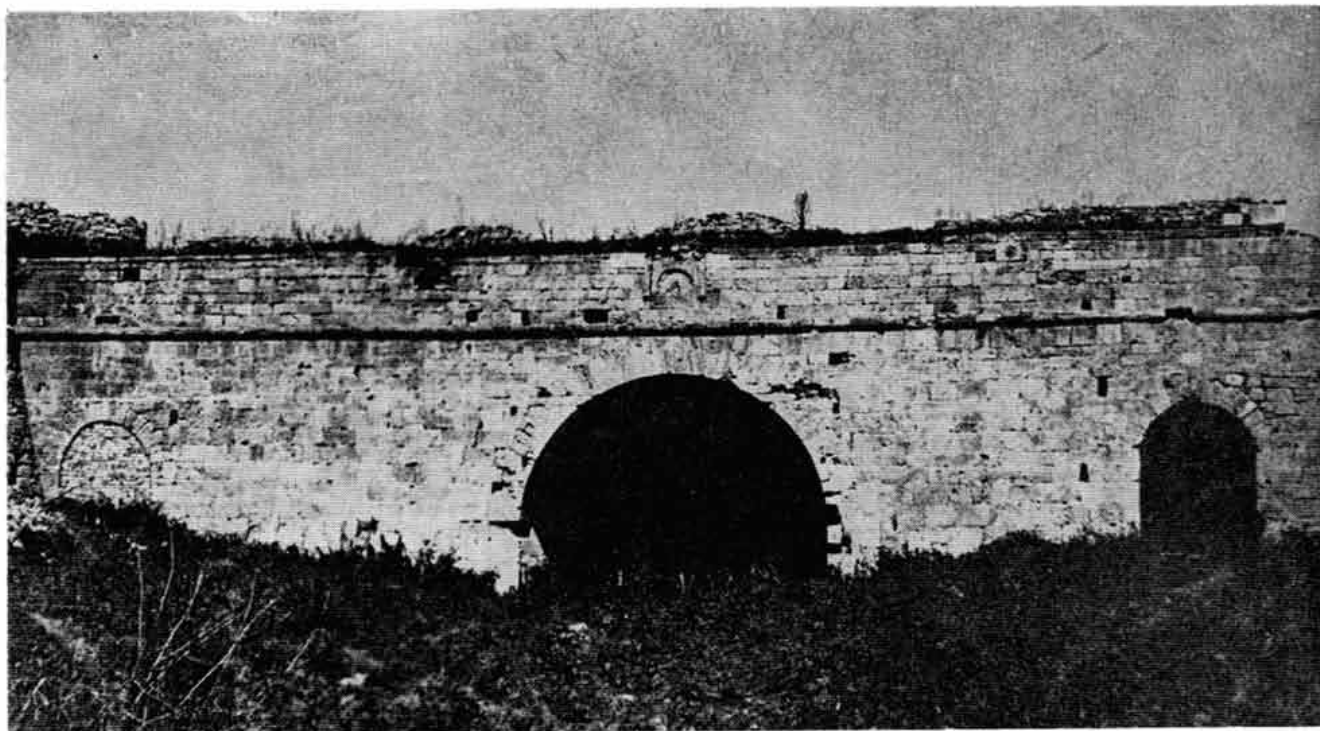
Porte de l'Horloge.
Façade principale.
Etat actuel.
A gauche se
trouve la Porte
près de la Porte
de l'Horloge, qui a
été murée avec
des briques

Сл. 24. Капија уз
Сахат капију.
Пресек из 1790.
године.

Porte près
de la Porte
de l'Horloge.
Section de 1790

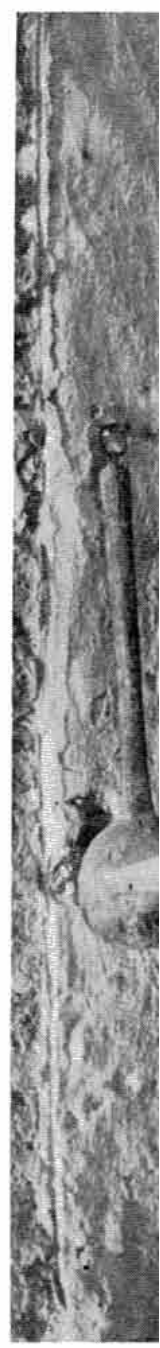
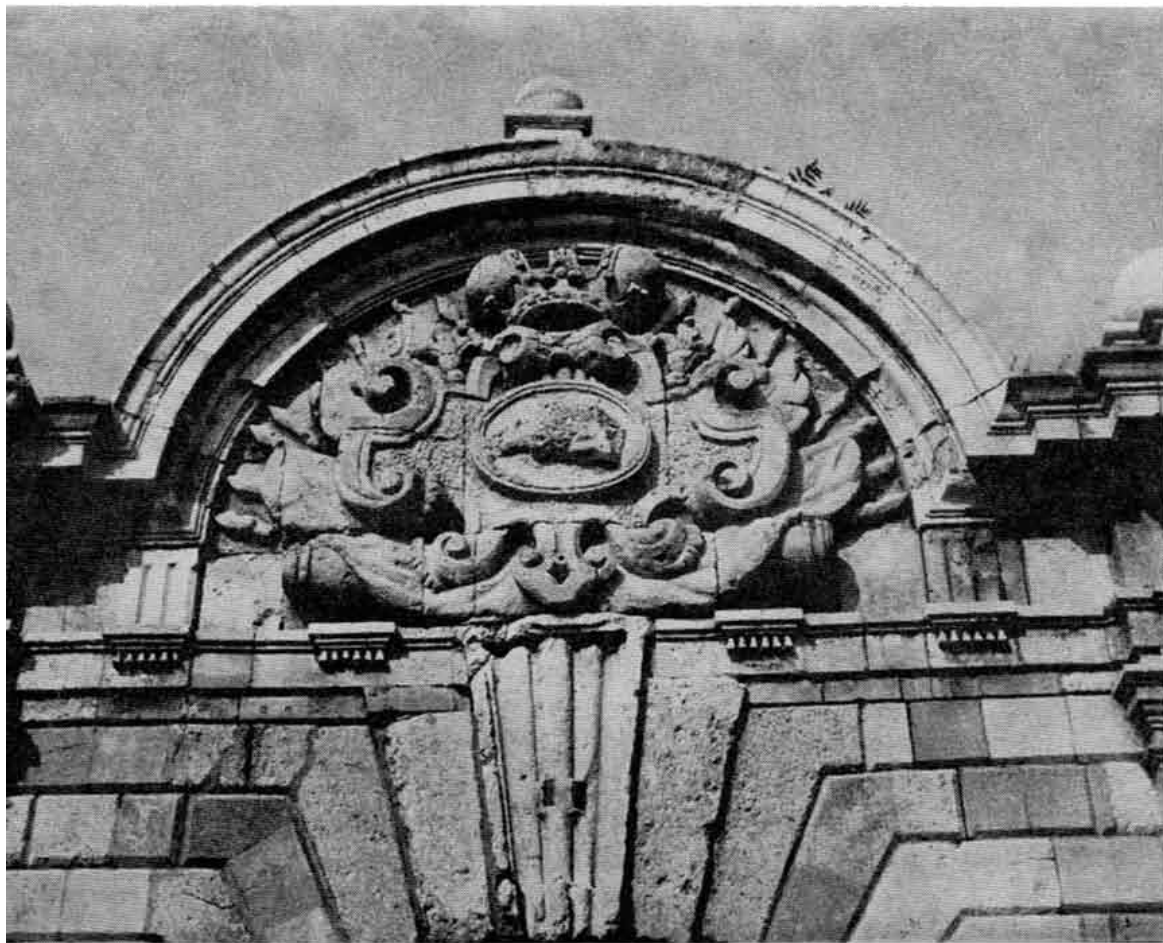
Сл. 25. — Дунав капија. Јужна фасада 1917.

La Porte du Danube. Façade sud — 1917.

Сл. 26. — Друга Водена капија. Главна фасада. Постојеће стање.

Deuxième Porte de l'eau. Façade principale. Etat actuel

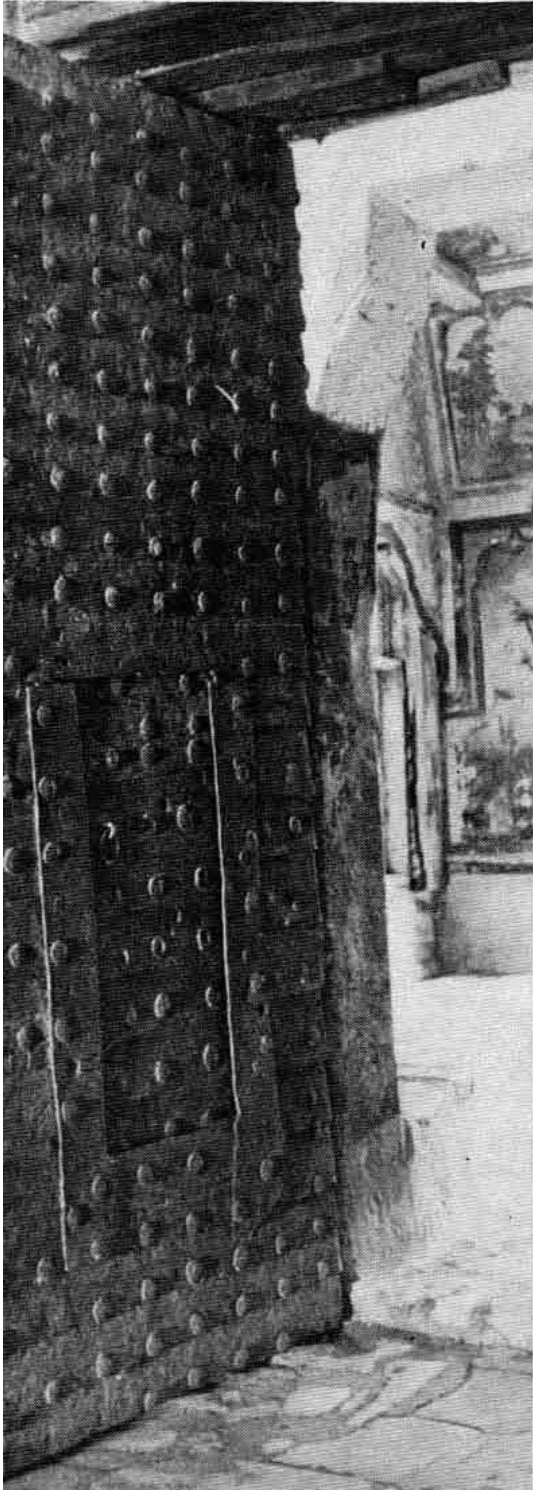

Сл. 27. — Тугра на јужној фасади Дунав капије (лево, горе)

Insigne de pacha sur la façade sud de la Porte de Danube (gauche, en haut)

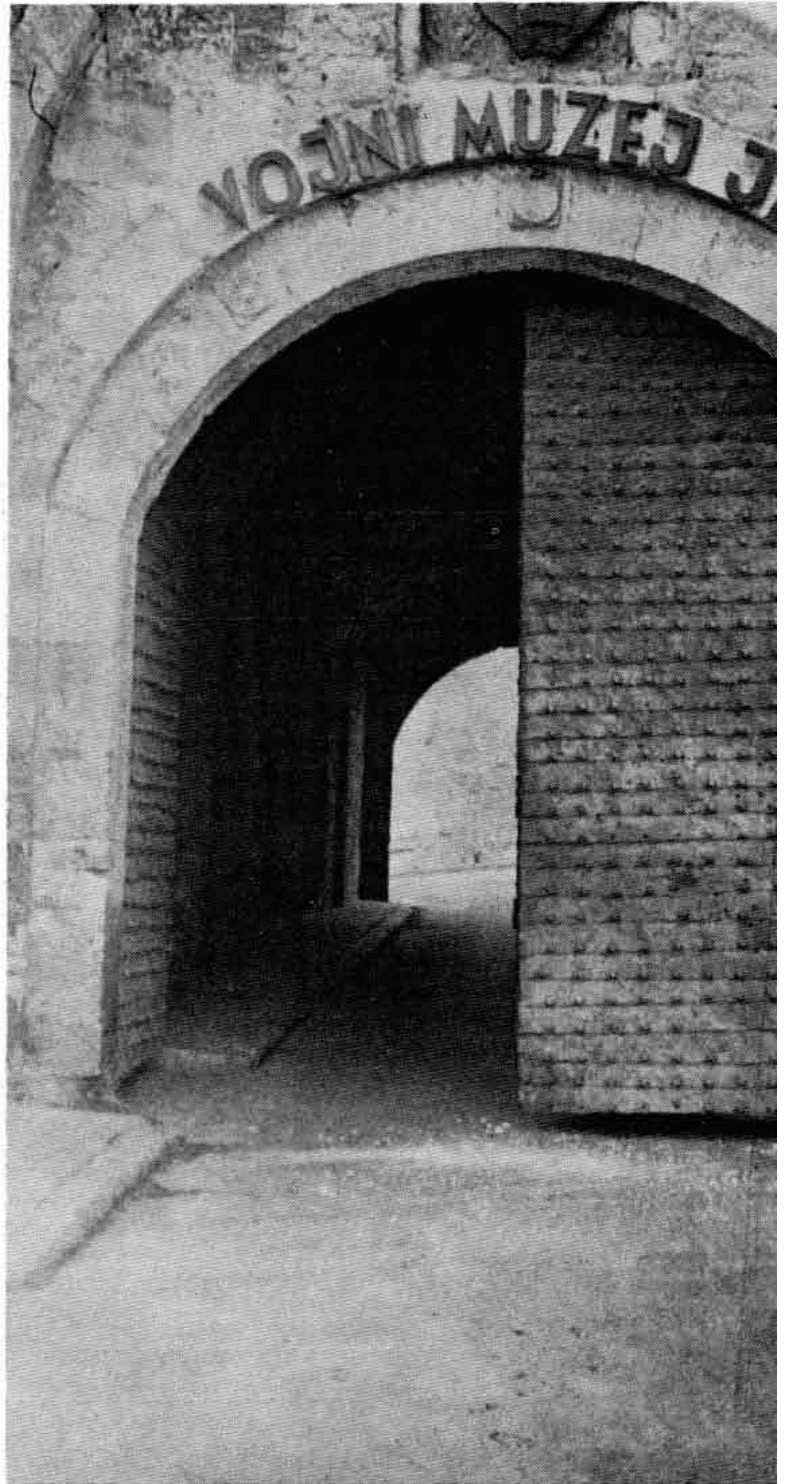
Сл. 28. — Грб у лунети југозападне фасаде капије Карла VI. (лево доле)

Armoiries dans la lunette de la façade sud-ouest de la Porte de Charles VI (gauche, à bas)

Сл. 29. — Средња улазна капија манастира Хиландара из XVI века.

Porte d'entrée centrale du monastère d'Hilandare du XVIème s.

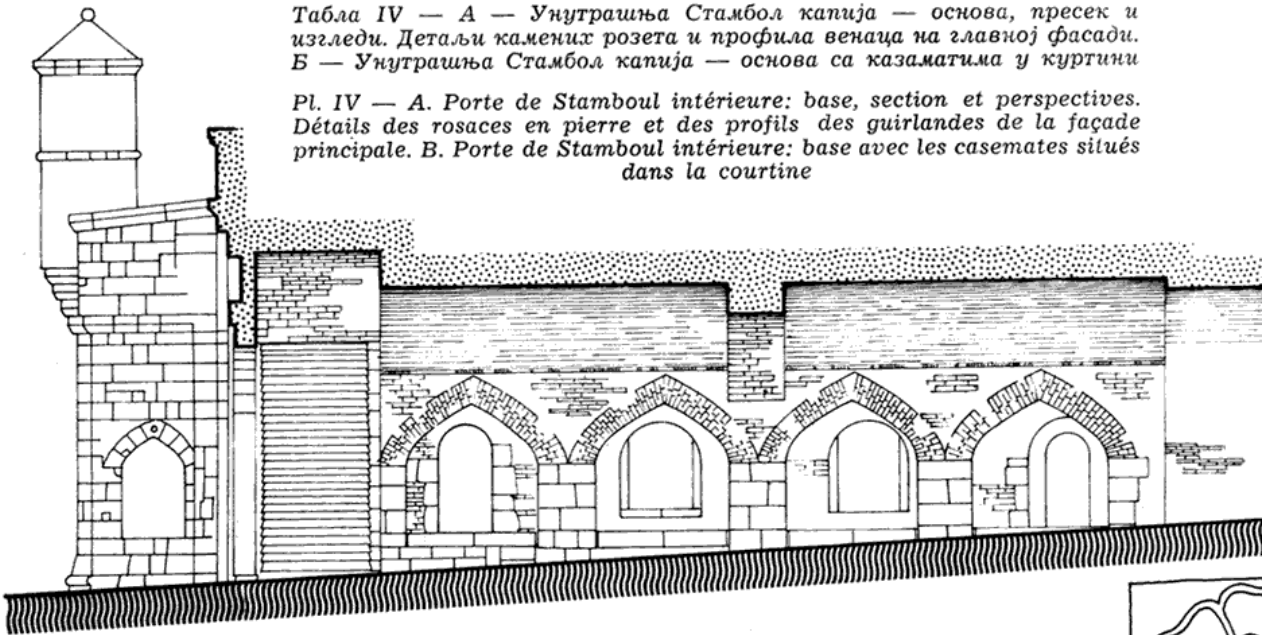

Сл. 30. — Вратнице Унутрашње Стамбол капије. Постојеће стање.

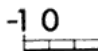
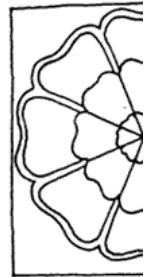
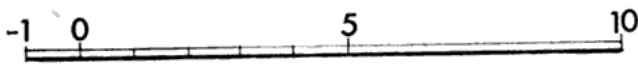
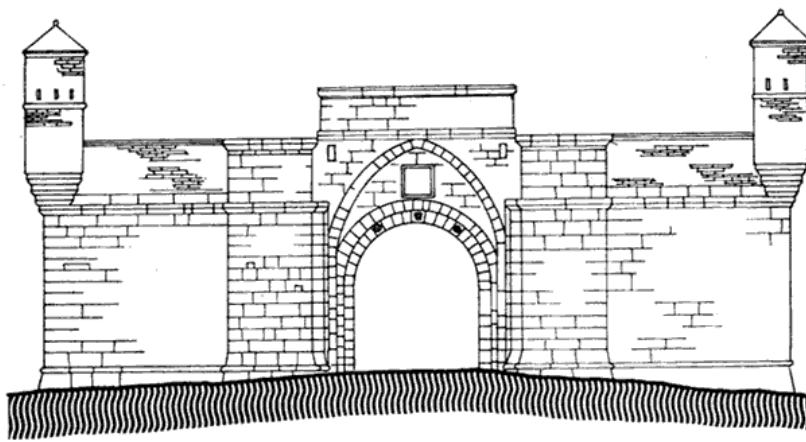
Vantail de la Porte de Stamboul intérieure. Etat actuel

Табла IV — А — Унутрашња Стамбол капија — основа, пресек и изгледи. Детаљи камених розета и профила венаца на главној фасади.
 Б — Унутрашња Стамбол капија — основа са казаматима у куртини

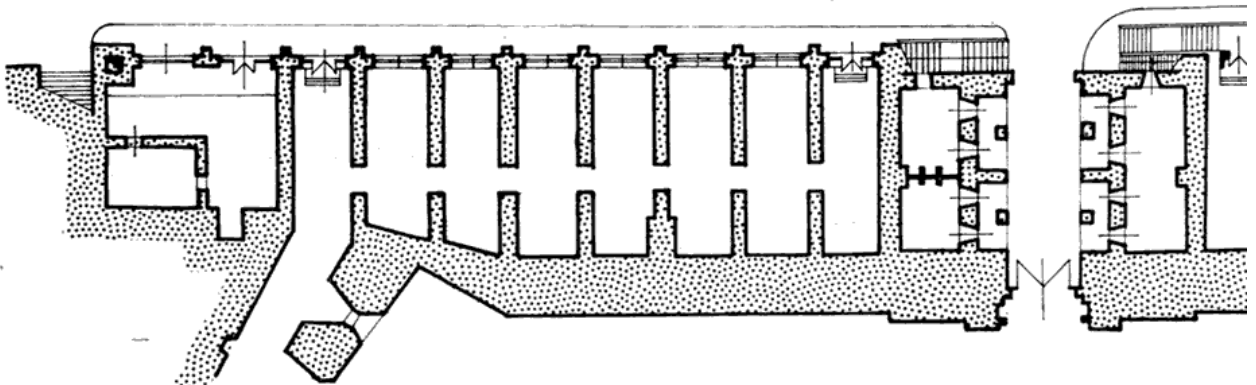
Pl. IV — A. Porte de Stamboul intérieure: base, section et perspectives. Détails des rosaces en pierre et des profils des guirlandes de la façade principale. B. Porte de Stamboul intérieure: base avec les casemates situés dans la courtine

1-1

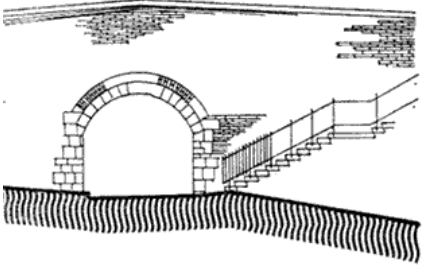
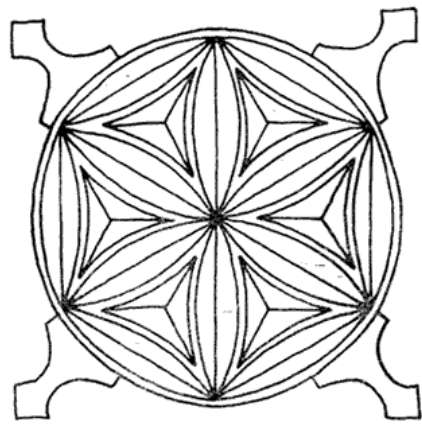
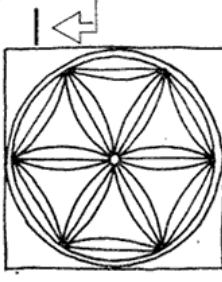
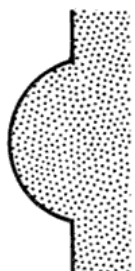
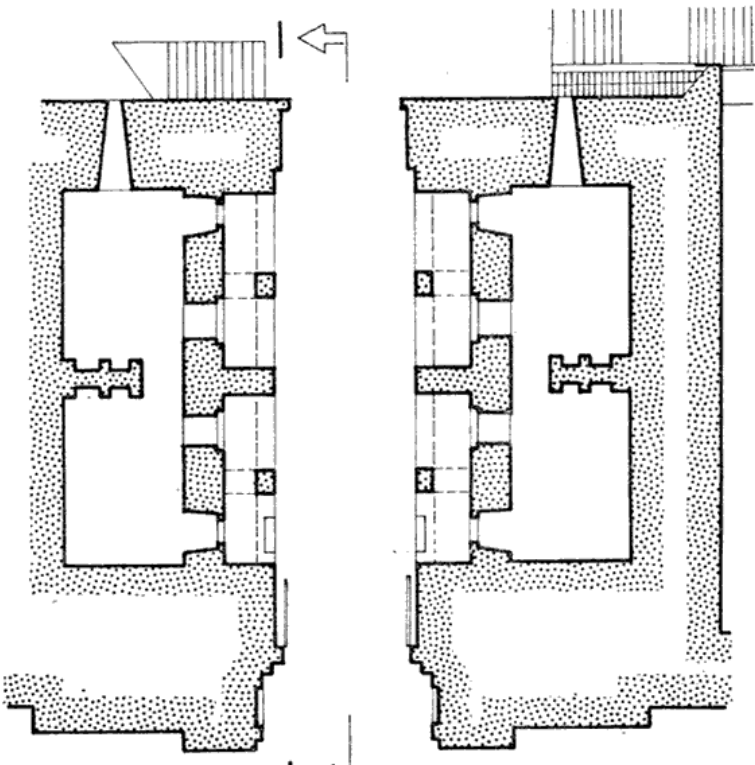

Б

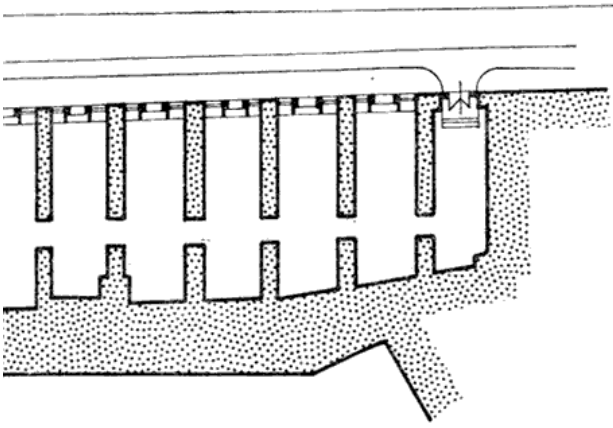

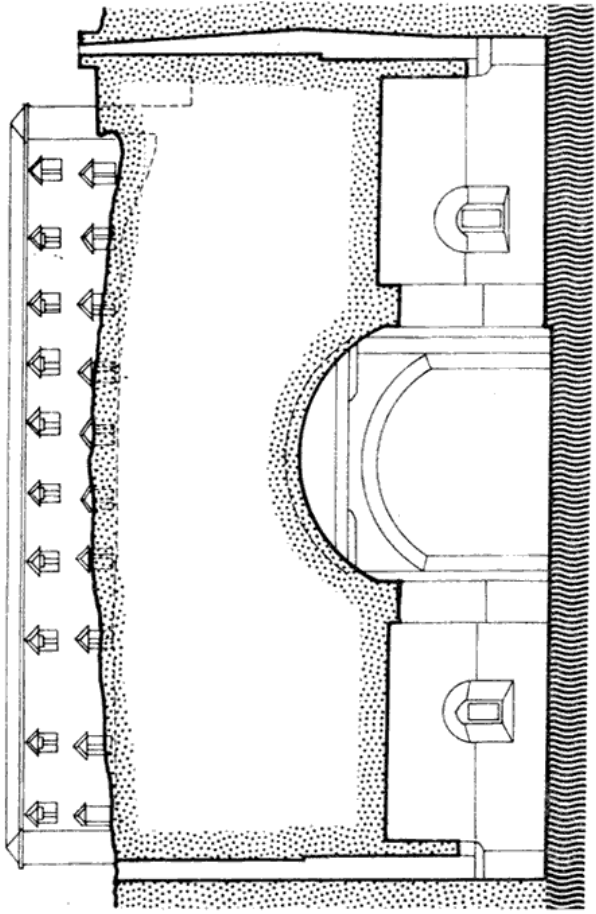
A

-1
0
5
10

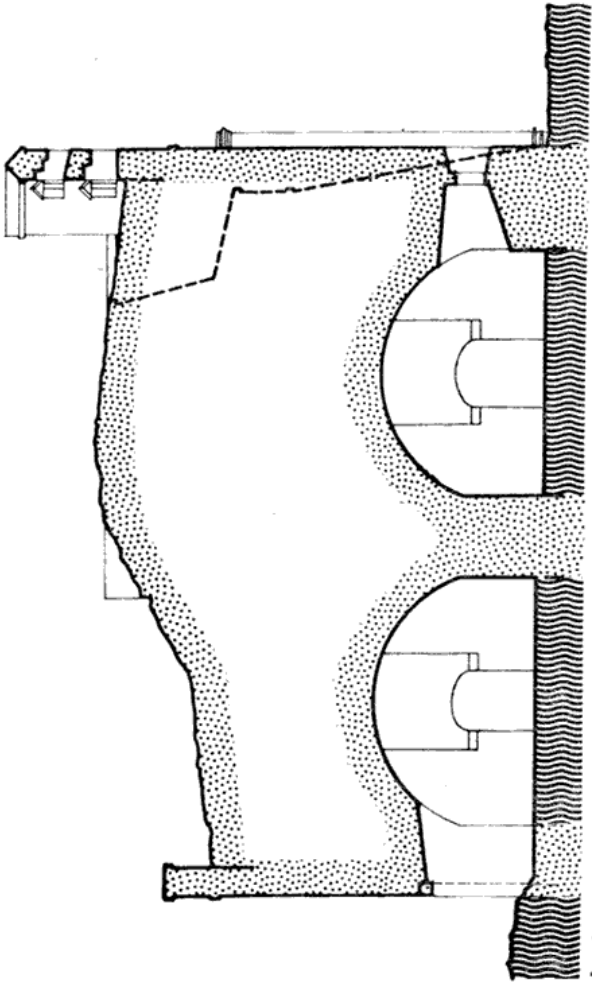
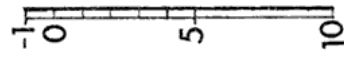
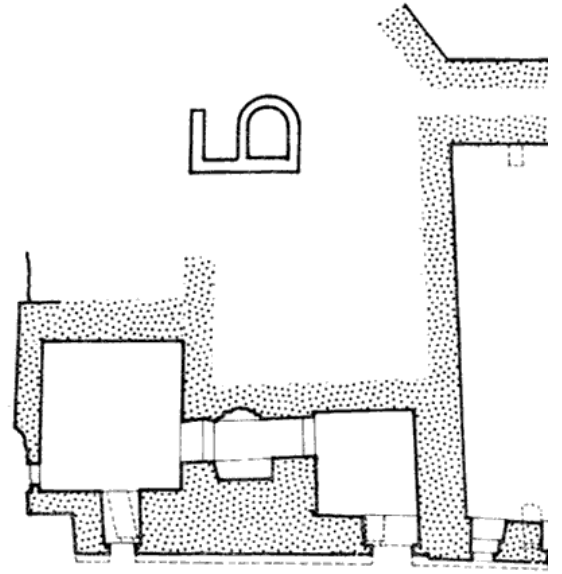

5 10

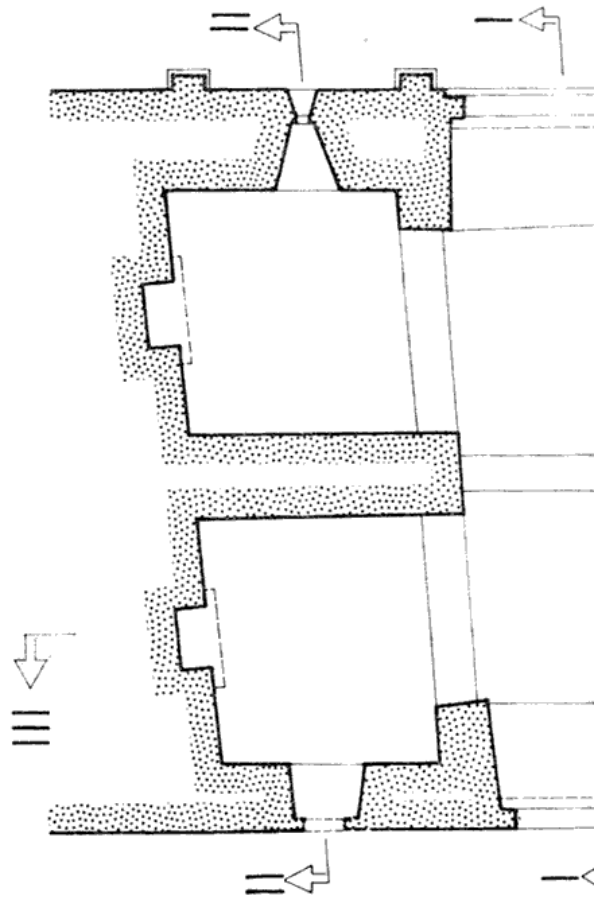

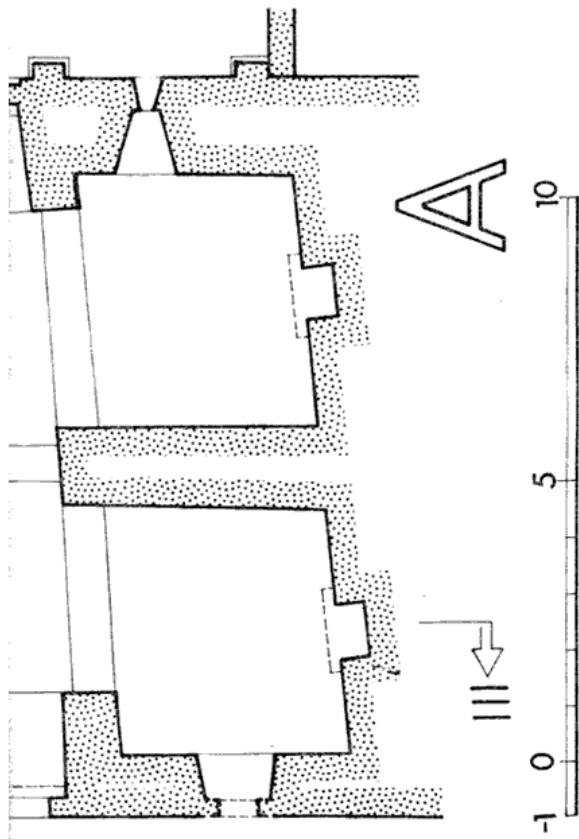
III - III

I - I

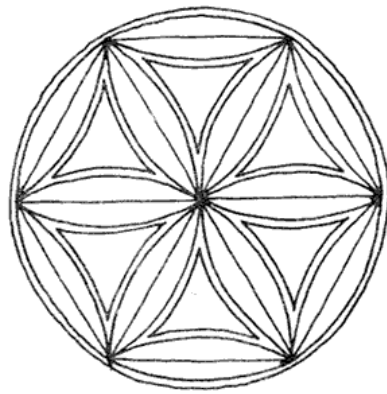
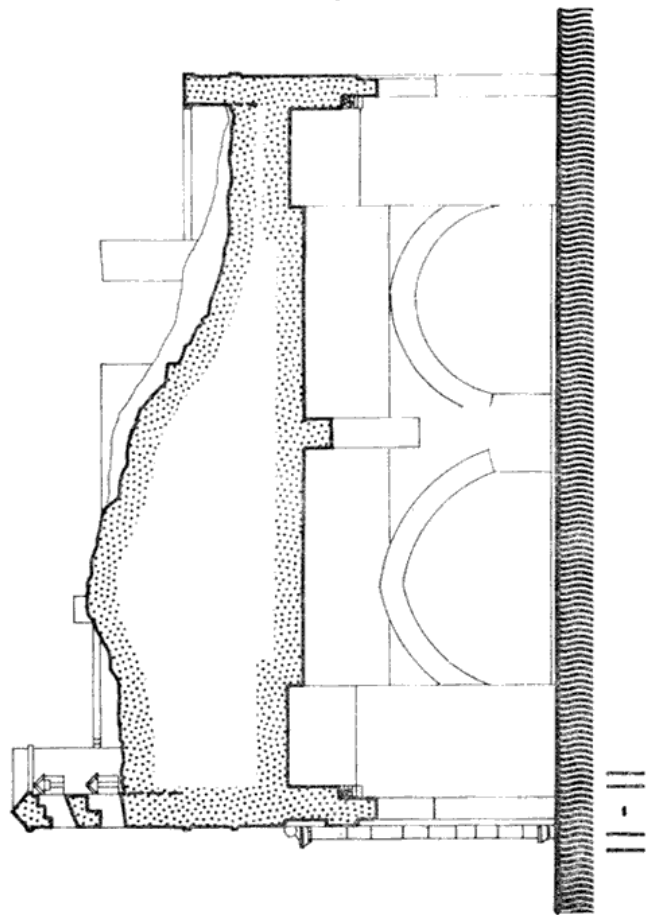

II - II

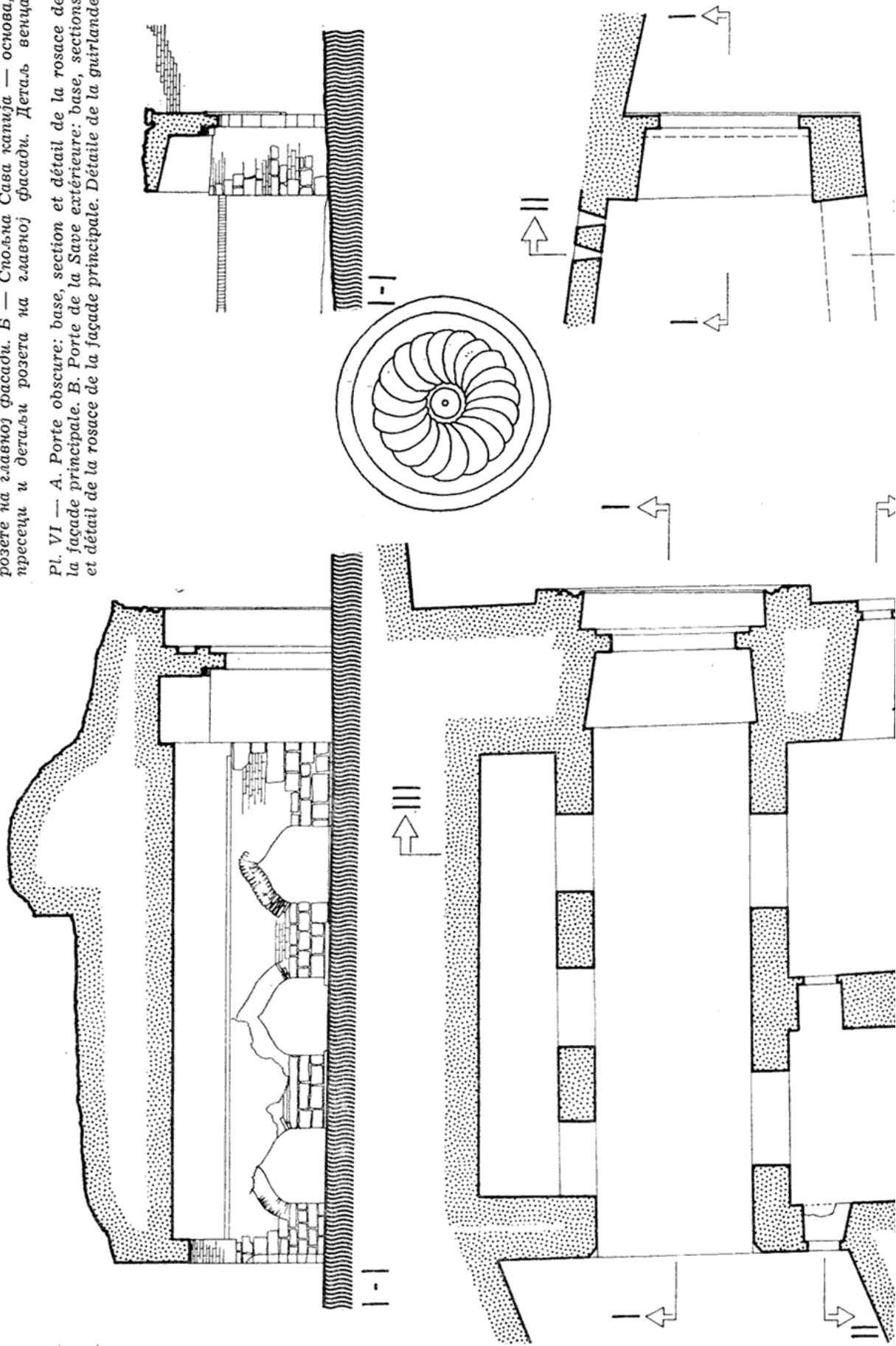
Табла V — A — Видин капија — основа, пресеци и детаљ, розете на главној фасади. B — Видин капија — основа са казаматима у куртини

Pl. V — A. Porte de Vidin: base, section et détail de la rosace de la façade principale. B. Porte de Vidin avec casemates dans la courtine.

Табла VI — А — Мрачна капија — основа, пресеци и детаљ розете на главној фасади. Б — Спољна Сава капија — основа, пресеци и детаљ розета на главној фасади. Детаљ венца

Pl. VI — A. Porte obscure: base, section et détail de la rosace de la façade principale. B. Porte de la Save extérieure: base, sections et détail de la rosace de la façade principale. Détail de la guirlande

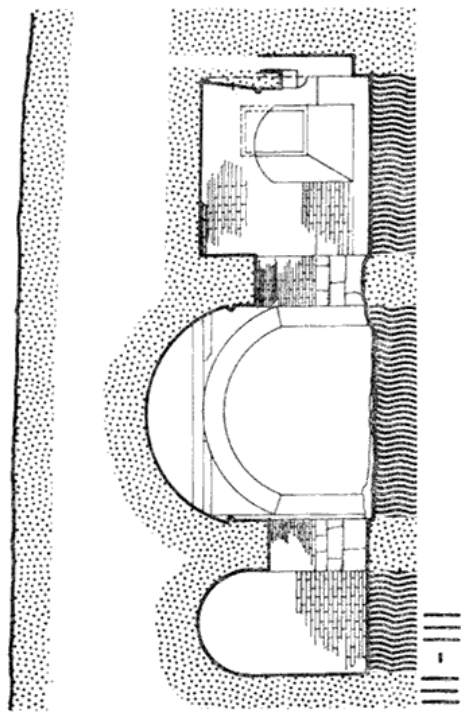
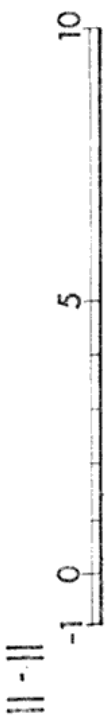
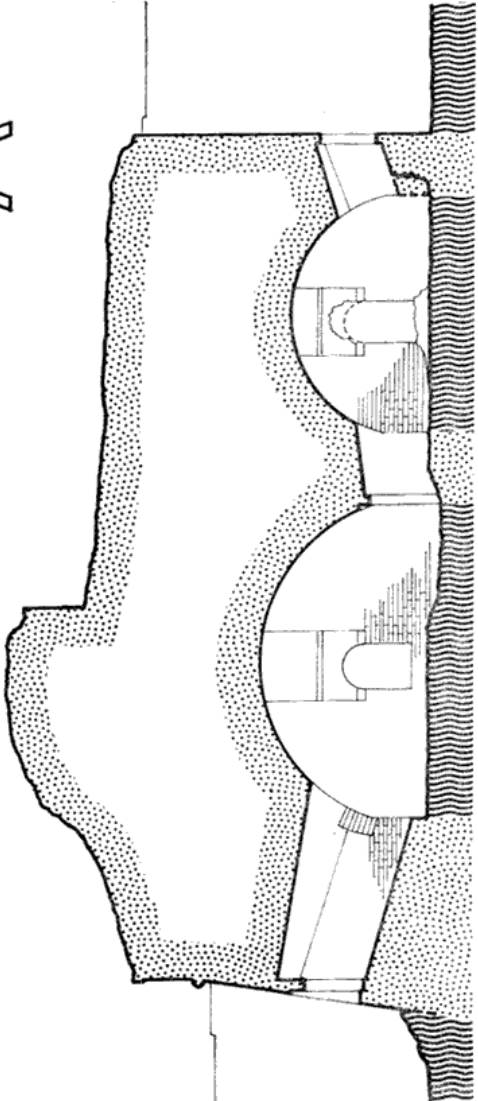
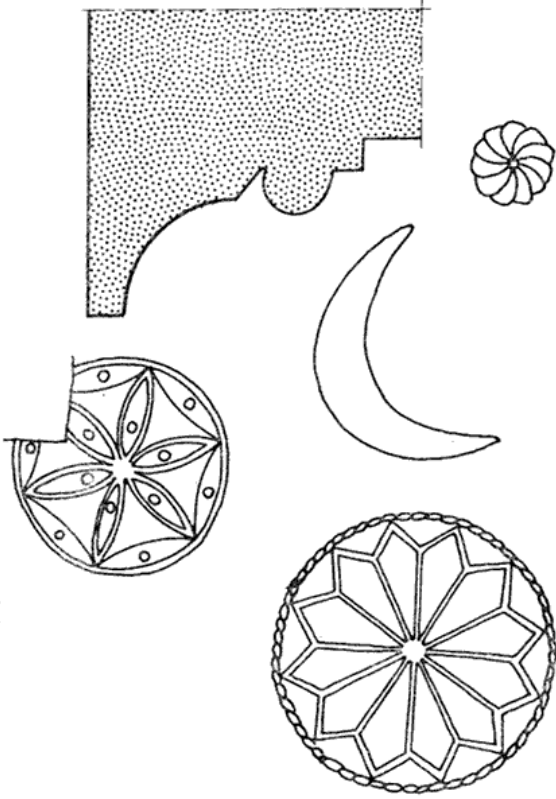
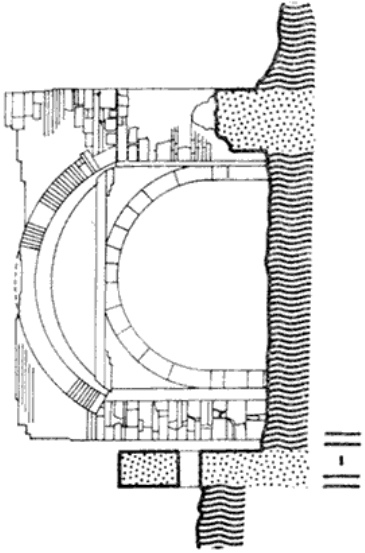

B

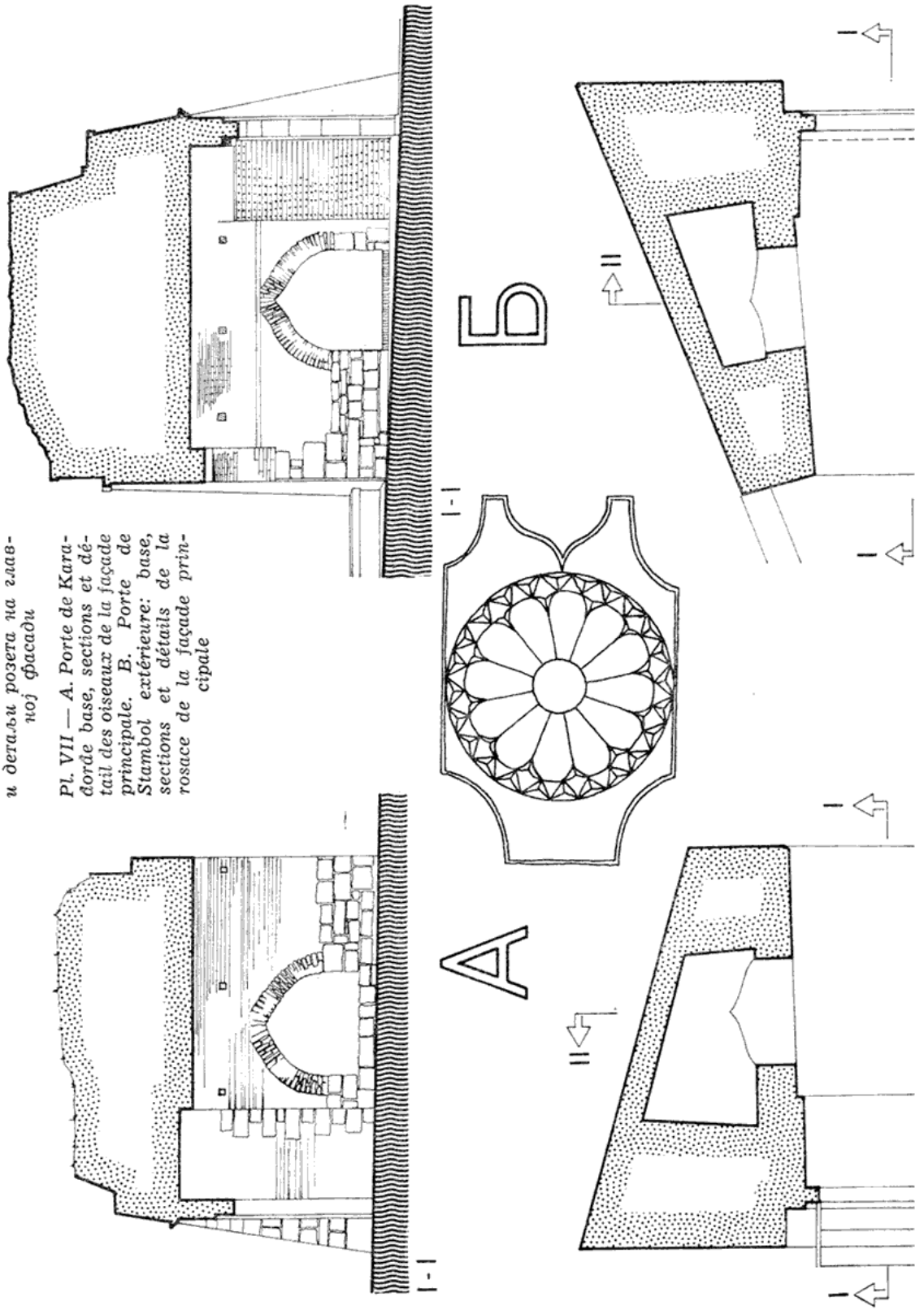

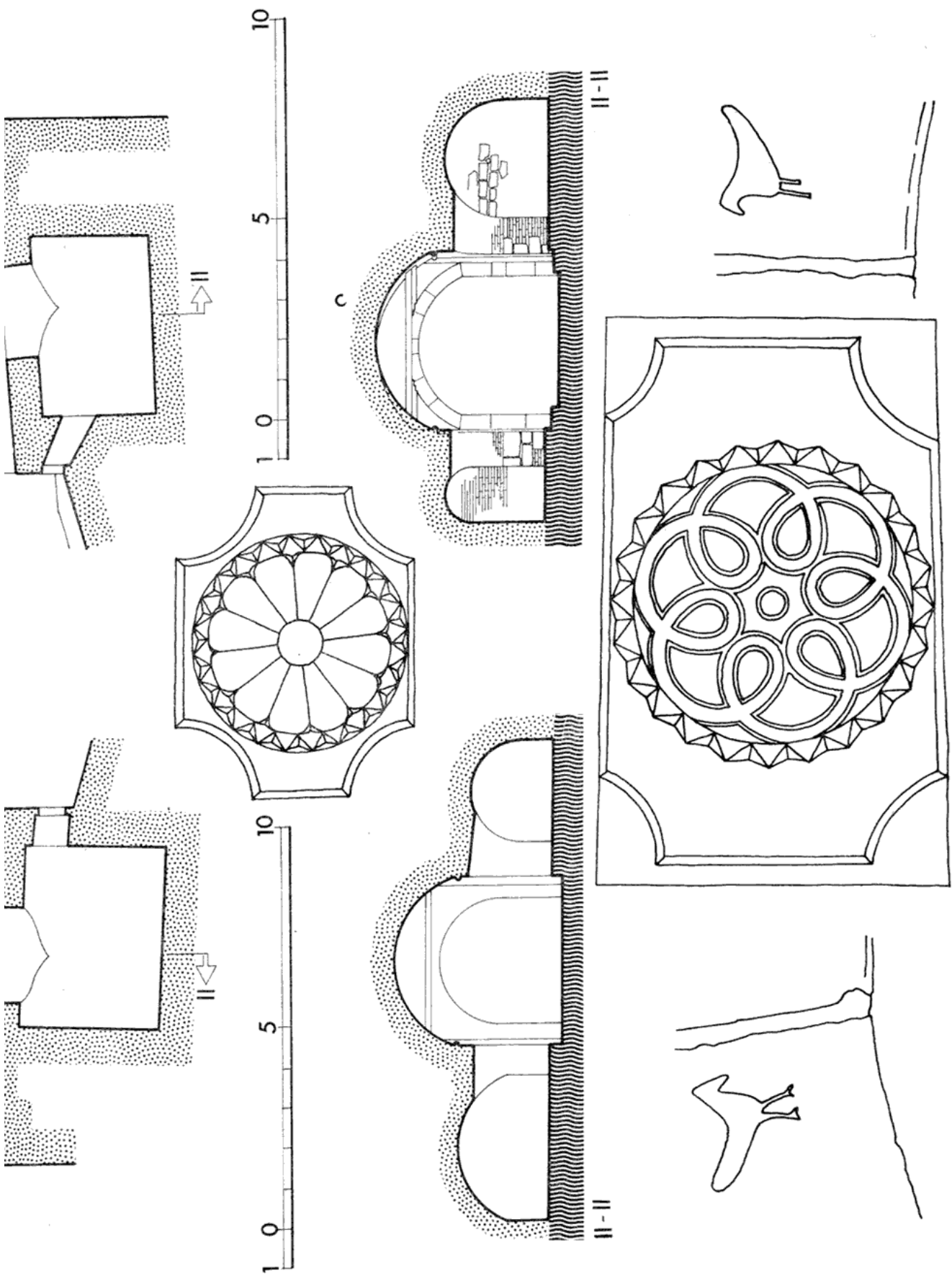
A

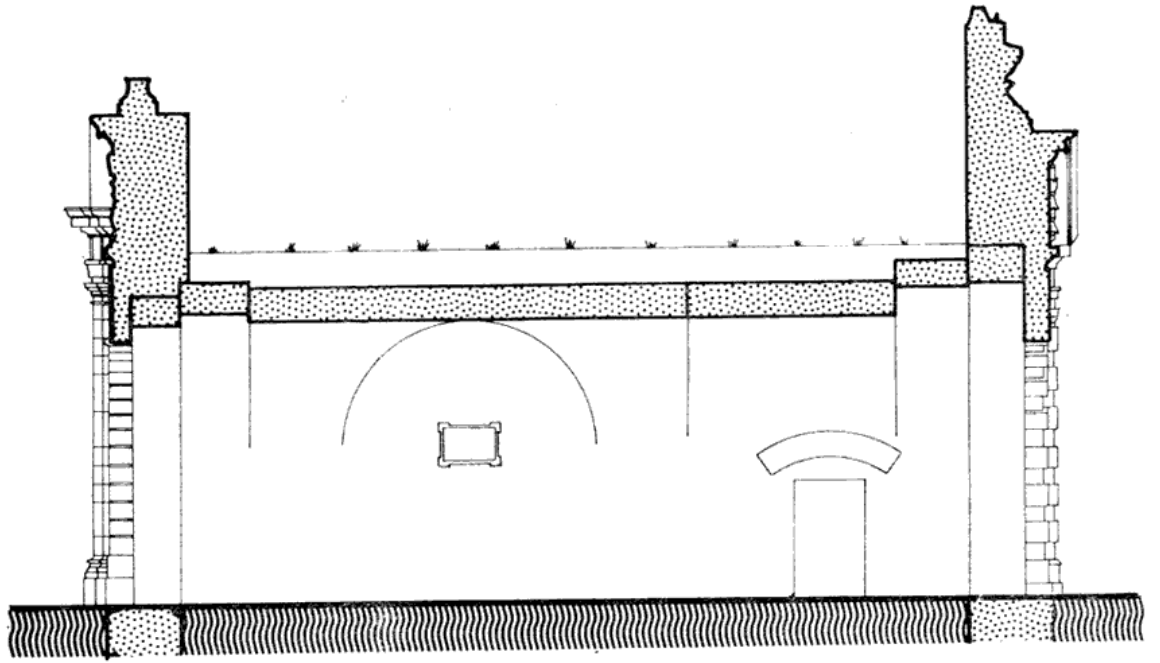

Табла VII — A — Кара-
борџева капија — осно-
ва, пресеци и детаљ пчи-
ца на главној фасади.
Б — Стољна Стамбол ка-
пија — основа, пресеци
и детаљи розета на глав-
ној фасади

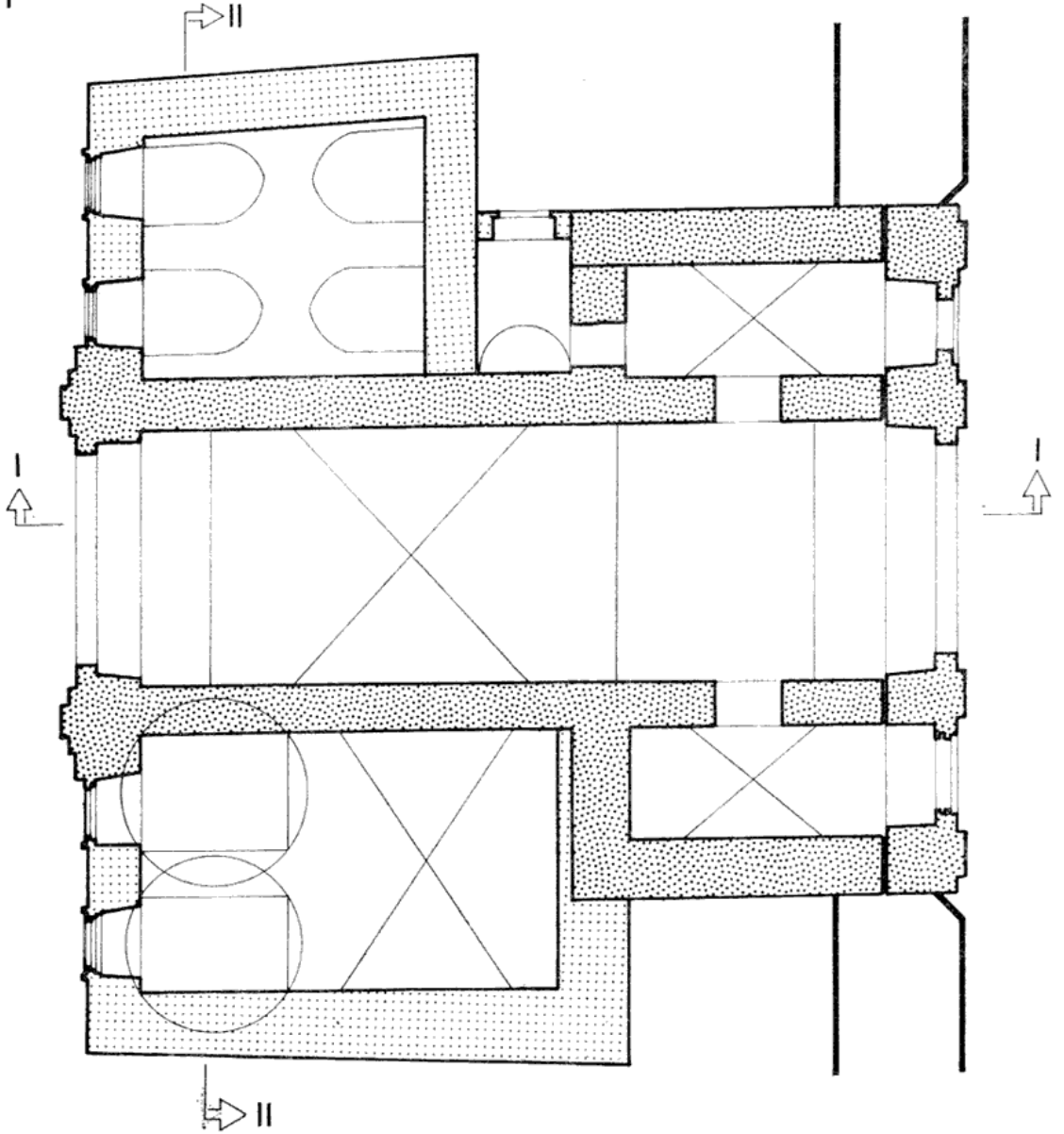
Pl. VII — A. Porte de Kara-
borde base, sections et dé-
tail des oiseaux de la façade
principale. B. Porte de
Stambol extérieure: base,
sections et détails de la
rosace de la façade prin-
cipale

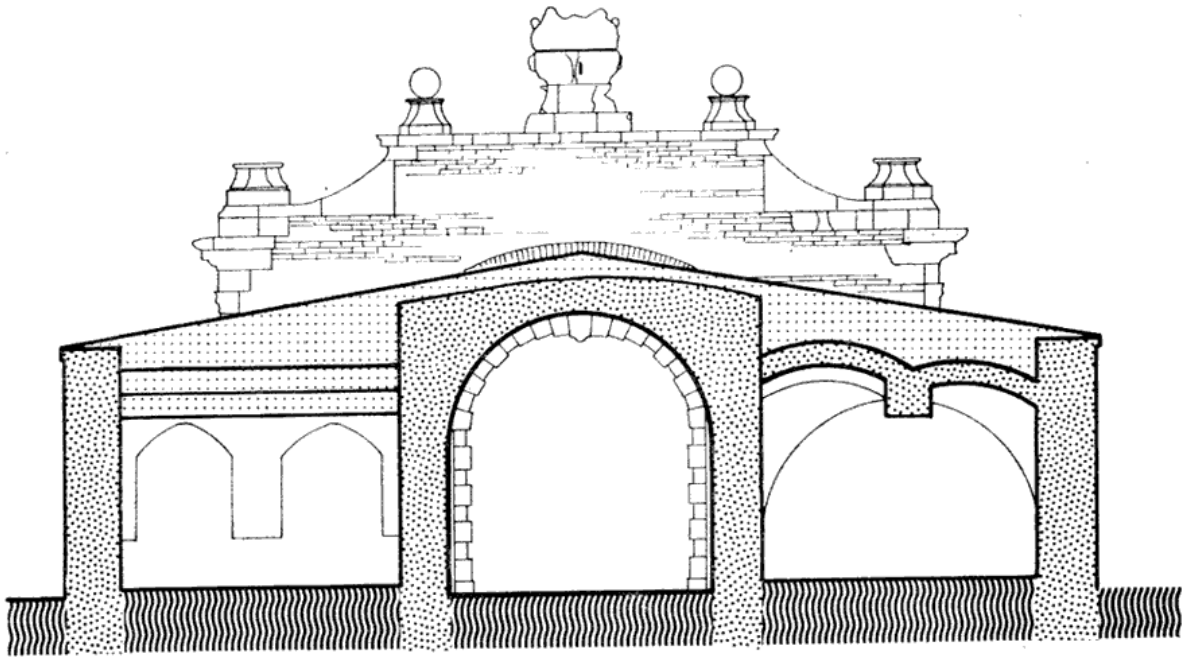

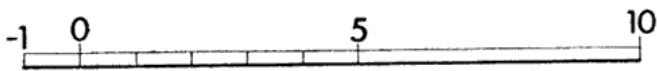

I-I

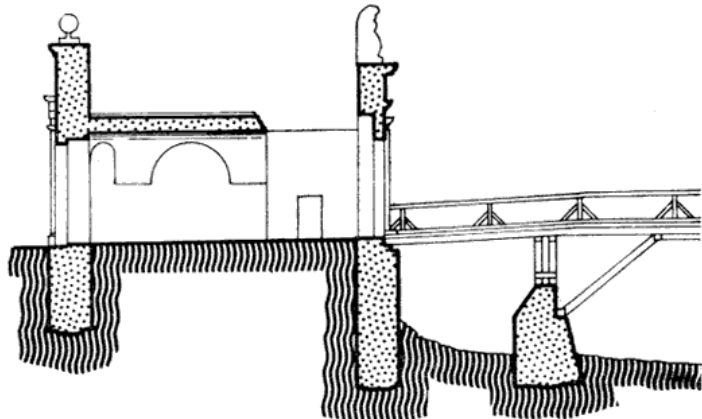
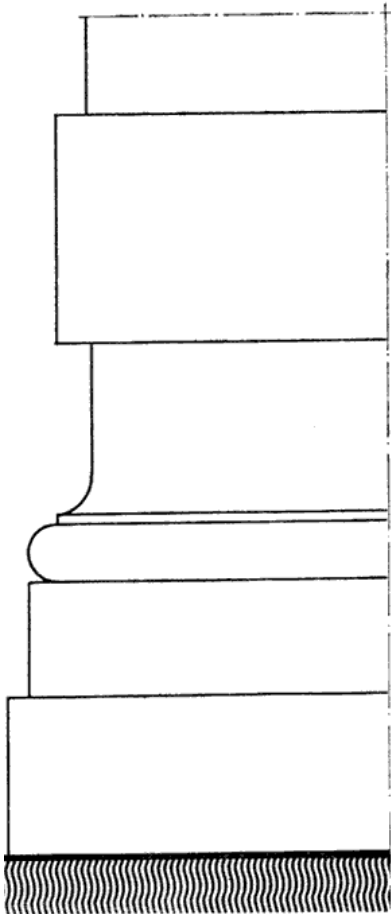

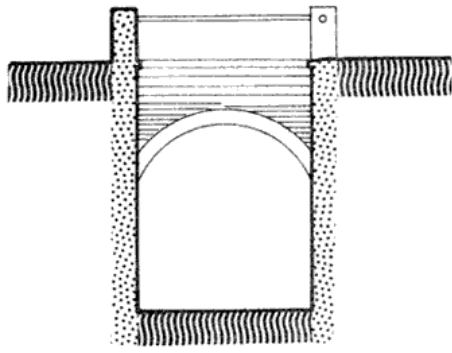
II - II

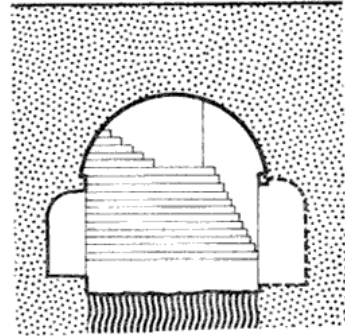
Табла VIII — Капија Карла VI — основа, пресеци, детаљ стопе пиластра на југозападној фасади, детаљ из лунете на главној фасади и пресек капије према плану из 1790. године

Pl. VIII C Porte de Charles VI: base, sections, détail du pilastre de la façade sud-ouest, détail de la lunette de la façade principale et section de la porte d'après un plan de 1790.

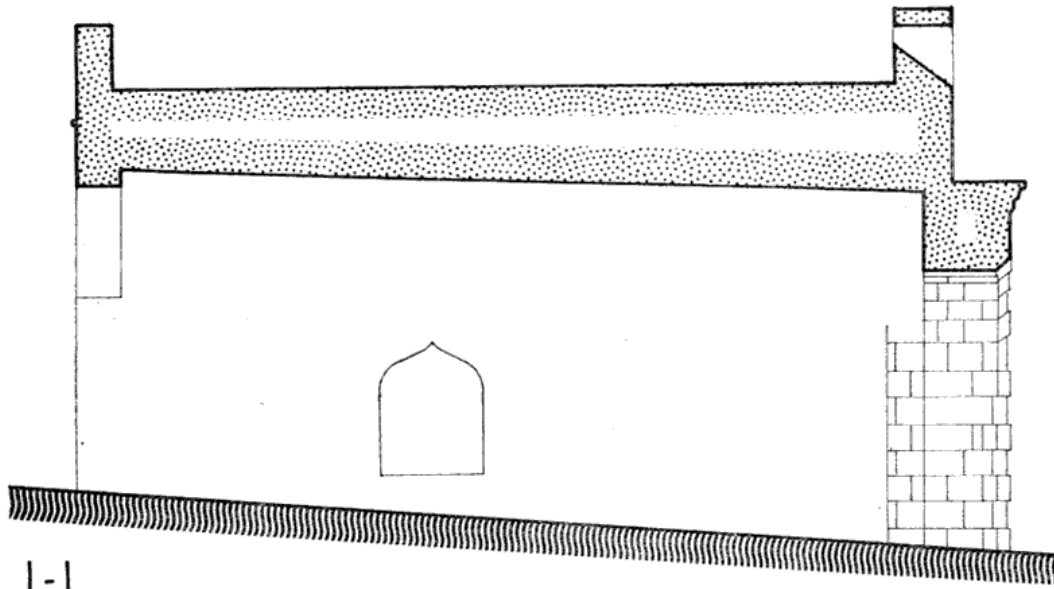

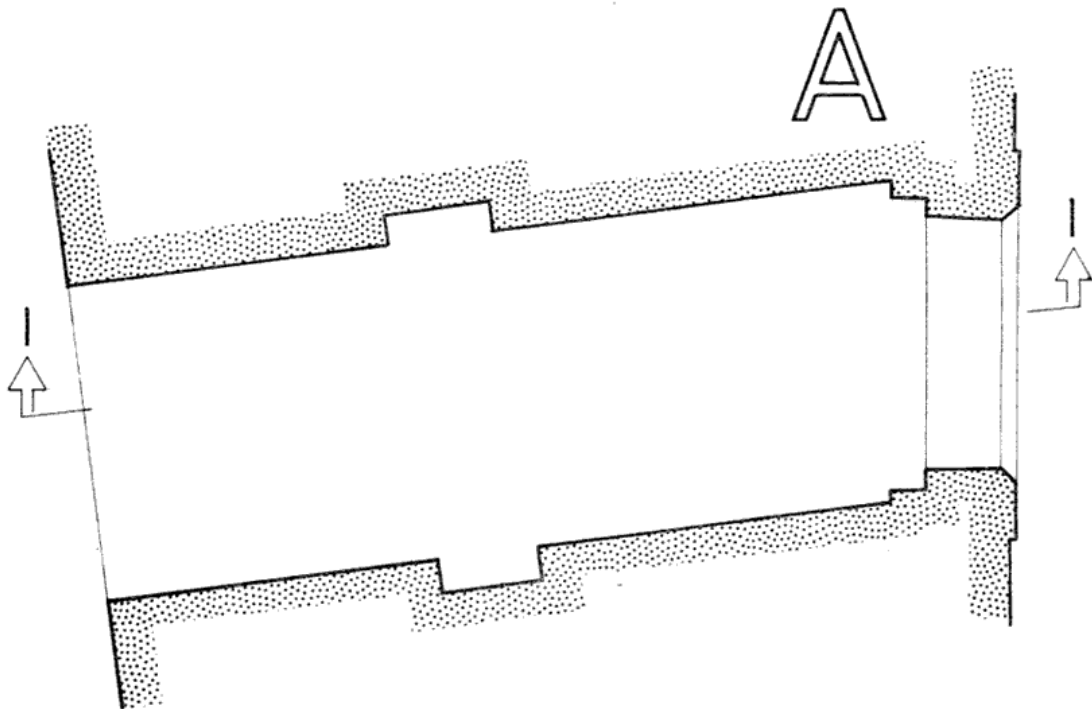
IV - IV

III - III

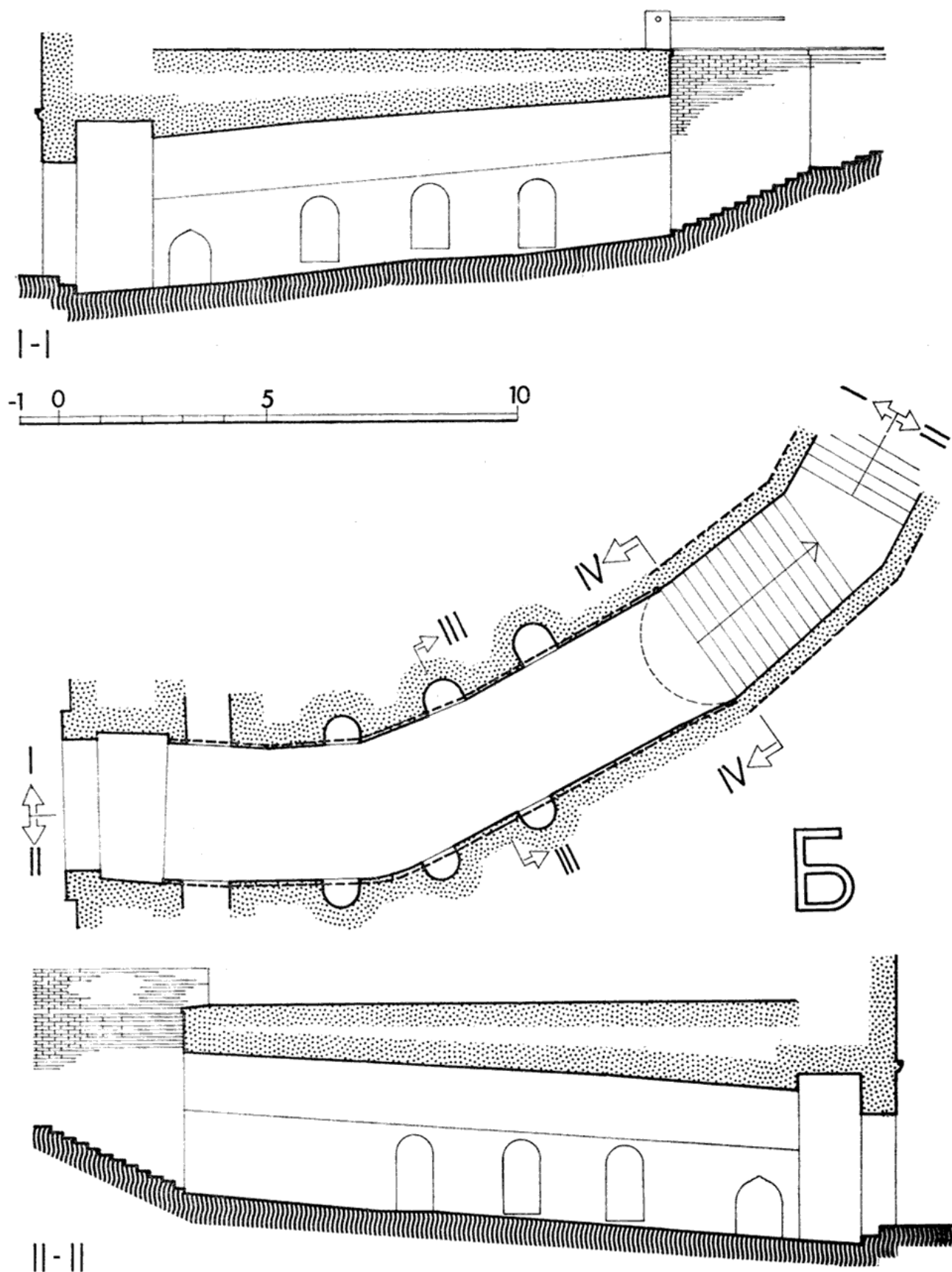

I - I

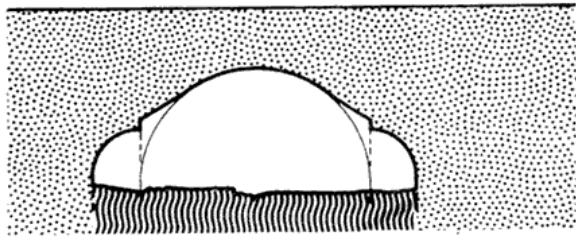

Табла IX — А — Леополдова капија — основа и пресеци. Б — Капија Савске падине — основа и пресеци

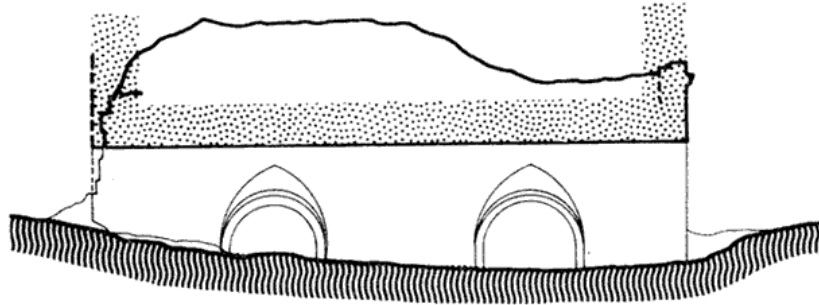
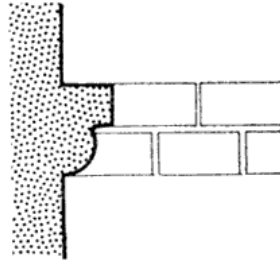
Pl. IX A. Porte de Léopold: base et sections. B. Porte du versant de la Save: base et section.

Табла X — А — Прва Водена капија — основа, пресеци и детаљ венца. Б — Сава капија — основа и пресек према плановима из 1790. године. Изглед капије. В — Сава капија према ситуационом плану из 1790.

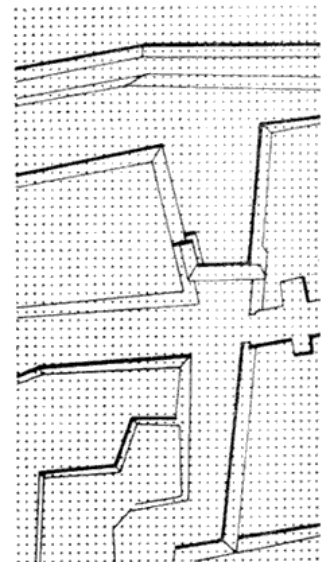
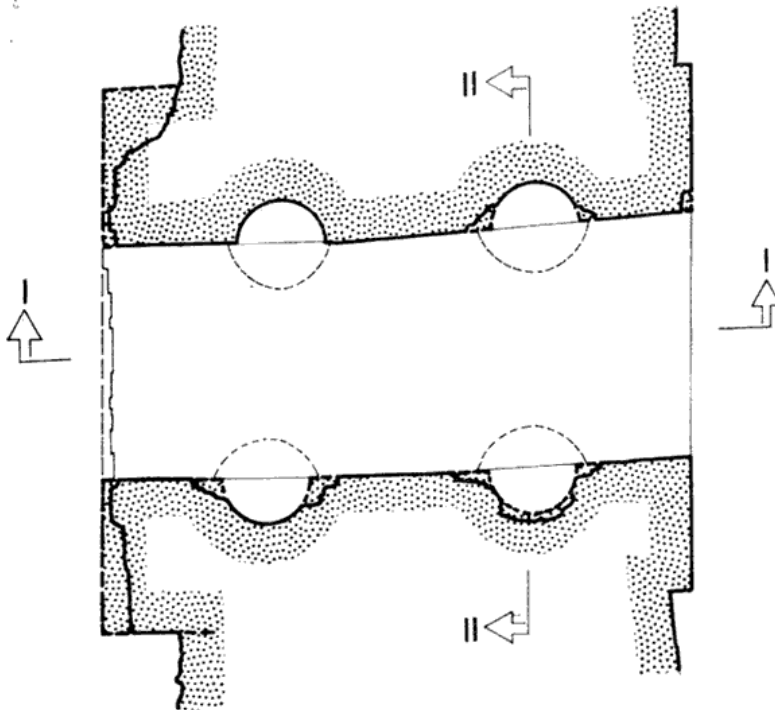
II-II

I-I

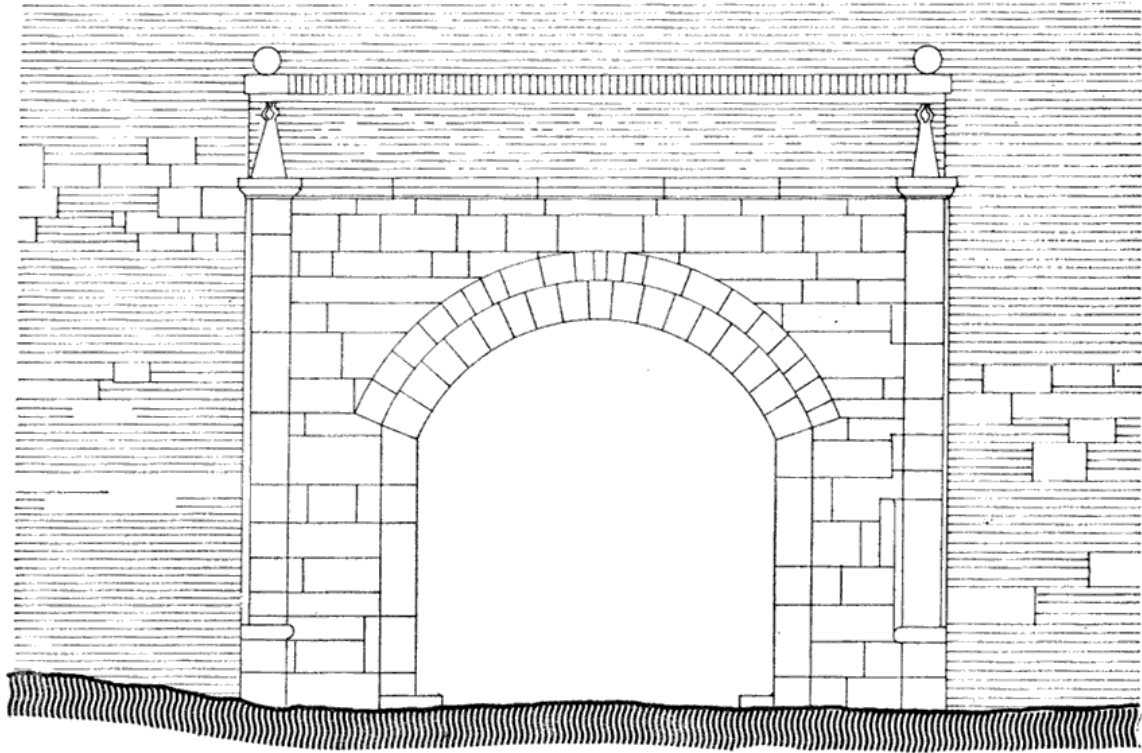
A

B

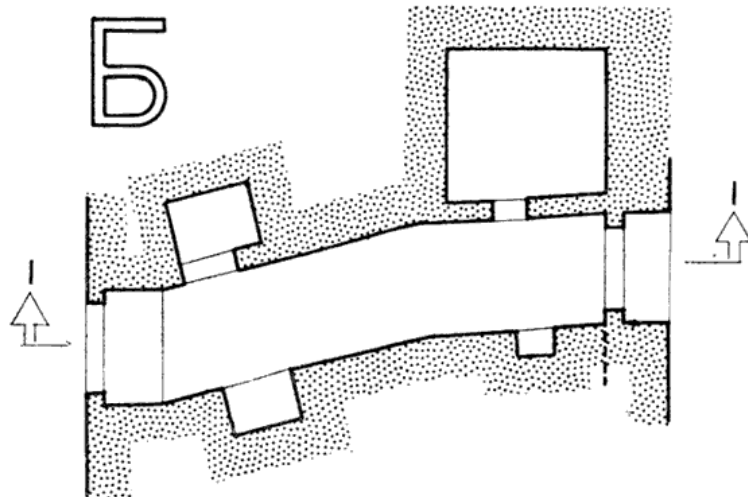
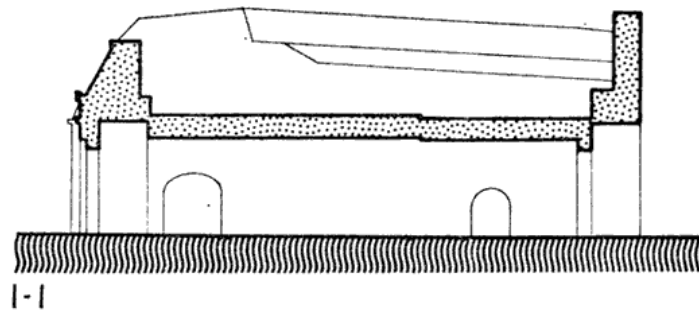
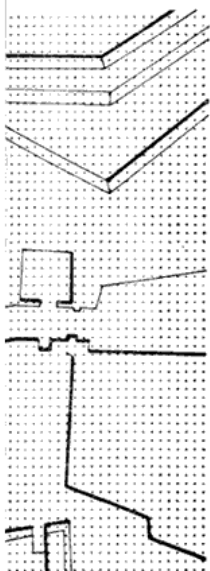

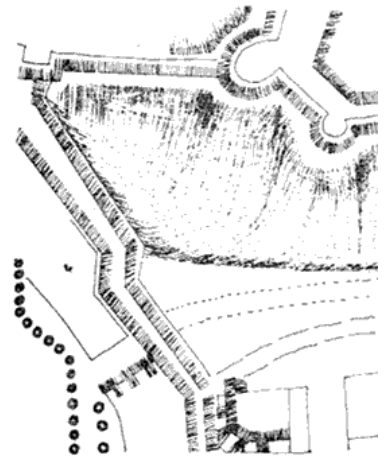
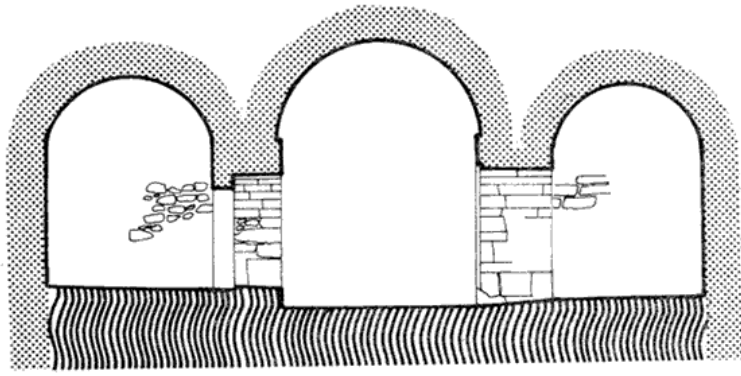

L 10

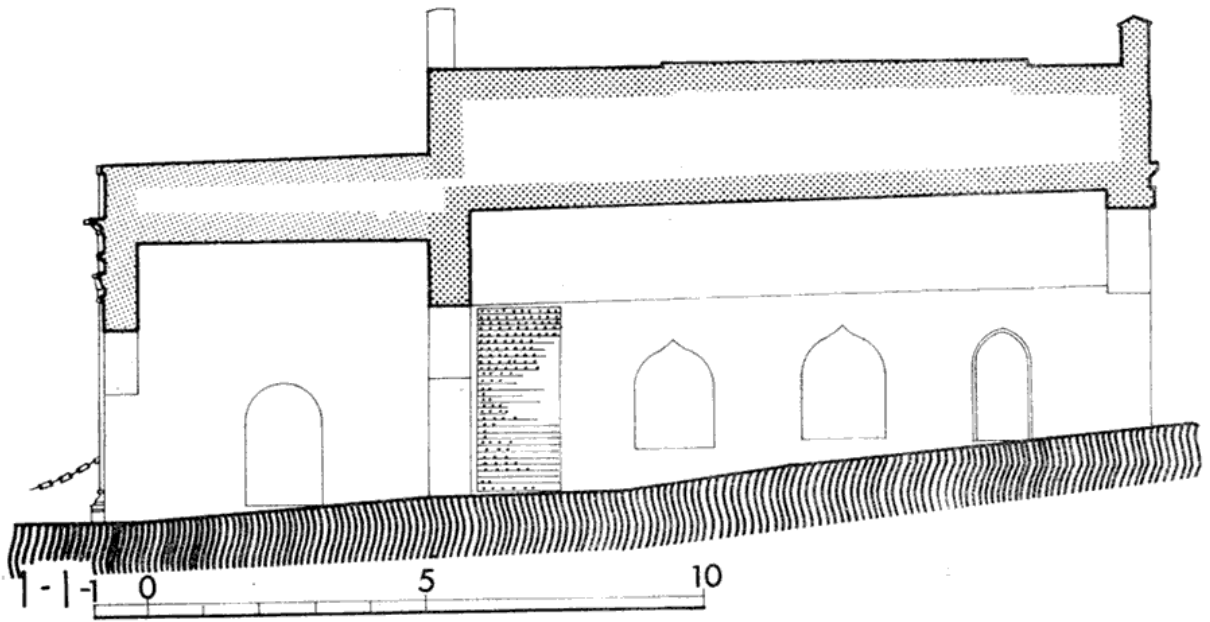

Pl. X A. Première Porte de l'eau: base, sections et profile de guirlande. B. Porte de la Save: base, section d'après le plan de 1790. Vue de la Porte. B. Porte de la Save d'après le plan de 1790.

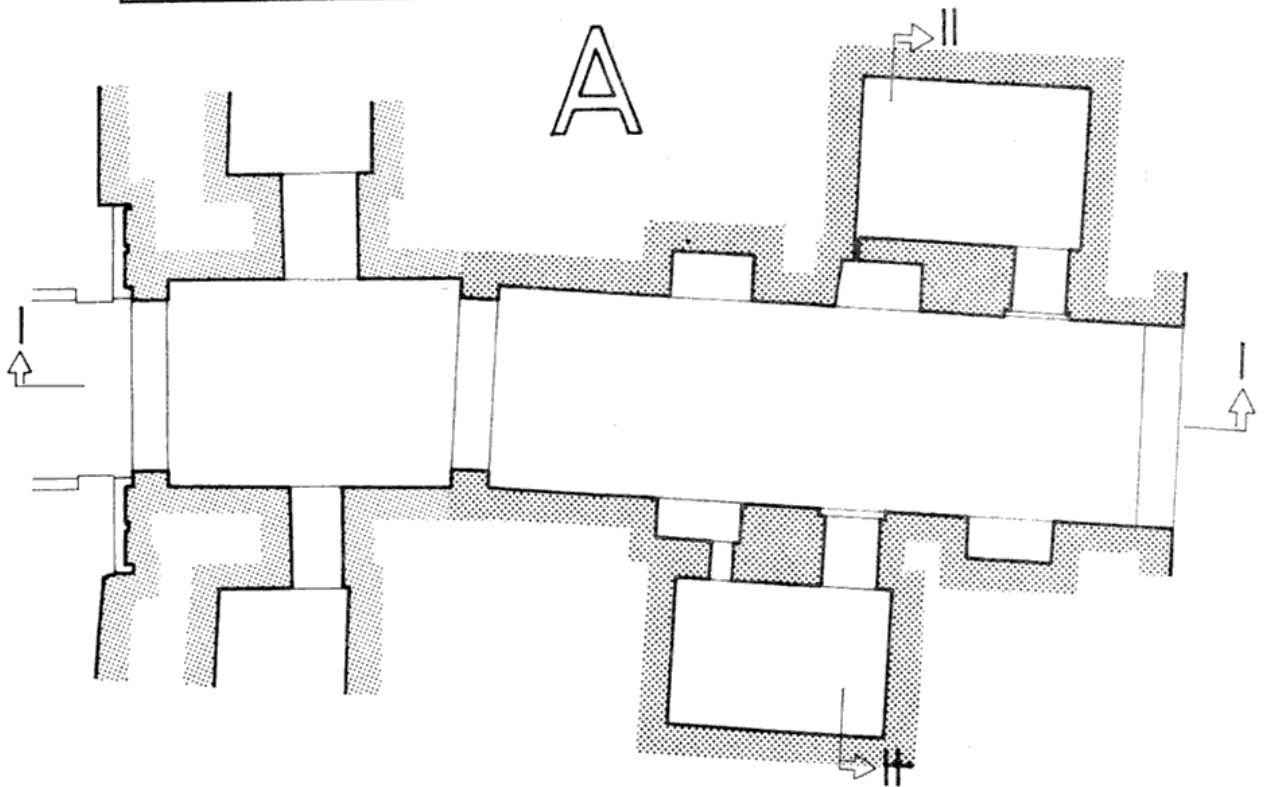

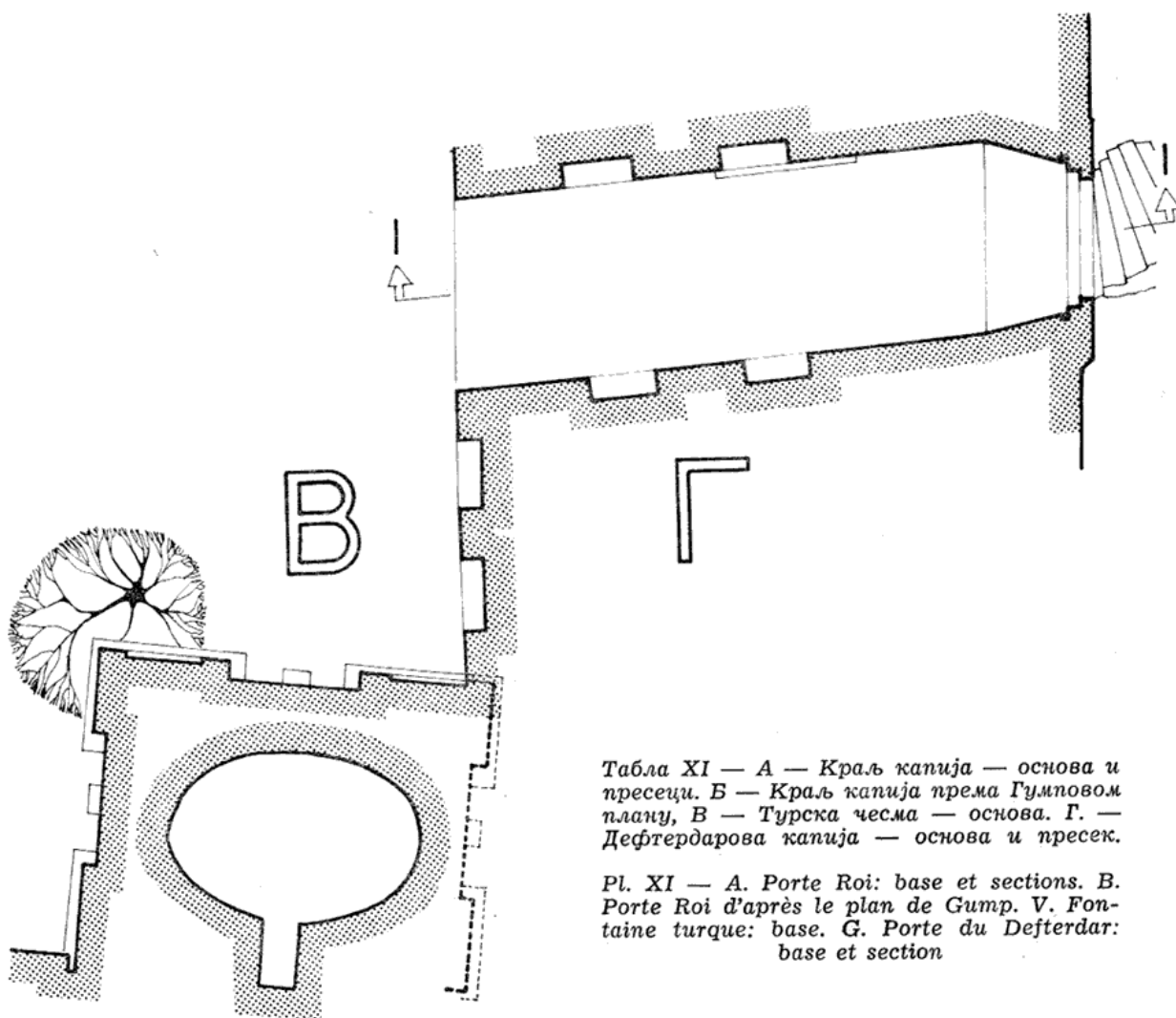
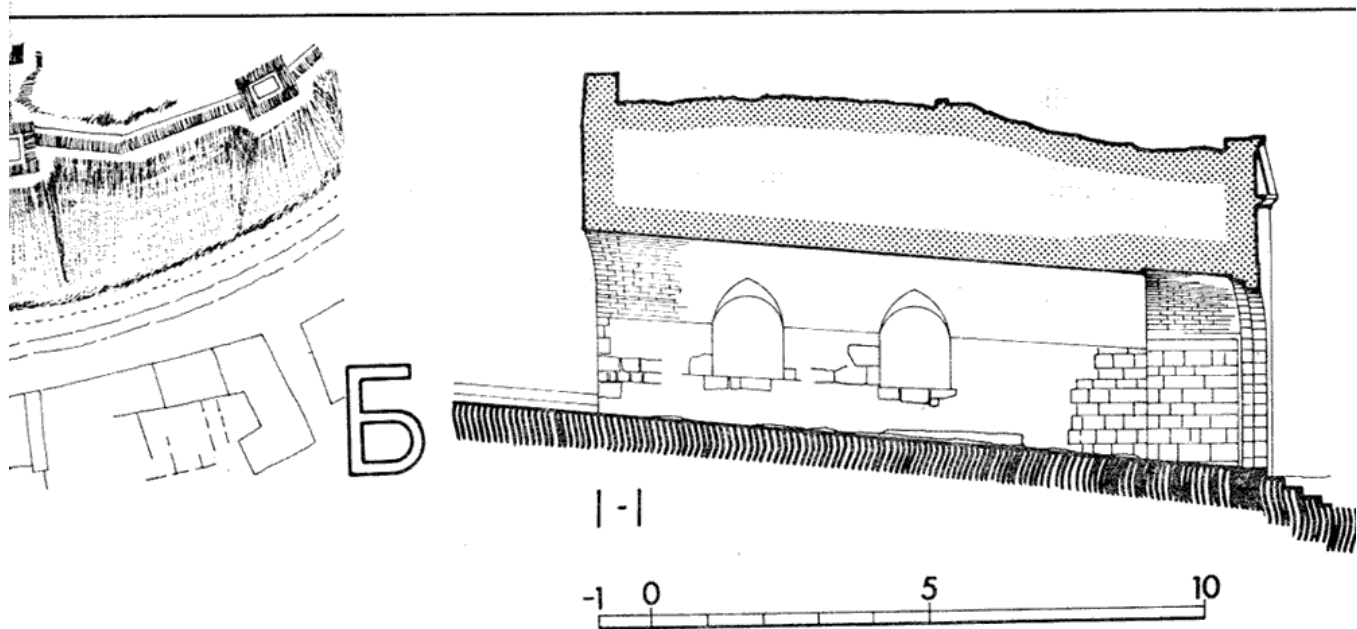

II - II

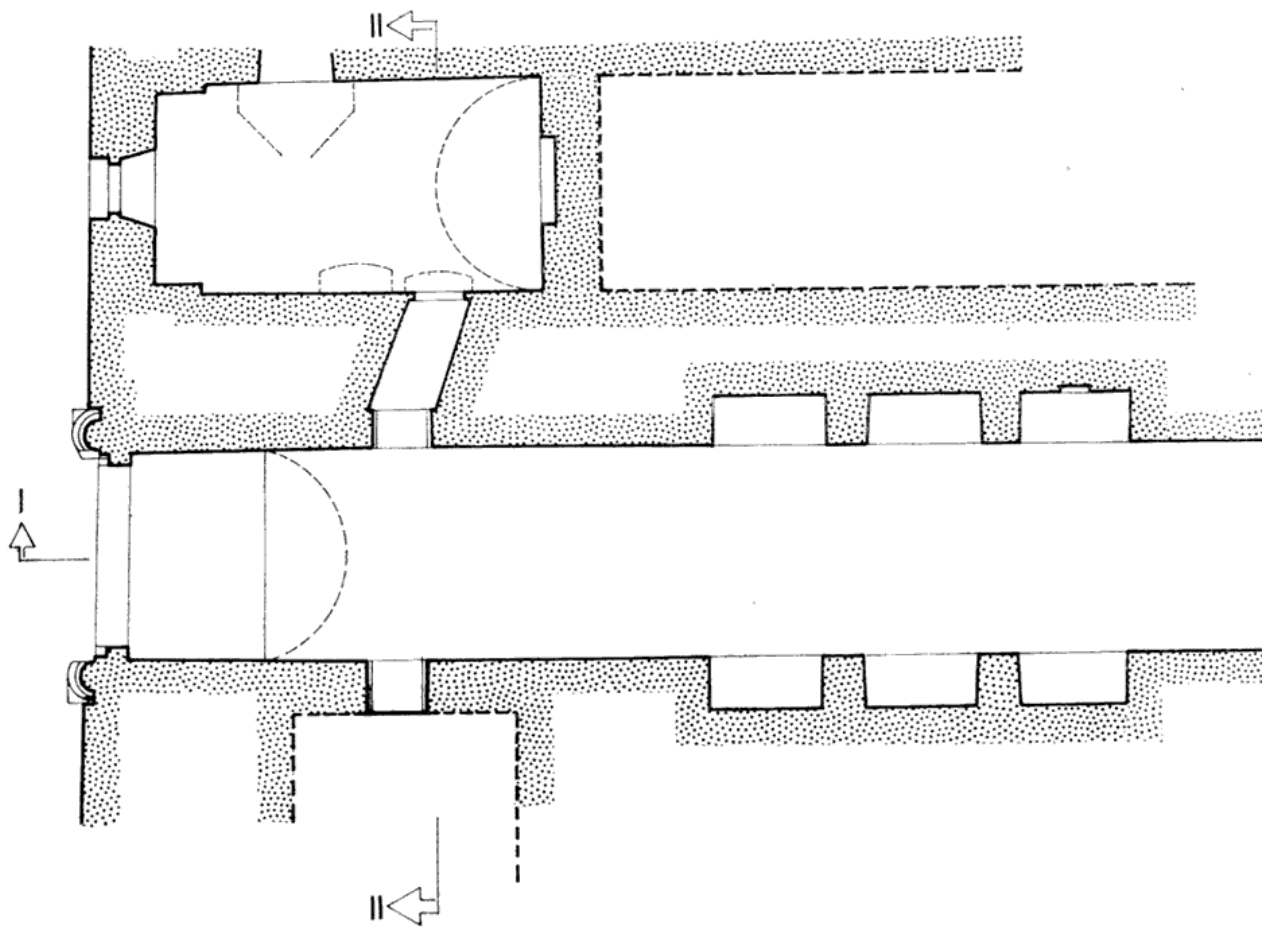
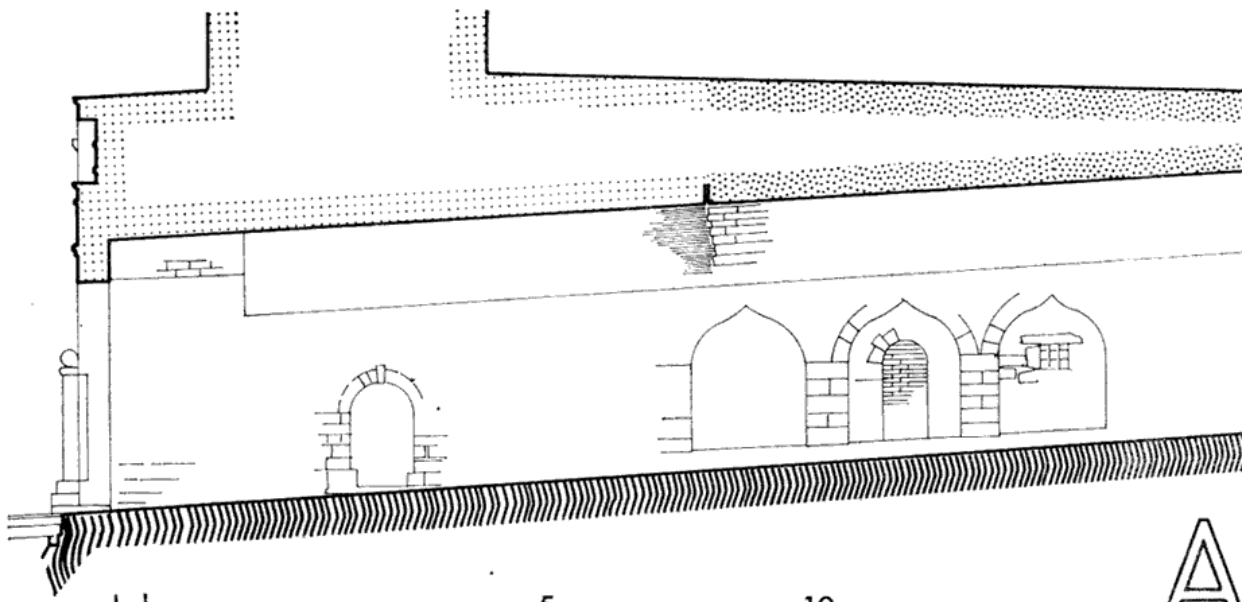
A

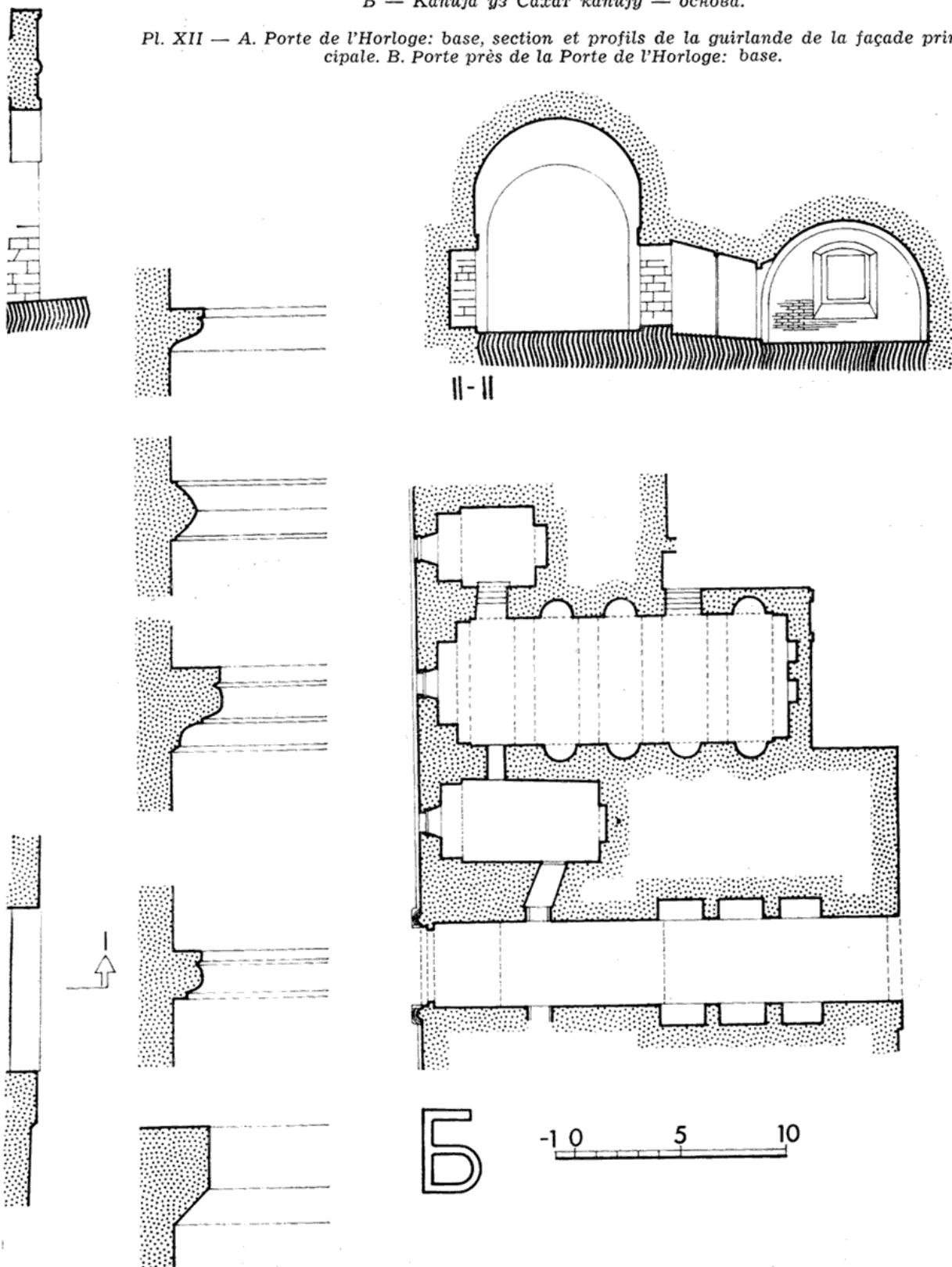
Табла XI — А — Краљ капија — основа и пресеци. Б — Краљ капија према Гумповом плану, В — Турска чесма — основа. Г. — Дефтердарова капија — основа и пресек.

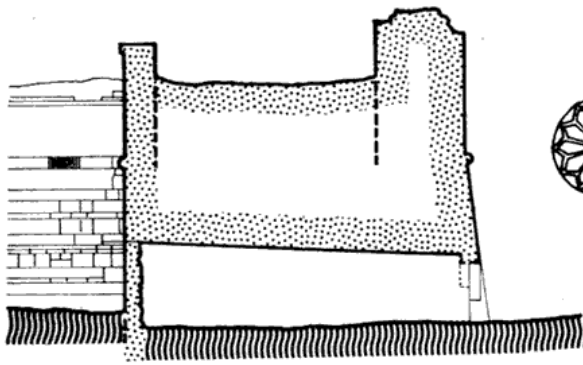
Pl. XI — A. Porte Roi: base et sections. B. Porte Roi d'après le plan de Gump. V. Fontaine turque: base. G. Porte du Defterdar: base et section

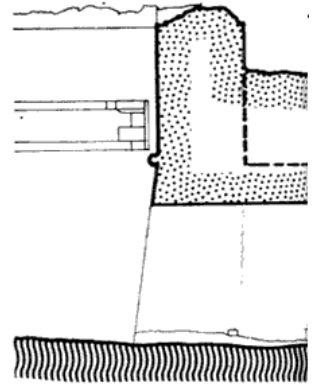
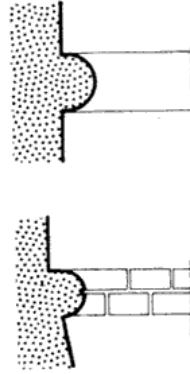
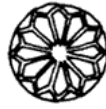
Табла XII — А — Сахат капија — основа, пресек и профили венаца главне фасаде.
 Б — Капија уз Сахат капију — основа.

Pl. XII — A. Porte de l'Horloge: base, section et profils de la guirlande de la façade principale.
 B. Porte près de la Porte de l'Horloge: base.

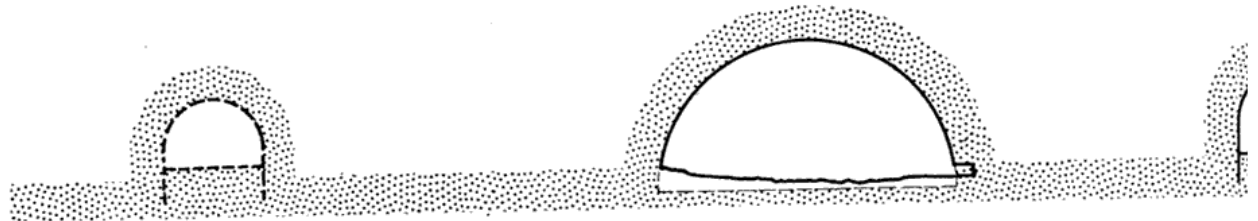
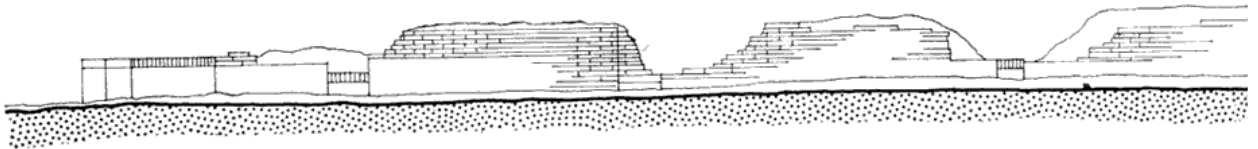
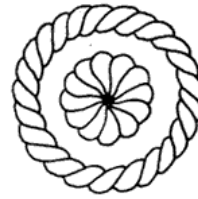

1-1

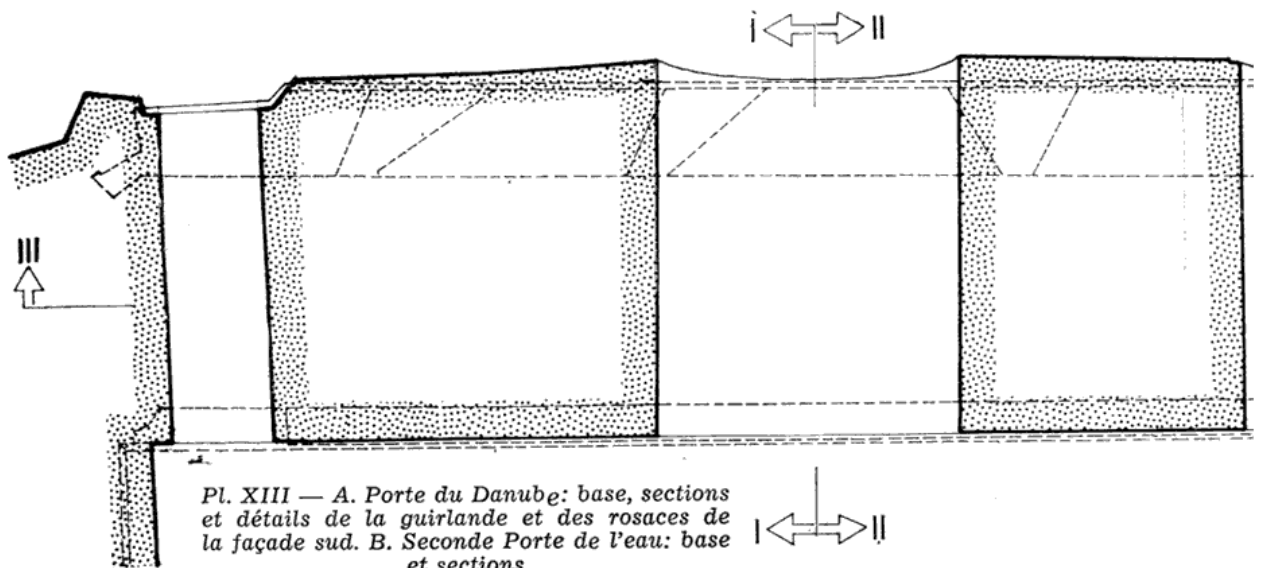
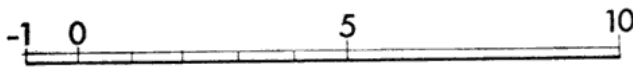

II-II

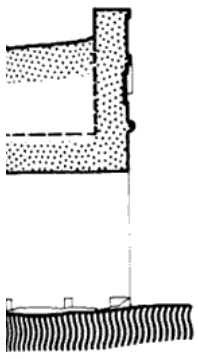
Табла XIII — А — Дунав капија — основа, пресеци и детаљи венца и розета на јужној фасади. Б — Друга Воденкапија — основа и пресеци

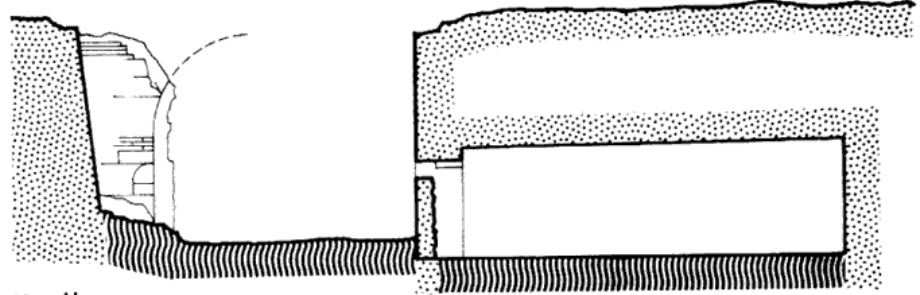
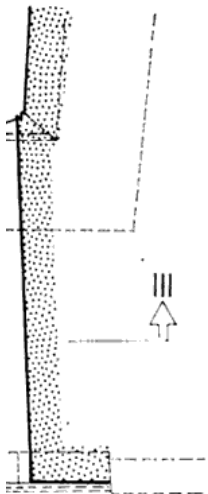
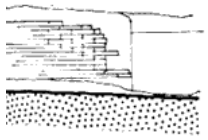
III-III

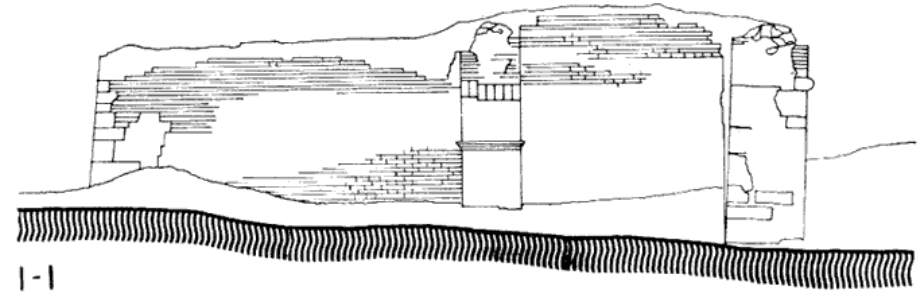
Pl. XIII — A. Porte du Danube: base, sections et détails de la guirlande et des rosaces de la façade sud. B. Seconde Porte de l'eau: base et sections

A

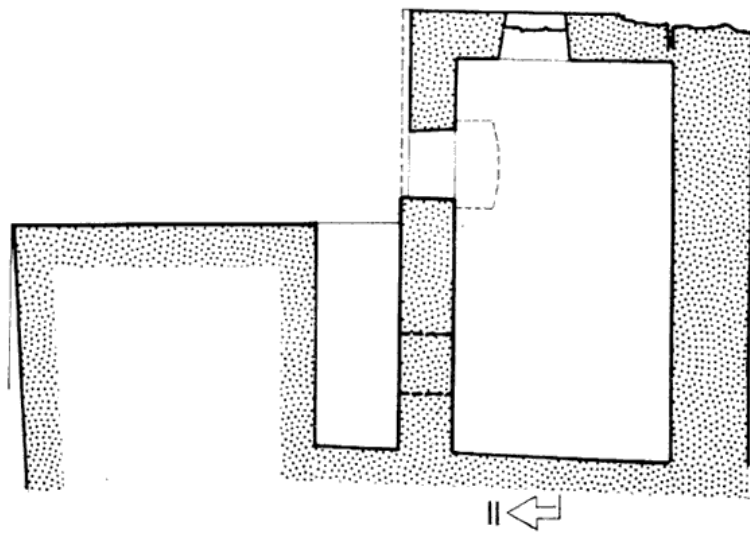
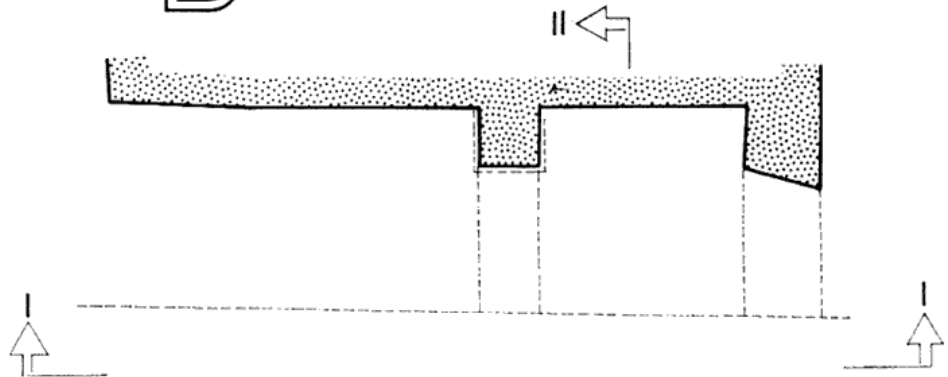

II - II

I - I

Б

II ←

